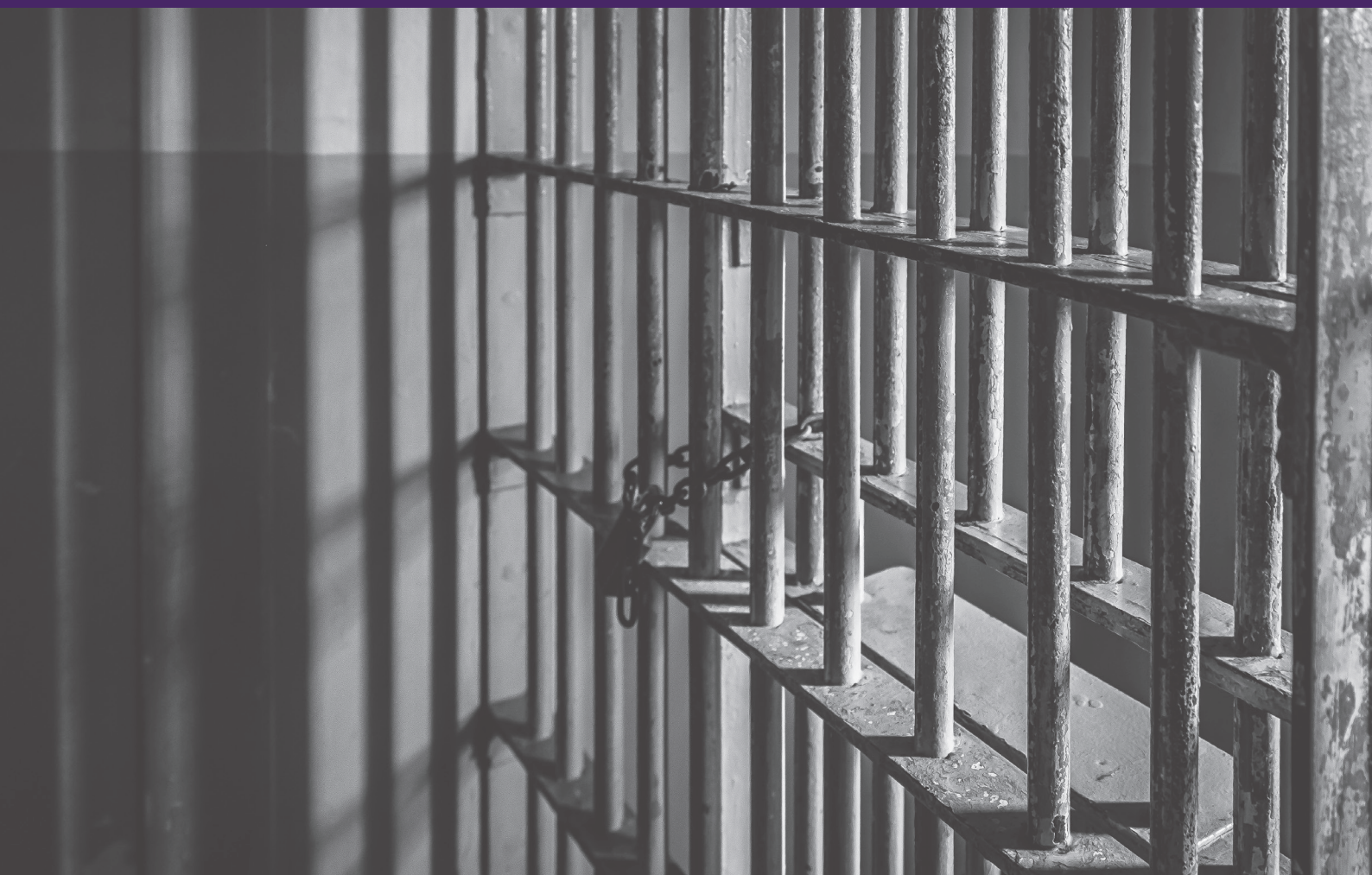

Zaštita ljudskih prava u zatvorima tokom prevencije radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju

Vodič za posmatrača stanja u zatvorima

Ovaj dokument je prvobitno objavio Ured za demokratske institucije i ljudska prava OSCE-a (ODIHR) na engleskom jeziku 2021. godine pod nazivom *Protecting Human Rights in Prisons while Preventing Radicalization Leading to Terrorism or Violence: A Guide for Detention Monitors*. Verzija na bosanskom jeziku je nezvanični prijevod koji je pripremio i objavio ODIHR u saradnji sa Misijom OSCE-a u Bosni i Hercegovini. Mišljenja i informacije koje ona sadrži ne odražavaju nužno politiku i stav ODIHR-a. U slučaju nedosljednosti konsultujte originalnu verziju na engleskom jeziku.

Objavili OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i Penal Reform International
OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) Miodowa 10
00-251 Warszawa Poljska
Telefon: +48 22 520 06 00
Fax: +48 22 520 0605
Email: office@odih.org osce.org/odih

Penal Reform International The Green House
244-254 Cambridge Heath Road London E2 9DA
Ujedinjeno Kraljevstvo
Telefon: +44 (0) 203 559 6752
Email: info@penalreform.org
Twitter: @PenalReformInt
Facebook: @penalreforminternational
www.penalreform.org

© OSCE ODIHR i PRI 2022
ISBN 978-83-66690-90-5 Sva prava zadržana. Sadržaj ove publikacije može se slobodno koristiti i kopirati u obrazovne i nekomercijalne svrhe, pod uslovom da takvu reprodukciju prati priznavanje da su OSCE/ODIHR i PRI izvori.

Dizajn i ilustracija: V. Tzomaka

Zaštita ljudskih prava u zatvorima tokom prevencije radikalizacije koja vodi ka terorizmu i nasilju

Vodič za posmatrače stanja u zatvorima

Sadržaj

Zahvalnost	5
Akronimi i skraćenice	6
Uvod	8
Dio 1.: Zašto su terorizam i nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode ka terorizmu (VERLT) relevantni za posmatrača stanja u zatvorima?	13
1.1 Razumijevanje VERLT-a	16
Konceptualni izazovi	16
Pokretači VERLT-a	17
1.2 Razumijevanje VERLT-a u zatvorima	20
Faktori koji pogoduju VERLT-u u zatvoru	21
Specifične kategorije zatvorenika	24
1.3 Praktični izazovi za posmatrača stanja u zatvorima	27
Pristup ustanovama, zatvorenicima i dokumentaciji	27
Izrada izvještaja i preporuka	29
Dio 2.: Koja su glavna pitanja ljudskih prava vezana za VERLT u zatvorima?	33
2.1 Oblast 1 rizika za ljudska prava: klasifikacija, rizik i procjena potreba	38
Upotreba indikatora za identificiranje zatvorenika „ranjivih“ na VERLT	39
Alati za procjenu rizika i potreba	42
Procjena rizika i potreba za specifične kategorije zatvorenika	45
Proizvoljna procjena i pretjerana klasifikacija	46
Procjena rizika i potreba	48
Predrasude i diskriminacija	50
Pravo zatvorenika da bude saslušan i da osporava ishod procjene rizika i potreba	50
Razmjena informacija i pravo na privatnost	51
Pitanja za posmatrača: Klasifikacija, procjena rizika i potreba	53
Savjeti za posmatrača 1: Planiranje i priprema posjete	54
2.2 Oblast 2 rizika za ljudska prava: Zatvorski režim	56
Samica	58
Štetna djelovanja izolacije u kontekstu COVID-19 i drugih zaraznih bolesti	62
Sredstva prinude, upotreba sile i premještanje	64
Pretres tijela zatvorenika i ćelija	66
Kontakt sa vanjskim svijetom	68
Povjerljivost odnosa između advokata i klijenta	70
Usluge zdravstvene zaštite	71
Mehanizmi za ulaganja zahtjeva i žalbi	73
Pitanja za posmatrača: Zatvorski režim	75
Savjeti za posmatrača 2: Obavljanje razgovora	76

2.3	Oblast 3 rizika za ljudska prava: Programi rehabilitacije i reintegracije	78
	Programi deradikalizacije i povlačenja	79
	Ključni principi programa povlačenja	80
	Ograničen pristup aktivnostima	82
	Prisilno učešće i imperativ informiranog pristanka	84
	Povreda slobode mišljenja i slobode misli, savjesti i religije	84
	Zloupotreba programa u svrhu prikupljanja obavještajnih podataka	86
	Zaštitne mjere nakon puštanja iz zatvora za zatvorenike i njihove porodice	87
	Reintegracija i uslovi nakon puštanja na slobodu	87
	Pitanja za posmatračke stanja u zatvorima: Rehabilitacija i reintegracija	90
	Savjeti za posmatračke 3: Sastav timova za praćenje stanja u zatvorima	92
2.4	Oblast 4 rizika za ljudska prava: Institucionalna i pitanja osoblja	93
	Zapošljavanje	93
	Obuka	94
	Uslovi rada	96
	Pitanja za posmatračke stanja u zatvorima: Institucionalna i pitanja osoblja	99
	Savjeti za posmatračke 4: Komuniciranje s općom javnošću i državnim organima	101
	<i>Odabrana literatura</i>	103

Zahvalnost

Ovaj vodič je pripremljen u okviru zajedničkog projekta OSCE-ovog Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i Penal Reform International (PRI).

Prvi nacrt ovog dokumenta pripremila je Lucile Sengler, vodeći konsultant, uz podršku informacija koje je dostavio Matthew Pringle, stručnjak za praćenje stanja u zatvorima. Veliki broj nacionalnih i međunarodnih stručnjaka je doprinio izradi ovog dokumenta, počevši od prvih konsultacija koje su ODIHR i PRI održali u Warszavi u decembru 2017. godine, preko pojedinačnih intervjua, stručnog pregleda prvog nacrta koji je uradio kolega, do istraživanja i svih narednih faza. Ovi stručnjaci su uključili predstavnike UN-ovog Potkomiteta za sprečavanje mučenja (SPT); Sekretarijata Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja (CPT); Vijeća Evropskog vijeća za penološku saradnju (PC-CP); Međunarodnog komiteta Crvenog krsta/križa (ICRC); i Ureda Ujedinjenih naroda za borbu protiv droga i kriminaliteta (UNODC); te izvjestan broj nacionalnih organa vlasti i zatvorskih službi; nacionalne preventivne mehanizme (NPM); predstavnike civilnog društva iz Centra za rehabilitaciju od traume i mučenja Albanije (ARCT), Amnesty International Holandije, Udruženja za sprečavanje mučenja (APT) i Otvorenog društva Inicijative za pravdu (OSJI); nezavisne međunarodne stručnjake za reformu penologije, Paula Englisha i Francisa Sheahana; te kolege iz Odjela za borbu protiv transnacionalne prijetnje/Jedinice za akcije protiv terorizma (TNTD/ATU) pri Sekretarijatu OSCE-a.

Maud Raimbault je uradila pripremno istraživanje tokom početnih faza, čime je formirana osnova za naknadnu izradu ovog vodiča.

Akronimi i skraćenice

Akronimi

APT	Udruženje za sprečavanje mučenja
CAT	Komitet Ujedinjenih naroda za borbu protiv mučenja
CPT	Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ilir ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
OCD	Organizacije civilnog društva
EKLJP	Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Evropska konvencija o ljudskim pravima)
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
EPR	Evropska zatvorska pravila
EU	Evropska unija
ICCPR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta/križa
NHRIs	Nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava
NPMs	Nacionalni preventivni mehanizmi
OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
ODIHR	OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava
OPCAT	Opcioni protokol Ujedinjenih naroda uz Konvenciju protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
PRI	Penal Reform International
RAN	Mreža Evropske unije za podizanje nivoa svijesti od radikalizacije
SPT	Potkomitet Ujedinjenih naroda za sprečavanje mučenja
UN	Ujedinjeni narodi
UNODC	Ured Ujedinjenih naroda za borbu protiv droga i kriminaliteta
VERLT	Nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode ka terorizmu

Skraćenice

Smjernice Vijeća Evrope	Smjernice Vijeća Evrope za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma
Priručnik Vijeća Evrope	Priručnik Vijeća Evrope za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma
Dokument ODIHR/PRI smjernica	Dokument smjernica za Nelson Mandela pravila—za provedbu revidiranih standarda Ujedinjenih naroda o minimalnim pravilima za postupanje sa zatvorenicima, ODIHR i PRI
Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma	Specijalni izvjestitelj UN-a za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda tokom borbe protiv terorizma
Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv mučenja	Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
Pariški principi	Principi u vezi statusa nacionalnih institucija usvojenih Rezolucijom 48/134 Generalne skupštine UN-a
UN-ov Plan akcija	Plan akcija za sprečavanje nasilnog ekstremizma generalnog sekretara UN-a
UN-ova pravila iz Bangkoka	UN-ova pravila o postupanju sa zatvorenicima i vanzatvorskim mjerama za žene počinitelje krivičnih djela
UN-ova Pravila iz Pekinga	Standardna minimalna Pravila UN-a za provedbu maloljetničke pravde
UN-ova Pravila iz Havane	UN-ova Pravila za zaštitu maloljetnika lišenih slobode
Priručnik UNODC-a	Priručnik UNODC-a o upravljanju zatvorenicima koji su nasilni ekstremisti i sprečavanju radikalizacije ka nasilju u zatvorima
UN-ova Nelson Mandela pravila	Revidirana standardna minimalna Pravila UN-a za postupanje sa zatvorenicima
UN-ova Pravila iz Tokija	Standardna minimalna Pravila UN-a za nezatvorske mjere

Uvod

Sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu (VERLT)¹ je oblast koja dobiva sve veću pažnju na međunarodnom, regionalnom i nacionalnom nivou. Ovo se također odnosi i na kontekst zatvora, zbog straha da zatvori mogu biti prostor kojim se hrani VERLT. Te brige su pojačane nakon terorističkih napada koje su počinili pojedinci za koje se vjeruje da su se radikalizirali i postali nasilni u zatvorima.

Sa sve većom pažnjom usmjerenom na sprečavanje i borbu protiv radikalizacije u zatvorima koja vodi ka terorizmu ili nasilju, države su usvojile mjere koje često uveliko utječu na ljudska prava zatvorenika. Provjera koju su napravili nezavisni posmatrači je zbog toga ključna za osiguranje da su takve mjere zasnovane na vladavini prava i poštivanju ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ovim vodičem nastoje se ponuditi sredstva i znanja posmatračima stanja u zatvorima koji su relevantni za njihove mandate i tehnologije koje primjenjuju, kako bi im pomogli da se usmjere na ovu oblast.²

Dok je teško generalizirati obim u kojem se radikalizacija koja vodi ka terorizmu ili nasilju dešava ili raste u zatvorima, zatvori se smatraju potencijalnim mjestima gdje zatvorenici mogu biti ranjivi na nasilne ekstremističke poglede, ili ih mogu pojačati ili prigrliti. Ovo se može dešavati, naprimjer, kada su zatvorenici izloženi sebi sličnima, koji vrbuju članove za nasilne ekstremističke grupe, odnosno mogu se povezati sa lošim uslovima u zatvoru i lošim postupanjem. Nedostaci nekih zatvorskih sistema da na odgovarajući način podrže zatvorenike da se udalje od ekstremizma, da se rehabilitiraju i reintegriraju u društvo, a time da se smanji broj povratnika dodatni su element o kojem se treba razmišljati. Zatvorska uprava mora biti pravilno opremljena da se nosi sa sve većim brojem zatvorenika koji su optuženi ili osuđeni za krivična djela povezana sa terorizmom do nasilnog ekstremizma, u najmanju ruku, zbog sve većeg obima zakona o borbi protiv terorizma u velikom broju država u regiji OSCE-a, ali i šire.³

-
- 1 Često se također naziva borba protiv ili sprečavanje nasilnog ekstremizma (CVE ili PVE). Za pregled različitih termina i pojmova, te kako se razlikuju od borbe protiv terorizma, vidi OSCE, Uloga civilnog društva u sprečavanju i borbi protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi ka terorizmu: Pažnja usmjerena na Jugoistočnu Evropu, (OSCE: Beč, 2019.), str. 20.-21. Vežano za neke konceptualne izazove, vidi, također: Poglavlje 1.1. Razumijevanje VERLT-a, niže u tekstu.
  - 2 Glavne publikacije o VERLT-u su do sada bile usmjerene na zatvorske vlasti i službenike na prvoj liniji odbrane. Vidi: publikacije UNODCa Priručnik o upravljanju zatvorenicima koji su nasilni ekstremisti i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima (New York: UNODC, oktobar 2016.), i Vijeća Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma” (Priručnik Vijeća Evrope), Vijeća Evropskog komiteta o problemima kriminaliteta za penološku saradnju, Vijeće Evrope, 1. decembar 2016.
  - 3 Važno je primijetiti da je nasilni ekstremizam pojam iz politike, te se kao takav ne bi trebao koristiti da definiira krivično djelo. ODIHR, Penal Reform International (PRI) i druga međunarodna tijela neprestano ukazuju na problem pojmova „ekstremizam“/„ekstremist“ kao pravni koncept i nedorečenost ovih pojmova, naročito u kontekstu krivičnog zakonodavstva. Vidi, naprimjer: ODIHR, „Napomena o Konvenciji iz Šangaja o borbi protiv terorizma, separatizma i ekstremizma”, Mišljenje broj: TERR-BiH/382/2020 [AIC], 21. septembar 2020., stav 54. Sve analize propisa koje je ODIHR uradio sa propisima koji se odnose na „ekstremizam“ u različitim državama članicama OSCE-a mogu se pronaći na stranici: legislationline.org. Vidi, također: Poglavlje 1.1. Razumijevanje VERLT-a, niže u tekstu.

Države su obavezne da spriječe i bore se protiv terorizma, ali ispunjenje ove obaveze ne smije biti na teret ljudskih prava. Globalna strategija Ujedinjenih naroda (UN) za borbu protiv terorizma i vezane obaveze OSCE-a prihvatili su da je zaštita i unapređenje ljudskih prava ključni za efikasno sprečavanje i borbu protiv terorizma⁴. Nedostatak poštivanja prema ljudskim pravima može stvoriti uslove koji pogoduju širenju terorizma ili VERLT-a. Na sličan način, i akcije za rješavanje VERLT-a moraju efikasno biti u skladu sa ljudskim pravima, čime se osigurava da ne potkopavaju njihovu svrhu, što uključuje zaštitu i očuvanje demokratskog društva i vladavinu prava. Na taj način, očuvanje sigurnosti i poštivanje ljudskih prava se ne takmiče, već se nadopunjuju i zajednički jačaju ciljeve. Kada je počinjeno nezakonito djelo, nacionalne mjere trebaju obuhvatiti krivični progon osumnjičenih počinitelja u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava i djelovati u pravcu njihove reintegracije u društvo⁵. Ovo oslikava dugoročno razumijevanje UN-a, OSCE-a i Vijeća Evrope da bi poštivanje ljudskih prava i vladavina prava trebalo biti u središtu svih efikasnih mjera borbe protiv terorizma i VERLT-a⁶.

Generalni sekretar UN-a je naglasio potrebu za pristupom zasnovanom na ljudskim pravima u sprečavanju i borbi protiv radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju u zatvorima, naprimjer, u svom Akcionom planu za sprečavanje nasilnog ekstremizma (u daljnjem tekstu „Akциони plan UN-a”⁷). Dok države članice OSCE-a prihvataju da se u zatvorima može pojaviti radikalizacija koja vodi ka terorizmu⁸, i dalje neprestano daju obećanja kako će preuzeti obavezu poštivanja međunarodnog prava i ljudskih prava u vezi sa sprečavanjem i borbom protiv terorizma i VERLT-a⁹.

Svrha vodiča

Ovim vodičem želi se osigurati da posmatrači stanja u zatvorima bolje razumiju VERLT i ključne aspekte ljudskih prava u kontekstu sprečavanja i borbe protiv VERLT-a u zatvorima, uključujući sprečavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja, te rodne aspekte ove pojave. Zbog toga, u ovom vodiču analizirana je ključna potreba osiguranja efikasnih koraka usmjerenih na rehabilitaciju i reintegraciju nasilno-ekstremistički orijentiranih zatvorenika za vrijeme služenja zatvorske kazne, čime će se oni pripremiti za trenutak puštanja iz zatvora. U vodiču se nastoje ponuditi praktične smjernice za rješavanje pitanja VERLT-a u zatvorima, dok prate situaciju u zatvorima.

---

4 Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih naroda (UN) 60/288, „Globalna strategija Ujedinjenih naroda za borbu protiv terorizma“, A/RES/60/288, 8. septembar 2006.; OSCE, Izjava Vijeća ministara 3/07, „Izjava ministara o podršci Globalnoj strategiji Ujedinjenih naroda za borbu protiv terorizma“, Madrid, 30. novembar 2007.

5 Humera Khan, „Why Countering Extremism Fails“, Internet stranica Foreign Affairs, 18. februar 2015.

6 Vidi, naprimjer: Generalna skupština UN-a, „Globalna strategija Ujedinjenih naroda za borbu protiv terorizma“, op. cit., napomena 4; Vijeće Evrope, „Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju terorizma“, CETS br. 196, Warszawa, 16. maj 2005.; Vijeće Evrope, „Smjernice o ljudskim pravima i za borbu protiv terorizma“, 11. juli 2002.; OSCE, Odluka Stalnog vijeća br. 1063, „Konsolidirani okvir OSCE-a za borbu protiv terorizma“, Beč, 7. decembar 2012.

7 UN, „Akциони plan za sprečavanje nasilnog ekstremizma“, Izvještaj generalnog sekretara UN-a, A/70/674, 24. decembar 2015., stav 50(f).

8 Deklaracija Vijeća ministara OSCE-a 4/15, „Sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu“, Beograd, 4. decembar 2015.

9 Cjelokupna lista obaveza koje se odnose na ljudska prava u borbi protiv terorizma, vidi: Odjel za transnacionalnu prijetnju pri Sekretarijatu OSCE-a, „Pregled obaveza OSCE-a koje se odnose na borbu protiv terorizma“, juli 2020., str. 7.-22.

Kako postoje i druge smjernice, ovaj izvor nije repozitorij mjera za sprečavanje i borbu protiv VERLT-a u zatvorima, niti je ovo vodič za opću metodologiju za praćenje. Umjesto toga, ovaj izvor ispituje rizike po ljudska prava od mjera koje se odnose na VERLT u zatvorima i nudi smjernice za posmatrača stanja u zatvorima, koji su od direktnog značaja za specifičan kontekst terorizma i VERLT-a. Kako je usmjeren na terorizam i VERLT, ovaj vodič nudi objektiv kroz koji se mogu analizirati i razumjeti naročite sigurnosne strategije koje se odnose na zatvore. Pomoći će posmatračima stanja da analiziraju zakone, propise i prakse usmjerene na sprečavanje i borbu protiv terorizma i VERLT-a, te njihov utjecaj na ljudska prava.

Ovaj dokument je zbog toga prvenstveno namijenjen onima koji prate stanje u zatvorima čiji zadatak je da spriječe, riješe ili prijave slučajeve kršenja ljudskih prava u cjelokupnom prostoru OSCE-a, uključujući nacionalne preventivne mehanizme (NPM), urede Institucije ombudsmana, nacionalne institucije za ljudska prava (NHRI), interne mehanizme za nadzor i organizacije civilnog društva (OCD). Također će biti od pomoći posmatračima stanja u zatvorima koji djeluju izvan regije OSCE-a. Kako su dostupne brojne smjernice o praćenju stanja u zatvorima¹⁰, praktičan savjet u ovom vodiču je usmjeren na one aspekte metodologije praćenja stanja koji su specifični za praćenje pitanja koja se odnose na VERLT.

Ovim vodičem se također nastoji podići nivo svijesti kod nacionalnih vlasti i u javnosti o radu posmatrača stanja u zatvorima, čime se doprinosi jačanju saradnje sa tijelima za praćenje. Donositelji politika i zatvorske vlasti mogu također pronaći vrijedne smjernice u ovom dokumentu.

Predmet

Ovaj vodič obrađuje uslove u zatvorima i postupanje sa muškarcima, ženama i djecom u zatvorima, uključujući i postupanje u pritvoru. U vodiču se ne govori specifično o zadržavanju u policiji, iako se ove smjernice mogu odnositi i na praćenje stanja u takvim institucijama. Smjernice se usmjeravaju na pojedince osumnjičene ili osuđene za krivična djela koja se odnose na terorizam, kao i one osumnjičene ili osuđene za druga krivična djela za koja se pogrešno ili pravilno prihvata da su povezani sa terorističkim grupama ili grupama nasilnih ekstremista, ili one za koje zatvorske vlasti smatraju da su „izloženi riziku od“ ili su „ranjivi na“ VERLT.

Kako posmatrači stanja u zatvorima imaju različite mandate, ovaj dokument istražuje širok spektar ljudskih prava, uključujući, ali se ne ograničavajući na zaštitu od mučenja i drugih oblika zlostavljanja. Ured ombudsmana, nacionalne institucije za ljudska prava, te OCD u određenoj mjeri, mogu obrađivati veći raspon pitanja ljudskih prava, uključujući reaktivni rad ili istrage pojedinačnih slučajeva. Nacionalni preventivni mehanizmi, uspostavljeni Opcionim protokolom Ujedinjenih naroda uz Konvenciju protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja imaju isključivi mandat da

---

10 Za detaljnu prezentaciju metodologije praćenja stanja u zatvorima, vidi, naprimjer: Udruženje za sprečavanje mučenja (APT), *Praćenje stanja u mjestima pritvaranja: Praktičan vodič*, (Ženeva: APT, 2004.); za listu primjera postojećih sredstava za praćenje, vidi: ODIHR i Prison Reform International (PRI), *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, (Warszawa: ODIHR/PRI, 2018.), Glava 7, kućica 7.1; vezano za nezavisno praćenje stanja u mjestima pritvaranja tokom pandemije COVID-19, vidi: ODIHR i APT, *Smjernice za praćenje mjesta pritvaranja tokom pandemije COVID-19*, (Warszawa: ODIHR/APT, 2020.).

spriječe mučenje ili druge oblike zlostavljanja¹¹ te da usvoje preventivne pristupe za rješavanje situacije, kojima identificiraju sistemске nedostatke ili prakse, zakone i propise koji dovode – ili bi mogli dovesti u budućnosti – do uslova ili postupanja koji predstavljaju mučenje ili drugi oblik zlostavljanja.

Terminološka pitanja

Pojedinci na koje se cilja ili na koje utječu zatvorske mjere usmjerene na sprečavanje ili borbu protiv VERLT-a nisu homogena grupa. To mogu biti pojedinci koji su osumnjičeni ili osuđeni za krivična djela povezana sa terorizmom, kao i oni za koje se sumnja ili su osuđeni, pravilno ili pogrešno, kao da su povezani sa terorističkim ili nasilnim grupama, te također pojedinci za koje vlasti smatraju da su „izloženi riziku“ ili su „ranjivi“ da bi mogli biti uvučeni u VERLT. U svrhu ovog vodiča, ove pojedince ćemo nazivati „(pretpostavljeni zatvorenici nasilni ekstremisti.“¹²

Metodologija i struktura

Ovaj vodič se nadovezuje na postojeće alate o VERLT-u u zatvorima i upravljanje (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima i na prethodne aktivnosti i publikacije OSCE-ovog Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i Penal Reform International (PRI) o zaštiti ljudskih prava tokom sprečavanja i borbe protiv terorizma i VERLT-a, o sprečavanju mučenja i o upravljanju zatvorima. Temeljita uredska analiza, urađena u okviru konsultativnog procesa sa posmatračima stanja u zatvorima i predstavnicima zatvorskih ustanova, putem niza održanih stručnih sastanaka, razgovora, poziva za prikupljanje informacija i kolegijalne analize, predstavlja osnovu za sadržaj ovog vodiča.

Analiza se oslanja na relevantne obaveze OSCE-a, međunarodno pravo o ljudskim pravima i standarde UN-a – a posebno, Revidirana UN-ova standardna minimalna prava za postupanje sa zatvorenicima (u daljnjem tekstu „UN Nelson Mandela pravila“¹³) – Vijeća Evrope, Evropske unije (EU) i Interameričkog sistema, uključujući obaveze i standarde koji su specifični za žene, djecu¹⁴ i strane državljane. Ovaj dokument također uključuje

11 UN, „Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja“ (OPCAT), 18. decembar 2002., članovi 1., 3., 4. i 17.-23.

12 UNODC ih naziva „zatvorenici nasilni ekstremisti“, Vijeće Evrope koristi frazu „prijestupnici nasilni ekstremisti“, a Mreža za svijest o radikalizaciji (RAN) Evropske unije koristi frazu „prijestupnici nasilni ekstremisti i teroristi“.

13 Generalna skupština UN-a, Rezolucija 70/175, „Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima (Nelson Mandela pravila)“, 17. decembar 2015.

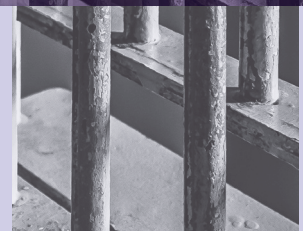
14 UN-ova Konvencija o pravima djeteta definiše dijete kao „svako ljudsko biće mlađe od osamnaest godina, osim ako se prema zakonu, punoljetstvo stječe ranije“. Član 1. „Konvencije o pravima djeteta“ (CRC), usvojene Rezolucijom 44/25 Generalne skupštine UN-a dana 20. novembra 1989., koja je stupila na snagu 2. septembra 1990. Iako se djeca spominju kroz cijeli tekst vodiča, preporučuje se, u skladu s Općim komentarom 24 UN-ovog Komiteta o pravima djeteta da se sistem dječije pravde primjenjuje „na osobe 18 godina starosti ili starije, bilo kao opće pravilo ili kao izuzetak. Ovakav pristup prati razvojne i neuronaučne dokaze koji pokazuju da se mozak razvija do ranih dvadesetih godina“. UN-ov Komitet o pravima djeteta, „Opći komentar br. 24 (2019.) o pravima djeteta u sistemu dječije pravde“, CRC/C/GC/24, 18. septembar 2019., stav 32.

pozivanje na izvještaje posmatrača, koje su objavili međunarodna i nacionalna tijela koja se bave pitanjima VERLT-a u zatvorima ili relevantnim međusobno povezanim pitanjima.

Vodič naglašava važnost nezavisnog praćenja zatvorskih mjera, usmjerenih na rješavanje, sprečavanje i borbu protiv terorizma i VERLT-a. Nudi posmatračima stanja u zatvorima opće informacije o terorizmu i VERLT-u, a naročito u kontekstu zatvora (Dio 1). Zatim, vodič istražuje oblasti rizika za ljudska prava koji se mogu pojaviti tokom sprečavanja i borbe protiv terorizma i VERLT-a u zatvorima, te identificira kako ih rješavaju posmatrači stanja u zatvorima (Dio 2). Za svaku oblast rizika za ljudska prava postoje predložena pitanja koja se specifično odnose na terorizam i VERLT u zatvorima, a koje posmatrači stanja u zatvorima trebaju pratiti tokom svog rada, kao i poglavlja sa praktičnim savjetima za posmatrače stanja u zatvorima kako da se pripreme, poduzmu radnje i prate daljnji tok.

Dio 1.:

Zašto su terorizam i nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode ka terorizmu (VERLT) relevantni za posmatrača stanja u zatvorima?

Dio 1. govori o sljedećim pitanjima:

- Kako se terorizam, nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode ka terorizmu (VERLT) shvataju na međunarodnom nivou?
- Koja je priroda i skala rizika od VERLT-a u zatvorima? Koji su glavni pokretači VERLT-a u zatvorima?
- Da li postoje faktori radikalizacije ka terorizmu ili nasilju koji su specifični za određene kategorije zatvorenika?
- Koji su neki od glavnih izazova sa kojima se mogu suočiti posmatrači stanja u zatvorima dok se bave pitanjima koja se odnose na VERLT?

Vlasti sve više navode sigurnosne probleme koji se odnose na terorizam i VERLT, kao opravdanje za uvođenje sigurnosnih mjera koje rezultiraju ograničavanjem prava zatvorenika. Izmjenama zakona u kojima se širi obim kriminalizacije postupaka koji se mogu dovesti u vezu sa terorizmom (kao što su podrška terorizmu, navođenje na terorizam, vrbovanje i mobilizacija u svrhu terorizma, te putovanje ili obuka u vezi sa terorizmom), posmatrači stanja u zatvorima će se suočiti sa sve većim brojem pojedinaca osumnjičenih ili osuđenih za takva krivična djela. Posmatrači stanja u zatvorima, u sve većem broju država članica OSCE-a, također će posjetiti ustanove u kojima se nalaze pojedinci osuđeni za druga krivična djela, ali su u različitom stepenu povezani sa nasilnim ekstremističkim grupama, ili onima za koje zatvorske vlasti smatraju da su „ranjivi na“ ili su „izloženi riziku od“ VERLT-a. Na taj način, odgovor zatvorskih vlasti na terorizam i VERLT može utjecati na širok dijapazon zatvorenika, uz mogućnost postojanja dalekosežnih posljedica po njihova prava.

Kako je naglasio visoki komesar UN-a za ljudska prava, sve mjere i programi usmjereni na sprečavanje i borbu protiv terorizma i VERLT-a moraju biti podvrgnuti svrsishodnom nadzoru u okviru nezavisnih i djelotvornih mehanizama na nacionalnom nivou.¹⁵ Nezavisno praćenje mjera iz ugla ljudskih prava usmjerenih na borbu protiv terorizma i VERLT-a treba se na sličan način primjenjivati i na kontekst zatvora. „U Priručniku za zatvore i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“ Vijeća Evrope (u daljnjem tekstu Priručnik Vijeća Evrope) primjećuje se da će nezavisno praćenje zatvora i odgovarajućih mehanizama ulaganja žalbe „spriječiti loše upravljanje službama i zloupotrebu prava i sloboda“¹⁶. Uvažavajući da mjere sigurnosti u odnosu na (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste može predstavljati veći rizik od stigmatizacije, u Priručniku se dalje naglašava potreba uključivanja u rad „organizacija koje prate kršenja ljudskih prava“.¹⁷

Ovo je upravo mjesto gdje je ključna uloga posmatrača stanja u zatvorima, uključujući nacionalne preventivne mehanizme i OCD. Posmatrači stanja u zatvorima mogu osigurati da mjere za sprečavanje i borbu protiv terorizma i VERLT-a ne krše prava osoba u zatvoru. Posmatrači stanja u zatvorima mogu također često previdjeti faktore rizika sa kojima se

---

15 U to vrijeme, visoki komesar UN-a za ljudska prava bio je Zeid Ra'ad Al Hussein. Visoki komesar UN-a za ljudska prava, „Izveštaj o najboljim praksama i naučenim lekcijama o tome kako zaštita i unapređenje ljudskih prava doprinose sprečavanju u borbi protiv terorizma“, A/HRC/33/29, 21. juli 2016., stav 66.

16 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, op. cit., napomena 2, stav 10.

17 Ibid., str. 38.

suočavaju specifične grupe, uključujući zatvorenice, djecu i strane državljane koji su u zatvoru zbog krivičnih djela povezanih sa terorizmom ili se smatra da su „izloženi riziku“ ili „su ranjivi na“ VERLT.

Posmatrači stanja u zatvorima su također ključ za osiguranje da je javnost svjesna zatvorskih mjera usmjerenih na sprečavanje i borbu protiv terorizma i VERLT-a, kao i utjecaja ovih mjera na ljudska prava. Dijalog između posmatrača stanja u zatvorima i vlasti može dovesti do izrade mjera koje više poštuju ljudska prava, što može ojačati i prava zatvorenika i djelotvornije pomoći u rješavanju rizika od radikalizacije ka terorizmu i vrbovanje za nasilne ekstremističke grupe. Činjenica je da nepoštivanje ljudskih prava u ukupnom sistemu upravljanja zatvorima i svim naporima da se riješi pitanje VERLT-a može doprinijeti povećanju radikalizacije koja vodi ka terorizmu i nasilju.¹⁸ Prema riječima bivšeg specijalnog izvijestitelja UN-a o mučenju i drugom surovom, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju (u daljnjem tekstu specijalni izvijestitelj UN-a o mučenju), „mučenje i zlostavljanje samo donosi više kriminala i više terorizma.“¹⁹

Terorizam i VERLT, dinamika potencijalne radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju u zatvorima i odgovor na sve ovo, mogu biti nove oblasti za neke posmatrače stanja u zatvorima. Ipak, mnoge osnovne komponente upravljanja zatvorima koje nastoje zaustaviti širenje nasilnog ekstremizma i radikalizacije ka terorizmu ne moraju nužno predstavljati nove oblasti rada. Posmatrači stanja u zatvorima mogu se osloniti na svoje prethodno iskustvo u radu dok prate sigurnosne mjere. Ovo bi moglo uključivati analizu i preporuke za zatvorske ustanove visokog rizika ili ustanove sa povećanim sigurnosnim mjerama. Naprimjer, nacionalni preventivni mehanizmi u Republici Češkoj i Švicarskoj su usmjerili neke svoje posjete i izvještaje na visoke mjere sigurnosti i sprečavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja,²⁰ dok su neki drugi pratili prakse, kao što su fizički pregled, stavljanje lisica, videonadzor i samice – što je sve relevantno za pitanja o kojima se govori u ovom vodiču.²¹

Mjere za sprečavanje i borbu protiv terorizma i VERLT-a nose sa sobom širok spektar implikacija po ljudska prava. Tijela za praćenje trebaju ugraditi identifikaciju i procjenu ovih implikacija u protokole za praćenje. Posmatrači mogu nadograđivati praktična iskustva koja su stekli tokom praćenja stanja u zatvorenim institucijama i mogu dopunjavati svoju metodologiju rada i stručnost u oblasti zaštite ljudskih prava u mjestima pritvaranja, uključujući pravo na život bez mučenja ili drugog oblika zlostavljanja.

---

18 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“, koje je usvojio Komitet ministara, dana 2. marta 2016., Smjernice 1.

19 Lauren Frohne, „Torture: It Can Happen Anywhere“, Open Society Foundation Voices, 13. februar 2013.

20 Javni branitelj prava – ombudsman Republike Češke, „Izveštaj o sistematskim posjetama javnog branitelja prava“, 2016.; „Rapport d'activité 2013 de la Commission nationale de la prévention de la torture (CNPT)“, Poglavlje 3.

21 Vidi, naprimjer: „Godišnji izvještaj Ureda ombudsmana kao nacionalnog preventivnog mehanizma za 2016.“, Bugarska, 2016.; „Izveštaj o djelovanjima aktivnosti Nacionalnog preventivnog mehanizma za 2016.“, ombudsman Republike Hrvatske, novembar 2017.; „Länderkommission Besuchsbericht – Justizvollzugsanstalt Butzow – Frauenabteilung“ (samo na njemačkom jeziku), Nationale Stelle zur Verhütung von Folter, 4. maj 2017.; „Izveštaj komesara za ljudska prava Poljske o aktivnostima Nacionalnog preventivnog mehanizma za sprečavanje mučenja za 2016.“, Warszawa, 2017.

1.1 Razumijevanje VERLT-a

Konceptualni izazovi

Prvi izazov za razumijevanje VERLT-a je nedostatak sveobuhvatne i međunarodno dogovorene definicije nasilnog ekstremizma, šta čini radikalizacija koja vodi ka terorizmu, ili terorizma.²² Problemi koji se odnose na nepostojanje univerzalno prihvaćene definicije terorizma su dobro poznati, a dodatno su otežani pojavom širih pojmova „nasilnog ekstremizma“ i „radikalizacije ka terorizmu“. Izvjestan broj UN-ovih rezolucija poziva države članice UN-a da poduzmu akcije i riješe ove pojave, bez davanja definicija ovim pojmovima. Neki posmatrači upozoravaju na to da definicijski nedostatak jasnoće u rezolucijama Vijeća sigurnosti UN-a koje govore o nasilnom ekstremizmu, omogućava veliku diskrecionu slobodu državama, što može rezultirati neproporcionalnim, diskriminatornim i izrazito nametljivim mjerama.²³

Konceptualna debata o prirodi VERLT-a i kako praviti razliku između nasilnog ekstremizma i terorizma ostaje uglavnom neriješena, a oba pojma se često koriste da ukažu na isto, bez jasnog razgraničenja između dva pojma.²⁴ Specijalni izvjestitelj UN-a za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda tokom borbe protiv terorizma (u daljnjem tekstu specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma) naglasio je da je pojam „sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma“ naročito problematičan, jer se može odnositi na širi dijapazon ljudi od „borbe protiv terorizma“, ali u isto vrijeme, nije jasno definiran. Mjere za borbu protiv nasilnog ekstremizma trebale bi zbog toga biti još pažljivije provjeravane iz ugla ljudskih prava.²⁵

Dok ostaje problematično pitanje definiranja relevantnih pojmova i koncepata, sve je veći broj istraživanja koja su usmjerena na proces VERLT-a. Dobar opis da se razumije proces radikalizacije koja vodi ka terorizmu je njegova karakteristika da se radi o „dinamičnom procesu u okviru kojeg pojedinac prihvata terorističko nasilje kao moguće, možda čak legitimno djelovanje. Ovo bi moglo, ali ne nužno, dovesti do toga da osoba zagovara,

---

22 OSCE, *Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma koji vode ka terorizmu: Pristup rada policije u zajednici* (Beč: OSCE, februar 2014.), zajednička publikacija Sekretarijata OSCE-a i ODIHR-a, str. 35.

23 Ukazano je na ovaj problem, naročito u Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a 2178 (2014.), koja se usmjerila na rješavanje prijetnje od vraćanja stranih terorističkih boraca. Rezolucija sadrži Poglavlje o borbi protiv nasilnog ekstremizma „koji bi mogao pogodovati terorizmu, uključujući sprečavanje radikalizacije“ kao ključnog elementa za rješavanje ove prijetnje. Specijalni izvjestitelj UN-a za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda tokom borbe protiv terorizma (u daljnjem tekstu specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma), „Sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma: Procjena ljudskih prava“, A/HRC/31/65, str. 29., april 2016., stav 20. Za nedoumice u vezi nedostatka jasnoće kod definicija iz Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 2178, vidi: ODIHR, *Smjernice za rješavanje prijetnji i izazova „Stranih terorističkih boraca“ u okviru ljudskih prava*, (Warszawa: ODIHR, 2018.), str. 17. i 22.-24.

24 Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma, „Sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma“, *ibid.*, stav 13.

25 „Specijalni izvjestitelj potcrtava da je nedostatak semantičke i konceptualne jasnoće po pitanju nasilnog ekstremizma prepreka za dubinsku analizu utjecaja strategija i politika za borbu protiv nasilnog ekstremizma na ljudska prava, kao i za njihovu djelotvornost u smanjenju prijetnje od terorizma“, Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, „Utjecaj politika i praksi za sprečavanje i borbu protiv nasilnog ekstremizma na ljudska prava“, A/HRC/43/46, 21. februar 2020., stav 12.

podržava, čak da se poveže sa terorizmom”²⁶. Nasilni ekstremizam navodi „osobu da promovira, podržava, omogućava djelovanje ili da počini djelo nasilja u svrhu postizanja ideoloških, vjerskih, političkih ciljeva ili promjene u društvu”.²⁷

Iskustva nam govore da ne postoji linearna putanja prema terorizmu. VERLT je dinamičan, postepen i fazni proces koji se može ubrzati, usporiti, a u nekim slučajevima okrenuti u drugom pravcu.²⁸ Neki pojedinci se mogu uključiti na putanju VERLT-a, a da se ne priključe posljednjoj fazi – počinjenju terorističkog djela ili nasilja. Čak i ako su radikalizirani, samo mali broj pojedinaca se zaista okrene nasilju da izrazi svoje radikalne poglede. Imati svoj stav ili uvjerenje – čak i ako se ono smatra radikalnim ili ekstremnim – kao i njegovo mirno izražavanje, ne predstavlja krivično djelo.²⁹ „Radikalizacija” i „ekstremizam”, sami po sebi, ne bi trebali biti predmet protuterorističkih policijskih mjera, osim ako se utvrdi da je to direktno povezano sa nasiljem ili drugim nezakonitim činom (naprimjer, navođenje na mržnju). Ova djela moraju biti precizno definirana u nacionalnom zakonu, koja su usklađena sa međunarodnim humanitarnim pravom.³⁰

U praksi, zakoni i vezane politike borbe protiv takozvanog „ekstremizma” su proizvoljno (zlo)upotrebljavane, uključujući i u regiji OSCE-a, kako bi obuzdale suprotne glasove, kao što su litički protivnici, branitelji ljudskih prava, novinari, pripadnici vjerskih manjina i civilnog društva.³¹ Njihova primjena je također dovela do diskriminacije naročitih grupa po osnovu njihovog roda, uvjerenja, vjere ili porijekla.³²

Pokretači VERLT-a

Ne postoji jedinstven profil teroriste ili nasilnog ekstremiste – dijapazon ljudi koji su se uključili u VERLT je širok i heterogen. Osim toga, važno je primijetiti da se broj djela, motiviranih jednom specifičnom ideologijom nasilnog ekstremizma, ne povećava na jedinstven način.³³ Razlozi zašto i načini kako se pojedinci radikaliziraju prema terorizmu se razlikuju. Dok neki faktori mogu imati ključnu ulogu u odluci da se neko uključi u radikalni ekstremizam i terorističko nasilje, u drugim situacijama mogu imati samo perifernu ulogu (ili je uopće nemaju).³⁴ Mogući pokretači radikalizacije koja vodi u terorizam ili nasilje su

---

26 OSCE, *Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu*, op. cit., napomena 22, str. 15.

27 UNODC, *Priručnik za upravljanje zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima*, op. cit., napomena 2, str. 143.

28 OSCE, *Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu*, op. cit., napomena 22, str. 36.

29 OSCE, *Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu*, op. cit., napomena 22, str. 36.

30 Vidi, naprimjer: OSCE, *Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu*, op. cit., napomena 22, str. 42.-43

31 ODIHR, *Smjernice za rješavanje prijetnji i izazova „stranih terorističkih boraca” u okviru ljudskih prava*, op. cit., napomena 23, str. 54.

32 Specijalni izvijestitelj UN-a za borbu protiv terorizma, „Utjecaj na ljudska prava politika i praksi usmjerenih na sprečavanje i borbu protiv nasilnog ekstremizma”, op. cit., napomena 25, stav 15, stav 24, stav 28. Na ovu temu, vidi, također: ODIHR, *Sloboda religije ili uvjerenja i sigurnost: Političke smjernice*, (Warszawa: ODIHR, 2019.)

33 EUROPOL, „European Union Terrorism Situation and Trend Report”, 23. juni 2020., str. 11.

34 Andrew Silke, „Becoming a Terrorist”, u Andrew Silke (ed.), *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences* (Hoboken, NJ: Wiley, 2003), str. 34.

različiti i složeni, različito se kombiniraju u svakom pojedinačnom slučaju.³⁵ Ne postoji samo jedan faktor koji bi bio neophodan ili dovoljan da objasni radikalizaciju pojedinca za terorizam do nasilja.

Kako ne postoji jedinstven odlučujući faktor, također se uvažava da se radikalizacija ka nasilju ili terorizmu ne dešava u vakuumu.³⁶ Prepoznata su dva niza faktora, često nazivana „faktori koji tjeraju“, što čini pojedince da su više podložni VERLT-u, i „faktori koji privlače“, čime se oni uvlače u proces radikalizacije ka terorizmu ili nasilju. Način na koji djeluju faktori koji tjeraju na terorizam, i faktori koji privlače, mijenja se u svakom pojedinačnom slučaju, jer su povezani, naprimjer, sa ličnim iskustvom, psihološkim i kognitivnim faktorima, stvarnim ili umišljenim osjećajima isključenosti, uskraćenosti, poniženja, nepravde, frustracije, revolta ili superiornosti.³⁷

- **„Faktori koji tjeraju“** potječu iz uslova koji pogoduju VERLT-u, uključujući takve kao što su strukturalna, politička i socioekonomska nestabilnost, iz čega se javlja VERLT.³⁸ Neki od uslova koji pojedince čine ranjivijim na vrbovanje i učešće u terorizmu, koje prepoznaju UN i OSCE uključuju, ali se ne ograničavaju na „produžene neriješene sukobe, dehumanizaciju žrtve terorizma u svim svojim oblicima i manifestacijama, nedostatak vladavine prava, kršenje ljudskih prava, etničku, nacionalnu i vjersku diskriminaciju, političku isključenost, socioekonomsku marginalizaciju i nedostatak dobrog upravljanja“.³⁹ Dok su neki od ovih uslova u početku prihvatani kao relevantni faktori u odnosu na terorizam, oni su također primjenjivani na VERLT u političkim debatama.⁴⁰
- **„Faktori koji privlače“** odnose se na međuljudsku i društvenu dinamiku, uključujući dinamiku vrbovanja i utjecaja koji aktivno privlače pojedinca da se uključi u proces radikalizacije ka terorizmu ili nasilju. Grupna dinamika, kako izvan (offline), tako i putem interneta (online), te presude za one koji vrše/potiču radikalizaciju, zatim

---

35 OSCE, Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu, *op. cit.*, napomena 22, str. 35.

36 UN, „Akcioni plan za sprečavanje nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 7, stav 3.

37 RAN, „Korijeni nasilnog ekstremizma“, Dokument, 4. januar 2016., str. 3.; OSCE, Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu, *op. cit.*, napomena 22, pp. 37.-38.

38 Za diskusiju o tome kako su iskustvo ili percepcija zloupotrebe i nasilja koje provode vlasti odlučujući faktori koji doprinose nivou ranjivosti na nasilni ekstremizam, ili otpornost, vidi: Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma, „Utjecaj na ljudska prava politika i praksi usmjerenih na sprečavanje i borbu protiv nasilnog ekstremizma, *op. cit.*, napomena 25, stav 19-20.

39 „Globalna UN-ova strategija za borbu protiv terorizma“, *op. cit.*, napomena 4, Stub I; OSCE, „Izjava ministara o podršci Globalnoj strategiji Ujedinjenih naroda za borbu protiv terorizma“, *op. cit.*, napomena 4, stav 4.

40 UN, „Akcioni plan za sprečavanje nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 7, stav 24-31. Ovdje su obuhvaćeni: nedostatak socioekonomskih prilika; marginalizacija i diskriminacija; loše upravljanje, kršenje ljudskih prava i vladavine prava; produženi i neriješeni sukobi; i radikalizacija u zatvorima.

narativa kojim se legitimizira terorizam imaju ključnu ulogu u pretvaranju misli i tuge u nasilje i usmjeravaju pojedince u pravcu VERLT-a.⁴¹

Muškarci mogu biti većina počinitelja nasilnog ekstremizma, ali i žene su uključene u grupe nasilnih ekstremista, u različitom kapacitetu, od pružanja podrške, do aktivnog planiranja, priprema, do počinjenja terorističkog napada.⁴² One također mobiliziraju, vrbuju druge žene i djevojke, kao i muškarce i dječake. Neki od pokretača VERLT-a mogu biti identični i za muškarce i za žene, ali se oni mogu drugačije doživljavati duž rodni razlika. Specifični faktori radikalizacije žena za terorizam do nasilja mogu obuhvatati „rodno zasnovane nejednakosti i diskriminaciju, nasilje nad ženama, nedostatak obrazovnih i ekonomskih prilika, te nedostatak prilika za žene da uživaju svoja građanska i politička prava u političkom procesu korištenjem zakonitih i nenasilnih metoda“.⁴³

Države članice OSCE-a su izrazile naročitu zabrinutost zbog radikalizacije ka terorizmu ili nasilju „mladih, uključujući djecu“⁴⁴, jer je, naprimjer, dokazano da je veliki broj dječaka i djevojaka napustilo svoje države kao takozvani „strani teroristički borci“.⁴⁵ Čini se da se razlikuju motivi koji pokreću djecu u pravcu radikalizacije ka terorizmu ili nasilju u odnosu na odrasle.⁴⁶ Djeca mogu ipak biti ranjivija na VERLT, zbog nižeg stepena relativne zrelosti i potrage za identitetom i svrhom.⁴⁷ Nasilničke ekstremističke grupe iskorištavaju stvarnu ili prividnu bol i otpor, kako bi ponudili osjećaj priznavanja, identiteta i pripadnosti, što djeca često traže. Svaki diskurs koji koristi antipode „mi“ protiv „njih“, naročito odzvanja među djecom. Neki se mogu pridružiti nasilnim ekstremističkim grupama, jer ove nude materijalnu i sociopsihološku podršku, koju djeca trebaju. Internet ima također važnu

---

41 OSCE, Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu, op. cit., napomena 22, str. 35.-38.; UN, „Akcioni plan za sprečavanje nasilnog ekstremizma“, ibid., stav 32; OSCE, Razumijevanje uloge roda u sprečavanju i borbi protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu, dobre prakse za policijske agencije, (Beč: OSCE, 2020.), str. 30.

42 Razumijevanje uloge roda u sprečavanju i borbi protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu, dobre prakse za policijske agencije, op. cit., napomena 41, str. 44.; Globalni forum za borbu protiv terorizma (GCTF), Dobre prakse sa ženama u borbi protiv nasilnog ekstremizma, dobre prakse br. 2, str. 3.

43 ODIHR, „Žene i radikalizacija koja vodi ka terorizmu ili nasilju: Završni izvještaj“, februar 2013., stav 5.

44 OSCE-ova Deklaracija Vijeća ministara, „Sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu“, op. cit., napomena 8. U dokumentu će se spominjati samo pojam dijete, jer se ovaj pojam koristi u međunarodnom pravu, iako postoje specifične ranjivosti i potrebe za zaštitom mlađih odraslih osoba, u ranim dvadesetim godinama, naprimjer. Ne postoji jasna definicija mlađih odraslih, ali, u skladu s Općim komentarom 24 Komiteta o pravima djeteta, države trebaju slijediti dobre prakse kod određivanja visoke minimalne dobi za krivičnu odgovornost i kod primjene pravila i propisa maloljetničke pravde na mlađe odrasle osobe, starije od 18 godina, UN-ov Komitet o pravima djeteta, „Opći komentar br. 24 (2019.) o pravima djeteta u sistemu dječije pravde“, op. cit., napomena 14

45 Za diskusije o kontroverzama u vezi pojma „strani teroristički borac“, vidi: ODIHR, Smjernice za rješavanje prijatni i izazova „stranih terorističkih boraca“ u okviru ljudskih prava, op. cit., napomena 23, str. 22. S obzirom na to da je ovaj pojam problematičan zbog svoje širine i nedorečenosti, te osiguranja implikacija po pravima, neka istraživanja na ovu temu koriste pojam „strani borci“. Ali, pojam „strani teroristički borci“ se uobičajeno koristi u međunarodnim diskusijama, te se zato koristi i u ovom dokumentu.

46 UNDP, Put do ekstremizma u Africi, (New York: UNDP, 2017.) str. 4.-6.

47 Globalni centar za kooperativnu sigurnost i Međunarodni centar za borbu protiv terorizma (ICCT), „Rehabilitacija maloljetnih počinitelja nasilnog ekstremizma u zatvorima: Jačanje pristupa maloljetničke pravde“, decembar 2016., str. 2.

ulogu kod radikalizacije djece ka terorizmu ili nasilju, jer nudi platformu za umrežavanje koja može pomoći u procesu vrbovanja.⁴⁸

Na nivou UN-a i OSCE-a, države su naglasile potrebu unapređenja ljudskih prava i vladavine prava u svim mjerama borbe protiv terorizma, a u isto vrijeme, potrebu rješavanja uslova koji pogoduju terorizmu i VERLT-u, s ciljem prevencije.⁴⁹ Napori su ipak već dugo bili usmjeravani na policijske mjere borbe protiv terorizma i VERLT-a, bez analize njihovih pokretača. Međunarodna zajednica sve više naglašava potrebu usvajanja sveobuhvatnog pristupa za „sprečavanje“ nasilnog ekstremizma.⁵⁰ Ovo treba uključiti i sprečavanje da se bude u zatvoru zbog pogodovanja VERLT-u.

1.2 Razumijevanje VERLT-a u zatvorima

Zatvori se često smatraju inkubatorima VERLT-a; postoji veliki broj slučajeva pojedinaca da su bili u zatvoru zbog uključenosti u teroristička djela, poznatih javnosti. Zatvori se često predstavljaju kao „sigurno utočište“ u kojem se terorističke grupe umrežavaju, vrbuju nove članove, razmjenjuju taktike ili čak planiraju smrtonosne napade izvan zatvora.⁵¹ Ustvari, teško je procijeniti vjerovatnoću da VERLT potječe ili se razvija u zatvorima, te ovo pitanje ne treba previše naglašavati. Zabrinutost zbog uočenog *potencijala* za radikalizaciju ka terorizmu u određenim uslovima, poput zatvorskih, čini se da vodi javne debate na ovu temu, više nego što je to slučaj sa *stvarnom* radikalizacijom ka terorizmu.⁵²

Postoji očit nedostatak empirijskih i kvalitativnih podataka koji mogu pomoći da se temeljito razumije da li je radikalizacija pojedinca počela, da li je ubrzana ili na drugi način ojačana u zatvoru. Nedavna istraživanja u evropskom kontekstu ukazuju na to da (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti u većini slučajeva čine samo mali procent

---

48 ODIHR, „Djelovanje mladih u borbi protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu: Izvještaj o zaključcima i preporuke“, juli 2013., str. 4. Vidi, također: OSCE, *Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu*, op. cit., napomena 22, str. 37.

49 Globalna UN-ova strategija za borbu protiv terorizma“, op. cit., napomena 4, Stub I i IV; OSCE, „Izjava ministara o podršci Globalnoj strategiji Ujedinjenih naroda za borbu protiv terorizma“, op. cit., napomena, stav 4.

50 „Rješavanje pitanja „faktora koji privlače“ je sada u domenu borbe protiv nasilnog ekstremizma. Intervencije koje su relevantne za sprečavanje nasilnog ekstremizma su najbolje definirane kao one koje nastoje riješiti pitanje strukturalnih pokretača nasilnog ekstremizma, ili „faktori koji tjeraju na“. U situaciji kada sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma uključuje i sigurnost i razvoj, potrebno je osigurati uravnotežen pristup koji ne daje prednosti ni jednom ni drugom.“, Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma, „Utjecaj na ljudska prava politika i praksi usmjerenih na sprečavanje i borbu protiv nasilnog ekstremizma, op. cit., napomena, 25, stav 10.

51 EUROPOL, „European Union Terrorism Situation and Trend Report,“ op. cit., napomena 33, str. 13.; Rajan Basra i Peter Neumann, *Prisons and Terrorism: Extremist Offender Management in 10 European Countries*, (London: Međunarodni centar za studije o radikalizaciji [ICSR], 2020.), str. 15.; ICCT, „Roundtable Expert Meeting and Conference on Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders: Core Principles and Good Practices (background paper)“, februar 2012., str. 1.

52 Za dodatne izvore o (neutemeljenom) strahu od obima nasilne radikalizacije u zatvorima i povratništvu, vidi: Andrew Silke, „Physical Facilitating Environments – Prisons and Madrassas: Mechanisms and Vehicles of Violent Radicalization,“ u Anthony Richards i drugi, edicija, *Jihadist Terror: New Threats, New Responses* (London: IB Tauris, 2019.); Thomas Renard, „Overblown: Exploring the Gap Between the Fear of Terrorist Recidivism and the Evidence“, u CTC Sentinel, april 2020., Tom 13, Izdanje 4.

opće zatvorske populacije.⁵³ Neke zatvorske vlasti su osporavale tvrdnju da su zatvori „inkubatori“ VERLT-a, naglašavajući da se korijeni radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju kod bilo kog zatvorenika mogu naći u njihovom porijeklu i iskustvu stečenom prije dolaska u zatvor.⁵⁴

Također, važnost sprečavanja i borbe protiv terorističke radikalizacije u zatvorima se često naglašava u vezi sa „stranim terorističkim borcima“ i njihovim potencijalom da radikaliziraju druge zatvorenike.⁵⁵ Politička debata se zbog toga često previše usmjerava na vjerski motivirani nasilni ekstremizam, u odnosu na mnoge druge ideološki motivirane oblike, a ovo može imati diskriminatorno djelovanje na postupanje sa pojedincima iz određenih vjerskih grupa. Također je važno imati na umu da se može steći dojam, zbog ponašanja zatvorenika, da su oni na putu VERLT-a, ukoliko postupaju na određeni način zbog neke druge boli – ili zloupotrebe ljudskih prava – koju su doživjeli u zatvoru, što nema nikakve veze sa bilo kojom ideologijom.

Važno je bolje razumjeti kako dolazi do VERLT-a u zatvorima, ali i potencijalne posljedice i prijetnje po sigurnost od radikalizacije ka nasilju ili terorizmu u zatvorima traže prilagođene i proporcionalne preventivne mjere.⁵⁶ VERLT može imati različite oblike u zatvorima, kao i višestruke posljedice, uključujući izradu i širenje propagandne literature i literature o nasilnom ekstremizmu, slanje i primanje takvih informacija iz vanjskog svijeta, remetilačko ponašanje i aktivan otpor, uznemiravanje zatvorskog osoblja i vlasti, te izazivanje nasilnih sukoba s osobljem (i drugim grupama zatvorenika).⁵⁷ Alternativno, neki zatvorenici, koji su već radikalizirani ka terorizmu, mogu poštivati zatvorska pravila i režim, tako da ostaju nevidljivi.⁵⁸

Faktori koji pogoduju VERLT-u u zatvoru

Kao i sa VERLT-om generalno, ne postoji direktna putanja do VERLT-a u zatvoru; to je nelinearni proces koji se može razviti u kratkom ili dužem vremenskom periodu. Isto tako, ne postoji jedinstven profil ili odlučujuća karakteristika zatvorenika koji bi mogli biti „ranjivi“ na nasilni ekstremizam i mogu se radikalizirati u pravcu terorizma. Faktori opisani niže u tekstu mogu učiniti pojedinca ranjivijim na VERLT, ali to ne znači da će bilo koji od njih uvijek ili neizbježno voditi nekoga da se uključi u proces radikalizacije ka nasilju ili terorizmu.

---

53 „To iznosi 0,4 procenta u Španiji, 0,8 procenata u Ujedinjenom Kraljevstvu i Italiji, 1,3 procenta u Danskoj i Švedskoj, te 2,3 procenta u Belgiji i Francuskoj. Ukratko, radikalizacija je marginalna pojava u zatvorima, upravo kao i u našim društvima“, Govor Thomasa Renarda, višeg istraživača na Egmont Institutu. Arria sastanak Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda: Izazovi radikalizacije u zatvoru, Ujedinjeni narodi, New York, 12. novembar 2019.

54 Vidi, naprimjer: u Francuskoj „La prise en charge de la radicalization islamiste en milieu carcéral“ (samo na francuskom jeziku), Contrôleur général des Lieux de Privation de Liberté (CGLPL), 11. juni 2015., str. 9.

55 Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda, Rezolucija 2396 (2017.), S/RES/2396 (2017.), preambula i stavovi 40, 41.

56 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvore i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“, 2. mart 2016., II. Predmet.

57 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 107.

58 Ovo je primijećeno, naprimjer, u francuskim zatvorima, vidi: „La prise en charge de la radicalization islamiste en milieu carcéral“ CGLPL, *op. cit.*, napomena 54, str. 7-8.

Korupcija urušava sigurnost zatvora, zatvorenika i osoblja, a može rezultirati uskraćivanjem osnovnih potreba, kao što su higijenske potrepštine, hrana, voda, medicinska njega i posjete pravnog zastupnika ili porodice. Korupcija u mjestima pritvaranja ne može samo stvoriti uslove koji pogoduju VERLT-u, već može dovesti do većeg rizika od mučenja ili drugog oblika zlostavljanja.⁵⁹ Osim toga, korupcija može omogućiti širenje VERLT-a, jer pruža priliku onima koji vrbuju ili vođama da šire svoje poruke i vrbuju sljedbenike, dok korumpirano osoblje „zatvara oči“ na ovakvu situaciju. U nekim slučajevima, zatvorsko osoblje može biti čak i saučesnik u odabiru specifičnih zatvorenika u svrhu vrbovanja.⁶⁰

Nedostatak sigurnosti i bezbjednosti u zatvorima: Nesigurno i nebezbedno zatvorsko okruženje predstavlja plodno tlo za širenje VERLT-a. Pruža više vremena, prostora i prilika (pretpostavljenim) zatvoreniciima nasilnim ekstremistima da djeluju slobodno, odnosno neprimijećeno, vođama da dijele svoje poruke, a onima koji vrbuju da biraju potencijalne nove članove.⁶¹ Neki zatvorenici mogu tražiti zaštitu od (pretpostavljenih) zatvorenika nasilnih ekstremista kako bi omogućili svoju sigurnost i zadovoljenje osnovnih potreba u situaciji u kojoj to zatvorska ustanova nije uspjela. Radikalizacija ka terorizmu ili nasilju u takvim slučajevima „može ukazati na temeljnu borbu za opstankom u zatvoru, umjesto iskrenu ideološku opredijeljenost“.⁶²

Surovo, nečovječno ili ponižavajuće postupanje i loši uslovi u zatvoru: Opći uslovi života na koje imaju pravo svi zatvorenici također se primjenjuju na (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste.⁶³ Opće je prihvaćeno da mučenje ili drugi oblik zlostavljanja, uključujući produženi boravak u samici, loši uslovi u zatvoru, prenapučenost, nedostatak zadovoljenja osnovnih potreba, nedostatak pristupa zdravstvenoj zaštiti, povećane sigurnosne mjere ili diskriminatorne prakse predstavljaju faktore, između ostalog, koji mogu doprinijeti VERLT-u.⁶⁴ Takvo postupanje i uslovi će vjerovatno uzrokovati bol, frustraciju, ljutnju i ogorčenost među zatvoreniciima, što može strateški zloupotrijebiti ekstremistički narativ, te učiniti neke zatvorenike ranjivijim na vrbovanje za VERLT.⁶⁵ U odsustvu efikasnih mehanizama ulaganja žalbe ili pristupa posmatračima stanja u zatvorima, mehanizma ulaganje žalbe na kazneni pristup ili loše uslove u zatvoru, koji se doživljavaju kao nepravični ili diskriminatorni, mogu

---

59 Za detaljnu analizu veze između mučenja i drugih oblika zlostavljanja i korupcije, vidi: Izvještaj specijalnog izvijestitelja, Mučenje i drugo surovo, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, A/HRC/40/59, 16. januar 2019

60 Međunarodni institut za pravdu i vladavinu prava (IIJ), „Preporuke za zatvorsku upravu za borbu protiv i rješavanje radikalizacije u zatvorima“, Preporuka 11; ICSR, „Zatvori i terorizam – radikalizacija i deradikalizacija u 15 zemalja“, 2010., str. 30.

61 IIJ, „Preporuke za zatvorsku upravu za borbu protiv i rješavanje radikalizacije u zatvorima“, *ibid.*, Preporuka 2; ICSR, „Zatvori i terorizam – radikalizacija i deradikalizacija u 15 zemalja“, *ibid.* 1, str. 29.-30.

62 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvoreniciima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 112

63 UN-ovo Nelson Mandela pravilo 42: „Opći uslovi života o kojima govori ovo pravilo, uključujući one vezane za svjetlo, ventilaciju, temperaturu, higijenu, prehranu, pitku vodu, pristup otvorenom prostoru i fizičkoj vježbi, ličnu higijenu, zdravstvenu njegu i odgovarajući lični prostor, primjenjuju se na sve zatvorenike, bez izuzetka“, UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13.

64 Penal Reform International (PRI), „Sprečavanje radikalizacije u zatvorima: izrada koordiniranog i efikasnog pristupa“, 2016., str. 3.

65 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stav 19.

ostati neriješeni, a počinitelji mučenja ili drugog oblika zlostavljanja možda nikada neće biti pozvani na odgovornost.⁶⁶

Prenapučenost će, naprimjer, vjerovatno uzrokovati frustraciju i ljutnju među zatvorenicima, kojima će zbog toga biti ograničen pristup osnovnim potrebama, odnosno radu, stručnim, obrazovnim aktivnostima, ili rehabilitaciji. U isto vrijeme, prenapučenost otežava nadzor zatvorskom osoblju, zbog nepovoljnog omjera osoblje-zatvorenici, što će u konačnici negativno utjecati na sigurnost zatvorenika. Nedostatak sigurnosti i bezbjednosti, u kombinaciji sa neodgovarajućim nadzorom, je opasna kombinacija koja može negativno utjecati na pojedinca da odluči da se pridruži nasilnim ekstremističkim grupama.⁶⁷ Alternative zatvaranju⁶⁸ su ključ za rješavanje problema prenapučenosti i smanjenja prilika za vrbovanje, jer će manji broj pojedinaca biti u kontaktu sa zatvorenicima nasilnim ekstremistima. U takvim slučajevima, više sredstava za rad se može odobriti upravi zatvora za upravljanje zatvorenicima koji su klasificirani kao visokorizični.⁶⁹

Na sličan način, neproporcionalno, diskriminatorno ili proizvoljno korištenje ograničenja, disciplinskih mjera i sankcija, sile, sredstava prinude ili pretresa zatvorenika (što bi moglo predstavljati mučenje ili drugi oblik zlostavljanja),⁷⁰ može doprinijeti ili ojačati procese nasilne radikalizacije.⁷¹ Nepravilno ili nepravedno postupanje – stvarno ili percipirano – sa zatvorenicima može omogućiti narativu nasilnog ekstremizma da se ukorijeni, jer ovo jača razmišljanje „mi“ protiv „njih“, ili diskurs viktimizacije. Takvo postupanje se također može odraziti na frustraciju i diskriminaciju, koju su zatvorenici iskusili izvan zatvora, a može se razumjeti i kao dodatna manifestacija ponižavanja njihove grupe na etničkoj i vjerskoj,⁷² političkoj ili drugoj osnovi. Ovo također mogu zloupotrebjavati nasilne ekstremističke grupe izvan zatvora, u svrhu širenja propagande i vrbovanja.⁷³

Mnogi faktori mogu pogodovati (ili čak biti pokretači) VERLT-a izvan zatvora, uključujući ideologije ili narative kojima se sankcionira upotreba nasilja, kao i privlačenje koje manifestiraju određeni harizmatični lideri.⁷⁴ Ovi faktori mogu biti čak i privlačniji za one koji već doživljavaju teškoće i teret života u zatvoru. Još jednom, važno je da se pretpostavljena veza pojedinca sa specifičnom ideologijom, političkim stavom, vjerom ili uvjerenjem ne shvati pogrešno kao inherentni znak radikalizacije ka terorizmu ili

---

66 Vidi: Poglavlje 2.2 o zahtjevu i mehanizmu za ulaganje žalbe: Funkcionalni sistem ulaganja žalbe osigurava identificiranje počinitelja mučenja i drugih oblika zlostavljanja i njihovo pozivanje na odgovornost. Može također spriječiti ponavljanje takvih problema i zaštititi zatvorsko osoblje od zlonamjernog optuživanja. Vidi: ODIHR i PRI, Smjernice o Nelson Mandela pravilima, *op. cit.*, napomena 10, Glava 1, stav 135.

67 IIJ, „Preporuke za zatvorsku upravu za borbu protiv i rješavanje radikalizacije u zatvorima“, *op. cit.*, napomena 60, Preporuka 2.

68 Države članice OSCE-a su se obavezale da će „posebnu pažnju posvetiti pitanju alternativa zatvaranju“, OSCE-ova Konferencija o ljudskim dimenzijama CSCE-a, *Dokument iz Moskve*, Moskva, 3. oktobar 1991., stav 23.2.ii.

69 „Preporuke za zatvorsku upravu za borbu protiv i rješavanje radikalizacije u zatvorima“, *op. cit.*, napomena 60, Preporuka 2.

70 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 14, pravila 36-46, 47-49 i 50-53.

71 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 56, Smjernica 9.

72 *Ibid.*

73 ICSR, „Zatvori i terorizam – radikalizacija i deradikalizacija u 15 zemalja“, *op. cit.*, napomena 6, str. 22.

74 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 110.-113.

nasilju koji opravdava ograničena prava zatvorenika. Neproporcionalne mjere, kao što su neopravdano ograničenje pristupa ili posjedovanja literature i informativnih materijala političke prirode, ili uklanjanja vjerskih oznaka i uskraćivanje prava zatvorenika da uživa vjerska prava, vjerovatno će stigmatizirati i otuđiti pojedinca, čime će ojačati VERLT, umjesto da ga spriječi.

S druge strane, dobra zatvorska uprava pomaže da se izbjegnu situacije koje pogoduju VERLT-u,⁷⁵ pomaže izgradnji povjerenja i poštivanja između onih u zatvoru i zatvorskog osoblja.⁷⁶ Ovo će, zauzvrat, vjerovatno doprinijeti odvratanju pojedinca koji se nalazi na putu VERLT-a, u slučaju da postoje odgovarajući i kvalitetni programi rehabilitacije i reintegracije.⁷⁷

Specifične kategorije zatvorenika

Neke kategorije zatvorenika se suočavaju sa specifičnim teškoćama u zatvoru, što može doprinijeti većoj vjerovatnoći da će se oni uključiti u proces radikalizacije ka nasilju ili terorizmu.

Žene: Opći pokretači, navedeni u gornjem dijelu teksta, mogu imati različite uloge u odsustvu rodno osjetljivih uslova u zatvoru. U nekim nadležnostima, žene su i dalje zatvorene u sistemu koji je pripremljen za muškarce, čime se ne zadovoljavaju njihove specifične i jedinstvene potrebe. Žene u zatvorima su često izložene rodno zasnovanom nasilju, što može predstavljati mučenje ili drugi oblik zlostavljanja.⁷⁸ Kako su zdravstvene usluge u zatvorima obično prilagođene muškarcima, što je replicirano unutar cjelokupnog zatvorskog sistema, zatvorenice se suočavaju sa nedostatkom pristupa zdravstvenoj njezi, koja uzima u obzir specifične zdravstvene potrebe žena. Nedostatak pristupa higijenskim proizvodima i izlaganje intimnom pregledu tijela često dodatno kompromitira dostojanstvo zatvorenica, kao što je slučaj i sa pregledima koje obavlja ili nadgleda muško osoblje, što predstavlja kršenje UN-ovih Pravila iz Bangkoka.⁷⁹ Takvo postupanje može izazvati frustracije ili ljutnju, što su faktori koji pogoduju radikalizaciji ka terorizmu ili nasilju.

Za žene koje su osumnjičene ili osuđene za krivična djela povezana sa terorizmom, potrebno je uvažiti vjerovatnoću da su doživjele rodno zasnovano nasilje prije dolaska u zatvor, kao i način na koji ovo može „...doprinijeti zloupotrebi narkotika ili alkohola,

---

75 „Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) o posjeti Holandiji u periodu od 2. do 13. maja 2016. godine za Vladu Holandije”, CPT/Inf (2017.) 1, stav 50.

76 IIJ, „Preporuke za zatvorsku upravu za borbu protiv i rješavanje radikalizacije u zatvorima”, *op. cit.*, napomena 60, Preporuka 10.

77 Vidi: Poglavlje 2.3.

78 Za uvid kako su žene doživljavale seksualno rodno zasnovano nasilje prije, tokom i nakon lišavanja slobode, vidi: ODIHR, *Sprečavanje i rješavanje pitanja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u mjestima lišavanja slobode pritvaranja*, (Warszawa: ODIHR, 2020.), str. 43.-47.

79 Vezano sa intruzivne preglede, uključujući skidanje i pregled tjelesnih šupljina, vidi, također: UN-ova Nelson Mandela Pravila, *op. cit.*, napomena 14, Pravilo 52; Rezolucija 65/229 Generalne skupštine UN-a, „Pravila Ujedinjenih naroda o postupanju sa ženama zatvorenicama i vanzatvorskim mjerama za žene počinitelje krivičnih djela (Pravila iz Bangkoka)”, usvojena 21. decembra 2010., u vezi pregleda, vidi: pravila 19-21; lična higijena, Pravilo 5, i o aspektima zdravstvene njege, Pravila 6-18.

depresiji, PTSP-u i kriminalnim aktivnostima.⁸⁰ Veliki broj žena osuđenih za krivična djela su žrtve prethodnih zlopotreba. Možda su bile primorane na počinjenje krivičnih djela; zaista, učešće velikog broja žena i djevojaka u nasilnom ekstremizmu, kao što je slučaj i sa muškarcima i dječacima, je prisilno, ili rezultat manipulacije.⁸¹ Bez obzira na krivično djelo za koje su osumnjičene ili osuđene, sve žene i djevojke u zatvoru, koje su prethodno bile žrtve seksualnog, odnosno rodno zasnovanog nasilja trebaju podršku, uključujući psihosocijalnu pomoć. Svaki propust da im se osigura podrška, može samo pojačati traumu koju su pretrpjele i biti faktor koji doprinosi VERLT-u ili, u najmanju ruku, oslabiti napore usmjerene na rehabilitaciju.⁸²

Djeca mogu biti naročito ranjiva na VERLT u zatvoru. Radikalizacija djece u zatvorima koja vodi ka terorizmu ili nasilju je pitanje trenutnih diskusija i zahtijeva daljnja istraživanja. Strah povezan sa dolaskom u zatvor i nesigurnost vezana za iskustvo pritvaranja, zajedno s odvajanjem od porodice i društvenog okruženja, može rezultirati priključivanjem djece grupama ili mogućnošću da slijede snažne pojedince u pokušaju pronalaska bezbjednosti i sigurnosti.⁸³ Takvi odnosi su zbog toga „indikacija potrebe za sigurnošću i zaštitom, a ne indikator rizika od radikalizacije“.⁸⁴ Osim toga, propust da se djeca odvoje od odraslih može povećati rizik od nasilja i zlopotrebe, kao i radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju. To je prihvaćeni minimalni standard da svako dijete lišeno slobode mora biti odvojeno od odraslih, osim ako je u najboljem interesu djeteta da se to ne čini,⁸⁵ kao što bi bio slučaj odvajanja od roditelja u ranoj dobi.⁸⁶ Praksa smještanja djece, optužene za djelo terorizma u odjele visoke sigurnosti s odraslima stvarni je problem u ovom kontekstu.⁸⁷

Neka djeca, osumnjičena ili osuđena za krivična djela povezana sa nasilnim ekstremizmom, ne moraju biti radikalizirana ka nasilju, ali mogu ipak biti prisiljena da se priključe nasilnim ekstremističkim grupama nakon izlaganja prijetnjama.⁸⁸ Teško je odrediti da li je dijete vrbovano na dobrovoljnoj osnovi, ili da li dijete ima sposobnost dati obaviješteni pristanak u ovom kontekstu. Djeca bi se zbog toga trebala smatrati žrtvom vrbovanja i

---

80 EU RAN, „Pristupi borbi protiv radikalizacije i suočavanje sa počiniteljima nasilnim ekstremistima i teroristima u zatvorima i probacija“, 2019., str. 5.

81 OSCE, Razumijevanje uloge roda u sprečavanju i borbi protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu, dobre prakse za policijske agencije, *op. cit.*, napomena 41, str. 43.-44.

82 *Ibid.*, p. 29; PRI „Sprečavanje radikalizacije u zatvorima“, *op. cit.*, napomena 64, str. 8.

83 PRI, „Sprečavanje radikalizacije u zatvorima“, *ibid.*, str. 8.

84 PRI, „Djeca i nasilni ekstremizam: Međunarodni standardi i odgovori sistema krivične pravde“, str. 11.

85 Za principe odvajanja djece od odraslih u mjestima pritvaranja, vidi: UN-ova Konvencija o pravima djeteta, *op. cit.*, napomena 14, član 37.c. Vidi, također: Ujedinjeni narodi, „Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima“ (ICCPR), 16. decembar 1966., član 10.(2)(b).

86 Rezolucija 45/113 Vijeća sigurnosti UN-a, „Pravila Ujedinjenih naroda o zaštiti maloljetnika lišenih slobode (Pravila iz Havane)“, 14. decembar 1990., Pravilo 29.

87 Ovo je, naravno, dodatni problem jer su djeca predmet krivičnog zakona i krivičnih sudova za odrasle. UN-ov Komitet o pravima djeteta, „Zaključna razmatranja o kombiniranim Trećem do Šestog periodičnog izvještaja Malte“, 31. maj 2019., CRC/C/MLT/CO/3-6, stav 44.

88 Za diskusije o izazovima ljudskih prava koja se odnose na djecu, koju su oružane snage vrbovale i koristile, kao žrtve kršenja međunarodnog prava, vidi: ODIHR, *Smjernice za rješavanje prijetnji i izazova „stranih terorističkih boraca“ u okviru ljudskih prava*, *op. cit.*, napomena 23, str. 68.-72.

iskorištavanja.⁸⁹ Vijeće sigurnosti UN-a je jasno navelo da „se sa djecom koju su oružane snage ili oružane grupe vrbovale kršeći važeće međunarodno pravo ili su optužena da su počinila krivična djela tokom oružanog sukoba, treba postupati primarno kao da se radi o žrtvama kršenja međunarodnog prava.“⁹⁰ Ako su djeca uključena, veoma često oni pružaju funkcionalnu podršku terorističkim grupama (prijenos novčanih sredstava, rade kao kuriri, itd.), i ne učestvuju direktno u nasilnim radnjama.⁹¹ Često su u ulozi „i onih koji viktimiziraju i žrtve“.⁹² Sposobnost zatvorskog sistema da podrži ovu djecu i osigura da se ne moraju suočavati sa dodatnom viktimizacijom u vezi sa djelima za koja su optužena ili osuđena je najvažniji element njihove zaštite od daljnjih rizika od radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju u zatvoru. Ali, neka djeca mogu i boraviti u zatvoru sa roditeljem koji je osuđen za krivično djelo povezano sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom, te tako mogu biti izloženi riziku od VERLT-a.⁹³ U nekim situacijama, odvajanje djece može se ipak smatrati da nije u najboljem interesu djeteta, tako da nadležne vlasti moraju pažljivo razmotriti odluku o smještaju, vodeći računa o sigurnosti djeteta.⁹⁴

Strani teroristički borci: Može se očekivati proširenje zakona kojima se kriminaliziraju krivična djela koja se odnose na takozvane „strane terorističke borce“ kojima će se dovesti do „povećanog broja nasilnih ekstremista u zatvorima“⁹⁵ Ipak, nejasan je obim u kojem prospekt i povratak stranih terorističkih boraca može predstavljati faktor koji privlači druge zatvorenike VERLT-u, djelimično jer se značajno razlikuje nivo njihove motivacije i prijetnje.⁹⁶ Potrebno je procijeniti stvarne rizike korištenjem strogih i odabranih sredstava za provjeru, što će uraditi educirani profesionalci. Automatsko etiketiranje i postupanje sa pojedincima, kao da se radi o zatvorenicima nasilnim ekstremistima koji predstavljaju prijetnju, vjerovatno će rezultirati nepotrebnim i neproporcionalnim ograničenjima i pojačati njihovu stigmatizaciju. Kako neki strani teroristički borci izražavaju kajanje i pokazuju spremnost da se udalje od takvog djelovanja po povratku, blizina sa drugim pojedincima osuđenim za krivična djela povezana sa terorizmom ili nasilnim ekstremizmom mogla bi također biti kontraproduktivna.⁹⁷

Pritvorenici su najranjiviji odmah po njihovom hapšenju, a ta ranjivost može biti pojačana njihovim iskustvom u pritvoru, što mogu iskoristiti oni koji vrbuju. U nekim nadležnostima, pritvor traje nekoliko godina, naročito jer su neke države članice OSCE-a proizvele maksimalni period trajanja pritvora, uključujući i pritvor za djecu, u slučajevima borbe protiv

---

89 UNODC, Priručnik o djeci koju su teroristi i nasilne ekstremističke grupe vrbovale i iskorištavale: Uloga sistema pravde, (Beč: ONODC, 2017.), str. 27. i str. 40.-46.

90 UN-ov Komitet o pravima djeteta, „Opći komentar br. 24“, *op. cit.*, napomena 14, stav 100; Vijeće sigurnosti UN-a, Rezolucija 2427 (2018.), S/RES/2427 (2018.), 9. juli 2018., stav 20.

91 Globalni centar za kooperativnu sigurnost i ICCT, „Rehabilitacija maloljetnih počinitelja nasilnih ekstremista u pritvoru“, *op. cit.*, napomena 47, str. 2. Vidi, također: „Djeca i nasilni ekstremizam“, *op. cit.*, napomena 84, str. 7.

92 *Ibid.*, str. 2.

93 PRI, „Djeca i nasilni ekstremizam“, *ibid.*, str. 11.

94 Ured UN-a za borbu protiv terorizma (UNCCT), „Djeca pogođena pojavom stranih boraca: Osiguranje pristupa zasnovanog na pravima djeteta“, stav 196, str. 90.

95 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stav 42-43.

96 Za detaljniju diskusiju o prijetnjama i izazovima stranih terorističkih boraca, vidi: ODIHR, Smjernice za rješavanje prijetnji i izazova „stranih terorističkih boraca“ u okviru ljudskih prava, *op. cit.*, napomena 23.

97 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stav 42.

terorizma.⁹⁸ Pritvor također često karakteriziraju loši uslovi boravka, uključujući dostupnost manjeg broja programa i aktivnosti u odnosu na one koji se pružaju u ustanovama za osuđene zatvorenike. Osim toga, postoje ograničenja za kontakt sa vanjskim svijetom. Ponekad, u tim ustanovama radi zatvorsko osoblje sa manje obuke i iskustva, koji tu rade na privremenoj osnovi.⁹⁹ Pritvorenici često doživljavaju naročit stres tokom istrage i krivičnog postupka koji su u toku, sa povećanom frustracijom, naročito ako su prikazani, odnosno ako se provodi na način da se može doživjeti kao diskriminatoran ili nepravičan.

1.3 Praktični izazovi za posmatrača stanja u zatvorima

Zbog svoje izrazito političke i emotivne dimenzije, terorizam i VERLT su osjetljive teme, a ta osjetljivost i vezana tajnovitost, zajedno sa specifičnostima zatvorskih režima u kontekstu VERLT-a, predstavljaju izazove za posmatrača stanja u zatvorima. Zatvorski stražari ne moraju uvidjeti da osobe lišene slobode zbog djela u vezi sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom zaslužuju zaštitu ljudskih prava. Ovaj kontekst može rezultirati težim – čak neprijateljskim – okruženjem tokom posjete posmatrača. Osim toga, vanjska kontrola možda neće biti dobrodošla u oblasti koja ostaje visoko osjetljiva i kojom dominiraju sigurnosni izazovi. Zbog potencijala utjecaja državnih akcija na ljudska prava i pristupa u ovoj oblasti, vanjska kontrola nezavisnih posmatrača je definitivno potrebna.

Tijela za praćenje trebaju odvojiti dovoljna sredstva i kapacitete za rješavanje pitanja koja se odnose na VERLT, bez obzira na njihove specifične mandate. U isto vrijeme, važeći pravni okvir u naročitoj situaciji će neizbježno imati utjecaj na pitanje pristupa zatvorskim ustanovama, zatvorenicima i informacijama. Nacionalni preventivni mehanizmi se mogu pozivati na svoje proširene ovlasti, kako je navedeno u Opcionom protokolu (OPCAT), drugi posmatrači se mogu suočiti sa većim izazovima. Ipak, zakonska ograničenja u vezi pristupa posmatrača mjestima, ljudima i informacijama, mogu se prevazići, ili u najmanju ruku, ublažiti.

Pristup ustanovama, zatvorenicima i dokumentaciji

Ograničen pristup relevantnim ustanovama i zatvorenicima – bilo iz razloga što to nije obuhvaćeno njihovim mandatom ili zbog nemogućnosti pristupa tačnim informacijama – može biti izazov i za nacionalne preventivne mehanizme i posmatrača iz redova civilnog društva dok se bave pitanjima vezanim za VERLT.¹⁰⁰

---

98 Naprimjer, Francuska je „produžila maksimalni period pritvora za djecu uzrasta od 16 godina i starije na do tri godine, u zavisnosti od krivičnog djela [povezanog sa terorizmom]”, vidi: Amnesty International, „Opasno neproporcionalno: Sve veća država nacionalne sigurnosti u Evropi”, 17. januar 2017., str. 15.

99 IJ, „Preporuke za zatvorsku upravu za borbu protiv i rješavanje radikalizacije u zatvorima”, *op. cit.*, napomena 60, Preporuka 1.

100 Vidi, naprimjer: UNODC Regionalni ured za Centralnu Ameriku i Karibe u Panami (ROPAN), „Serija radnih dokumenata o Radnom dokumentu. 1 u vezi reforme zatvora 1: Civilno društvo i zatvori: Izazov „nevidljivih rešetki“, februar 2014.

Osiguranje pristupa zatvoru ostaje problematično u nekim državama članicama OSCE-a,¹⁰¹ a posmatrači moraju biti spremni da se suoče sa protivljenjem u svojim nastojanjima da vide stanje u zatvorima gdje su smješteni (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti. Posmatrači mogu zahtijevati veći stepen sigurnosnog odobrenja da dobiju pristup takvim mjestima, zbog uvođenja mjera borbe protiv terorizma.¹⁰²

Neki nacionalni preventivni mehanizmi su primijetili da je teško ažurirati sveobuhvatne liste svih mjesta za lišenje slobode, naročito u kontekstu borbe protiv terorizma, jer se ponekad koriste ad hoc zatvori ili mjesta za zadržavanje.¹⁰³ Ipak, izvjestan broj tijela za praćenje stanja u zatvorima u regiji OSCE-a je omogućio pristup zatvorskim ustanovama visoke sigurnosti gdje su smješteni – ili će vjerovatno biti smješteni – zatvorenici osumnjičeni ili osuđeni za nasilni ekstremizam.¹⁰⁴ Neometan pristup privatnim i potpuno povjerljivim razgovorima (bez prisustva zatvorskog osoblja ili bilo koje vrste nadzora) sa svim zatvorenicima, bez obzira na optužbe protiv njih, zatvorske kazne koje služe ili njihov sigurnosni status, mora se garantirati nacionalnim preventivnim mehanizmima,¹⁰⁵ kao i drugim tijelima za nadzor. Na sličan način, nacionalni preventivni mehanizmi i druga tijela za praćenje stanja u zatvorima moraju imati mogućnost obavljanja privatnih i potpuno povjerljivih razgovora sa zatvorskim osobljem i drugim relevantnim osobama (naprimjer, zdravstveno osoblje ili drugi pružatelji usluga koji rade u zatvoru). Ako je pristup onemogućen, nacionalni preventivni mehanizmi se savjetuju da o tome obavijeste UN-ov Potkomitet za sprečavanje mučenja.

OCD mogu također pripremati izvještaje o nadzoru na osnovu uredskog istraživanja i razgovora sa bivšim zatvorenicima, između ostalog, da kompenziraju svaki nedostatak pristupa institucijama zatvorenog tipa ili pojedinačnim zatvorenicima. Amnesty International i Open Society Justice Initiative su, naprimjer, prijavili da su im odbijeni sastanci koje su tražili zatvorenici u Terroristenafdeling (TA), specijaliziranoj zatvorskoj jedinici visoke sigurnosti u Holandiji, gdje su smještene osobe osumnjičene ili osuđene za teroristička djela, po osnovu restriktivnih uslova koje su nametnule vlasti (naprimjer, nadzor i snimanje razgovora).¹⁰⁶ Organizacije su ipak objavile analizu na osnovu istraživanja i razgovora sa bivšim zatvorenicima, članovima porodice zatvorenika i advokatima, kao i sa relevantnim stručnjacima, zvaničnicima i drugima.

Posmatrači stanja u zatvorima se mogu također suočiti sa nedovoljnim stepenom saradnje među zatvorenicima ili zbog oklijevanja zatvorenika da imaju kontakt sa posmatračima,

---

101 SPT, naprimjer, odlučio je suspendirati svoju posjetu Ukrajini u maju 2016., nakon što im je uskraćen pristup ustanovama pod nadzorom Službe državne sigurnosti Ukrajine.

102 Open Society Justice Initiative i Centar za provedbu ljudskih prava Univerziteta u Bristolu, „Izazovi za preventivni nadzor prema Opcionom protokolu (OPCAT) u kontekstu mjera borbe protiv terorizma i antiradikalizacije”, str. 4.

103 *Ibid.*, str. 3.

104 Nacionalni preventivni mehanizam Kazahstana je, naprimjer, osigurao pristup zatvorskim ustanovama pod kontrolom Komiteta za nacionalnu sigurnost, gdje su smješteni zatvorenici koji su prijetnja nacionalnoj sigurnosti (uključujući najvjerovatnije zatvorenike optužene i osuđene za krivična djela povezana sa terorizmom). Vidi, naprimjer: Godišnji izvještaj Nacionalnog preventivnog mehanizma Kazahstana za 2016. (samo na ruskom jeziku), Poglavlje 3.

105 Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Ujedinjenih naroda, 26. juni 1987., članovi 4. i 20.; SPT, Smjernice za nacionalne preventivne mehanizme, 9. decembar 2010., CAT/OP/12/5, stav 25.

106 Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma”, oktobar 2017., str. 12.

što ponekad može biti znak prkosa. Zatvorenici mogu doživljavati da je tijelo za praćenje povezano sa vlastima, ili se plašiti odmazde ako razgovaraju sa posmatračima.¹⁰⁷ Ima i zatvorenika koji su spremni razgovarati sa posmatračima. U Francuskoj, naprimjer, Nacionalni preventivni mehanizam je primijetio spremnost kod zatvorenika da se sretnu sa njima – 61 od 64 zatvorenika, smještenih u „posebnoj jedinici“ bili su voljni za razgovor.¹⁰⁸

U odnosu na VERLT, neki pripadnici zatvorskog osoblja i uprave mogu pokazati niži stepen saradnje, zbog osjetljivosti pitanja o kojem se razgovara, dok drugi mogu smatrati da je saradnja u ovoj oblasti iste prirode kao i kod bilo koje druge teme. Prema Izvještaju Nacionalnog preventivnog mehanizma Francuske iz 2015. godine, čini se da su zatvorske vlasti i osoblje smatrali da je ovo prilika da govore i o svom viđenju – koje je ponekad odbačeno – potrebe korekcije nekih pogrešnih stavova o VERLT-u u zatvorima i da objasne izazove sa kojima se suočavaju.¹⁰⁹

Drugi mogući izazov je ograničenje pristupa (ili potpuna zabrana) pojedinačnim spisima zatvorenika, na osnovu argumenta da sadrže povjerljive informacije. U slučaju Nacionalnog preventivnog mehanizma, ipak, član 20. Opcionog protokola (OPCAT) zahtijeva potpuni i neometani pristup svim informacijama o postupanju sa zatvorenicima i uslovima zatvora, bez obzira na klasifikaciju sigurnosti. U slučaju nacionalnih institucija za ljudska prava, osporavanje pristupa predstavlja kršenje međunarodnih principa u vezi djelovanja posmatrača za stanje u zatvorima – Pariških principa.¹¹⁰ Temeljita priprema prije posjete, uključujući komunikaciju o mandatu posmatrača, metodologiji i cilju posjete, može pomoći posmatračima da riješe svaki slučaj vlasti koje odbijaju informacije, bez obzira na to da li je razlog nacionalna sigurnost ili neki drugi.¹¹¹

Izrada izvještaja i preporuka

Posmatrači stanja u zatvorima moraju pažljivo razmotriti, u svjetlu politički osjetljivog konteksta terorizma i VERLT-a, kako predstaviti informacije i kako formulirati preporuke.¹¹² Čuvanje i razmjena podataka o ispitanicima moraju omogućiti sigurnost i privatnost. Tijela za praćenje moraju biti spremna na to da će javnost, mediji i državni organi vršiti posebnu kontrolu njihovih izvještaja i izjava, što može uključivati pokušaje potkopavanja njihovog kredibiliteta, optužbe da su neopravdano ublažili prijetnju od VERLT-a u zatvorima, ili čak optužbe da su naklonjeni terorističkim i nasilnim ekstremističkim grupama. Kritika i

---

107 Izvještaj specijalnog izvijestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, Posjeta Kazahstanu, A/HRC/43/46/Add.1, 22. januar 2020., stav 29-31.

108 Contrôleur général des lieux de privation de liberté (CGLPL), “Radicalization islamiste en milieu carcéral: les unités dédiées ouvertes en 2016”, 7. juni 2016., str. 4.

109 CGLPL, “La prise en charge de la radicalization islamiste en milieu carcéral”, 2015., *op. cit.*, napomena 54.

110 Prema Pariškim principima, nacionalne institucije će, u okviru svog rada: „(b) Saslušati svaku osobu i pribaviti sve informacije i sve dokumente potrebne za procjenu situacije u okviru svoje nadležnosti”. Vezano za pristup informacijama, u općem smislu, što je relevantno za sve posmatrače (nacionalni preventivni mehanizmi, nacionalne institucije za ljudska prava i civilno društvo), vidi također, naprimjer: Globalni principi nacionalne sigurnosti i prava na informiranje (Tshwane principi).

111 Vidi, također: *Savjeti za posmatrače 1: planiranje i priprema posjete*

112 Specifične smjernice kako izraditi efikasne preporuke koje su već dostupne i neće se ponavljati u svrhu ovog dokumenta. Vidi, naprimjer: APT, „Izvještaj posmatrača stanja u zatvorima br. 1: Izrada efikasnih preporuka”, novembar 2008.

kontrola uslova u zatvorima i postupanje sa zatvorenima će vjerovatno biti zanemareni u općoj klimi, gdje vlada velika prijetnja od terorističkih i nasilnih ekstremističkih djela, ili je kao takva percipirana.

Kao i uvijek, izvještaji o nadzoru trebaju biti zasnovani na čvrstim objektivnim činjenicama, prikupljenim iz više izvora informacija i razgovora, zatim potvrđeni i pravilno formulirani. Ključno je da posmatrači stanja u zatvorima uvažavaju, u pravilnoj mjeri, prijetnju koju VERLT predstavlja u zatvorima, na osnovu postojećih podataka, ali i u svjetlu novih faktora, kao što su povećan priliv povratnika „stranih terorističkih boraca“. Oni žele uokviriti svoje poglede i preporuke na način kojim se naglašava veza između kršenja ljudskih prava i povećanog rizika od VERLT-a u zatvorima. Ovo se može postići prikazivanjem da su mjere koje ne zadovoljavaju standarde ljudskih prava kontraproduktivne efikasnom sprečavanju i borbi protiv VERLT-a u zatvorima, kako se navodi u ovim Smjernicama.

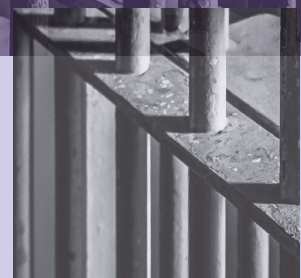
Sažetak Dijela 1.

- Nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode ka terorizmu moraju se razlikovati od pojma radikalizacija. Izražavanje radikalnih i ekstremnih pogleda, bez obzira koliko radikalni bili, ne bi se sami po sebi trebali smatrati krivičnim djelom.
- Radikalizacija nije prijetnja po društvo, osim ako je povezana sa nasiljem ili drugim nezakonitim djelima, kao što su poticanje na mržnju, kako je definirano u skladu sa međunarodnim pravom o ljudskim pravima. Svi zakoni i politike djelovanja o borbi protiv terorizma i sprečavanje VERLT-a moraju biti čvrsto zasnovane na poštivanju ljudskih prava i vladavine prava.
- Ne postoji direktan put u terorizam, izvan ili unutar zatvora, kao ni jedinstven profil teroriste ili nasilnog ekstremiste. VERLT pokreću faktori koji tjeraju na i privlače, koji se različito kombiniraju u svakom pojedinačnom slučaju. Ovi faktori se također mogu razlikovati kod muškaraca i žena, dječaka i djevojaka.
- Kršenja ljudskih prava su općeprihvaćeni uslovi koji mogu doprinijeti VERLT-u. U zatvorima, faktori koji doprinose mogu uključivati mučenje ili druge oblike zlostavljanja, loše uslove zatvora, prenapučenost, nedostatak sigurnosti i bezbjednosti, diskriminaciju, nedostatak efikasnih mehanizama ulaganja žalbe, lošu zatvorsku upravu i korupciju.
- Potrebno je uvažiti rizik od radikalizacije ka terorizmu ili nasilju, ali ga ne treba previše naglašavati.
- Posmatrači stanja u zatvorima mogu se suočiti sa naročitim izazovima kada rješavaju pitanja VERLT-a u svom radu, u smislu pristupa ustanovama, zatvorenicima i informacijama, a mogu biti predmet kontrole, odnosno kritike zbog svojih preporuka za državne vlasti.

Dio 2.:

Koja su glavna pitanja
ljudskih prava vezana za
VERLT u zatvorima?

Dio 2. govori o sljedećim pitanjima:

- Kako se otkrivaju i procjenjuju rizici od VERLT-a u zatvorima? Koja su glavna pitanja ljudskih prava koja se mogu pojaviti s tim u vezi?
- Koje različite politike smještaja i režime sigurnosti usvajaju države u kontekstu VERLT-a? Kako oni utječu na prava onih u zatvoru?
- Koji programi podrške su dostupni osobama osuđenim za krivična djela u vezi terorizma i nasilnog ekstremizma, kako bi se udaljili od VERLT-a i reintegrirali u društvo? Koje implikacije po ljudska prava se javljaju?
- Koji su specifični izazovi za zatvorsko osoblje u radu sa (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima? Kako zatvorska uprava može riješiti ovo pitanje?
- Kako zatvorske mjere u oblasti VERLT-a utječu na sljedeća prava:
  - zabrana mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;¹¹³
  - pravo na humano postupanje s osobama lišenim slobode?¹¹⁴
  - pravo na pravično suđenje; pretpostavka nevinosti;¹¹⁵
  - poštivanje privatnog i porodičnog života, privatnosti i zaštita podataka;¹¹⁶

-
- 113 Države članice OSCE-a su se usaglasile da će podržati apsolutnu zabranu mučenja u dokumentima iz Beča, Kopenhaga i Moskve, vidi: OSCE, „Dokument iz Beča 2011. o povjerljivim i mjerama jačanja sigurnosti” (Bečki dokument), Beč, 30. novembar 2011.; OSCE, „Dokument sa sastanka Konferencije o dimenzijama ljudskih prava Komisije za sigurnost i saradnju Evrope iz Kopenhaga” (Dokument iz Kopenhaga), Kopenhagen, 29. juni 1990.; OSCE, „Dokument sa sastanka Konferencije o dimenzijama ljudskih prava Komisije za sigurnost i saradnju Evrope iz Moskve” (Dokument iz Moskve), 3. oktobar 1991.; kao i „Povelja za evropsku sigurnost: III. Naš odgovor”, Istanbul, 19. novembar 1999.; u Odluci Vijeća ministara OSCE-a br. 12/05, „Podržavanje ljudskih prava i vladavine prava u sistemu krivične pravde”, Ljubljana, 6. decembar 2005.; u „Dokumentu Komisije za sigurnost i saradnju Evrope iz Helsinkija 1992. – Izazov promjene” (Dokument iz Helsinkija), 10. juli 1992.; Vijeće ministara OSCE-a „Ministarska Deklaracija u povodu 25. godišnjice usvajanja Konvencije protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja”, Atina, 2. decembar 2009.; ICCPR, *op. cit.*, napomena 85, član 7.; Vijeće Evrope, „Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda” (dalje u tekstu Evropska Konvencija o ljudskim pravima, EKLJP), 4. novembar 1950., član 3.; EU, „Povelja o temeljnim pravima Evropske unije” (CFREU), 2. oktobar 2000., član 4.; i Konvencija
- 114 ICCPR, *op. cit.*, napomena 85, član 10., uključujući pravo zatvorenika na postupanje „čiji je osnovni cilj njihovo informiranje i rehabilitacija u društvu” (član 10.3).
- 115 OSCE, Dokument iz Kopenhaga, *op. cit.*, napomena 113, stav (5.19); ICCPR, *ibid.*, član 14.(2); EKLJP, *op. cit.*, napomena 113, član 6.(2); CFREU, *op. cit.*, napomena 113, član 48.; Američka Deklaracija o pravima i dužnostima čovjeka (ADRDM), 1948., član 26.; Generalna skupština UN-a, Rezolucija 43/173, „Principi o zaštiti svih osoba u svim oblicima pritvora ili zatvaranja”, Princip 36(1). Vidi, također: Komitet UN-a o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu UN CCPR), „Opći komentar br. 32 – član 14.: Pravo na jednakost pred sudovima i tribunalima i na pravično suđenje”, CCPR/C/GC/32, 23. august 2007.
- 116 OSCE, Dokument iz Moskve, *op. cit.*, napomena 113; ICCPR, *op. cit.*, napomena 85, član 17.; EKLJP, *op. cit.*, napomena 113, član 8.; CFREU, *op. cit.*, napomena 113, član 7.; i ADRDM, *ibid.*, članovi 5., 9. i 10.

- sloboda misli, savjesti, vjere ili uvjerenja;¹¹⁷
- sloboda mišljenja i izražavanja;¹¹⁸
- princip nediskriminacije;¹¹⁹
- pravo na najviši standard fizičkog i mentalnog zdravlja¹²⁰; i
- pravo na efikasan pravni lijek.¹²¹

Lišenje slobode nosi sa sobom obavezu države da osigura da se poštuje dostojanstvo svih zatvorenika.¹²² Države imaju obavezu i da **zaštite** zatvorenike od zloupotrebe, uključujući od drugih zatvorenika, i **da se suzdrže** od nametanja uslova zatvora, postupanja i rutine u zatvoru koji su u suprotnosti sa pravima zatvorenika, uključujući pravo na život bez mučenja ili drugog oblika zlostavljanja.

Međunarodni standardi su neupitni da svaka osoba lišena slobode ima pravo na sva ljudska prava i temeljne slobode, osim u slučaju ograničenja koja su neophodna i proporcionalna u zatvorenom okruženju.¹²³ Potrebno je baviti se specifičnim potrebama različitih rodova i starosnih grupa, kako je navedeno u UN-ovoj Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) i UN-ovoj Konvenciji o pravima djeteta¹²⁴

117 ICCPR, *op. cit.*, napomena 85, član 18.; EKLJP, *ibid.*, član 9.; CFREU, *ibid.*, član 10.; OSCE-ov Bečki dokument, *op. cit.*, napomena 113, stav 16; OSCE-ov Dokument iz Kopenhagena, *op. cit.*, napomena 113, stav 9.4 i 32

118 ICCPR, *ibid.*, član 19.; EKLJP, *ibid.*, član 10.; CFREU, *ibid.*, član 11.

119 ICCPR, *ibid.*, članovi 2.(1), 3., 26.; EKLJP, *ibid.*, član 14. i Protokol 12.

120 Ujedinjeni narodi, „Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima” (ICESCR), 16. decembar 1966., član 12.(1).

121 OSCE, Bečki dokument, *op. cit.*, napomena 113, stav 13.9; OSCE, Dokument iz Kopenhagena, *op. cit.*, 113, stavovi 5.12-5.19, 12; OSCE, „Ljubljana, 2005., Trinaesti sastanak Vijeća ministara, 5. i 6. decembar 2005.”, 6. decembar 2005.; ICCPR, *op. cit.*, napomena 85, članovi 2.(3) i 9.(4); EKLJP, *op. cit.*, napomena 113, članovi 3(4) i 13.; CFREU, *op. cit.*, napomena 113, član 47.

122 ICCPR, *ibid.*, članovi 10. i 2.

123 „Izuzetno za ona ograničenja koja su se pokazala potrebnim zbog činjenice zatvaranja, svi zatvorenici će uživati ljudska prava i temeljne slobode iz Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, a u slučajevima gdje je država strana, iz Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Opcionog protokola uz Konvenciju, kao i druga prava iz drugih UN-ovih paktova”, Generalna skupština UN-a, Rezolucija 45/111, „Osnovni principi o postupanju sa zatvorenicima”, 14. decembar 1990., stav 5; „1. Sa svim osobama lišenim slobode postupat će se uz poštivanje svih njihovih ljudskih prava. 2. Osobe lišene slobode zadržavaju sva prava koja nisu nezakonito oduzeta odlukom kojom se izriče krivičnopravna sankcija ili o njihovom zadržavanju u pritvoru”, Vijeće Evrope, Komitet ministara, „Evropska zatvorska pravila” (EPR), Prilog uz Preporuku, Rec(2006)2, 11. januar 2006., Dio I, Osnovni principi, stav 1. i 2.; „Osobe lišene slobode će uživati ista prava koja su priznata domaćim zakonom i međunarodnim pravom o ljudskim pravima svim drugim osobama, izuzev onih prava čije uživanje je privremeno ograničeno ili ograničeno zakonom i iz razloga koji su povezani sa njihovim uslovom da su lišeni slobode”, Interamerička komisija za ljudska prava (IACHR). Rezolucija 1/08, „Principi najbolje prakse za zaštitu osoba lišenih slobode u Americama”, OEA/Ser/L/V/II.131 dok. 26, Washington D.C., 13. mart 2008., Princip VIII, Prava i ograničenja; „Države učesnice će osigurati da se sa svim pojedincima u pritvoru ili zatvoru postupa čovječno i uz poštivanje neodvojivog dostojanstva ljudskog bića”, OSCE, Bečki dokument, *op. cit.*, napomena 113, stav 23.2.

124 Ujedinjeni narodi, „Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama” (CEDAW), 18. decembar 1979.; UN CRC, *op. cit.*, napomena 14.

UN-ovim Nelson Mandela pravilima¹²⁵ UN-ovim Pravilima iz Bangkoka, UN-ovim Pravilima iz Havane¹²⁶ Zatvorenici se moraju smatrati nevinim, te se na taj način treba postupati sa njima¹²⁷ Prava stranih državljana moraju se poštivati na isti način, uključujući i pravo na konzularnu pomoć i mogućnost da dobiju informacije na jeziku koji razumiju¹²⁸

Pored ovih međunarodnih standarda, sve države članice OSCE-a su se obavezale da će „postupati sa svim osobama lišenim slobode čovječno i uz poštivanje neodvojivog dostojanstva ljudskog bića“.¹²⁹ Moraju se poštivati ljudska prava svih zatvorenika, bez obzira da li su optuženi ili osuđeni, uključujući i to da li su (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti. Dok su neka ljudska prava apsolutna i ne mogu se ni u kom slučaju ograničiti,¹³⁰ ograničenja svih drugih moraju zadovoljavati principe zakonitosti, nužnosti i proporcionalnosti, te ne smiju biti diskriminatorna. Osim toga, propust da se osiguraju ljudska prava ovih zatvorenika može samo potaknuti narative o nasilnom ekstremizmu, služeći onima koji vrbuju da privuku nove sljedbenike, kako je navedeno u Dijelu 1.

Neodvojivo dostojanstvo svakog ljudskog bića, kao najviši princip UN-ovih Nelson Mandela pravila,¹³¹ obuhvata zaštitu svakog pojedinca u prirodi od mučenja i drugog zlostavljanja, kao i osiguranje odgovarajućih materijalnih uslova i lične sigurnosti i bezbjednosti. Ne mogu se koristiti nikakve okolnosti kao opravdanje za mučenje i drugo zlostavljanje, uključujući sprečavanje i borbu protiv terorizma i VERLT-a.

Zaštita ljudskih prava tokom omogućavanja sigurnosti i bezbjednosti u zatvorima

Države imaju odgovornost da sve vrijeme pružaju sigurnost i bezbjednost zatvorenika, osoblja, pružatelja usluga i posjetitelja.¹³² Ovo obuhvata sprečavanje svakog rizika od bijega, nereda u zatvoru, te mogućeg sukoba između zatvorenika, ili između zatvorenika i osoblja. Sprečavanje nasilja može biti naročito problematično u ustanovama u kojima su smješteni (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti, u pokušaju da se oni odvoje od širokog spektra ideologija, jer neki od njih mogu pokazati naročito remetilačko ponašanje prema drugima i zatvorskom osoblju. U isto vrijeme, zatvorske vlasti imaju odgovornost

---

125 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13.

126 UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79; Rezolucija Generalne skupštine UN-a 40/33, „Standardna minimalna pravila za provedbu maloljetničke pravde (Pravila iz Pekinga)”, New York, 29. novembar 1985.; UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86; Rezolucija Generalne skupštine UN-a 45/112, „Smjernice za sprečavanje maloljetničke delinkvencije (Smjernice iz Rijada)”, New York, 14. decembar 1990.; IACHR „Principi i najbolje prakse za zaštitu osoba lišenih slobode u Americama”, *op. cit.*, napomena 123, Principi II, III, X, XII, XIII, XIX, XX, XXII, Evropska zatvorska pravila, pravila 11.1, 11.2, 19.1, 34, 35 i 36.

127 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 111-120.

128 *Ibid.*, Pravilo 55 i 62.; Evropska zatvorska pravila, *op. cit.*, napomena 123, Pravilo 37. Vidi, također: *Ljudska prava u istragama slučajeva borbe protiv terorizma: Praktičan priručnik za policijske službenike*, (Warszawa: ODIHR, 2013.), str. 72. i 87.

129 OSCE-ov Dokument iz Moskve, *op. cit.*, napomena 113, stav 23. Vidi, također: OSCE-ov Bečki dokument, *op. cit.*, napomena 113, stav 23.2.

130 Kao što je pravo na život bez mučenja i drugog zlostavljanja ili zabrana ropstva.

131 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 1. Za potpunu analizu Nelson Mandela pravila, vidi, također: ODIHR i PRI, *Smjernice za Nelson Mandela pravila*, *op. cit.*, napomena 10.

132 UN-ova Nelson Mandela pravila, *ibid.*, Pravilo 1. Vidi, također: IACHR, „Izveštaj o ljudskim pravima osoba lišenih slobode u Americama”, OEA/Ser.L/V/II. Dok. 64, 31. decembar 2011., stav 77.

da osiguraju da lišenje slobode nije restriktivnije nego što je to potrebno, te da ne pogoršavaju patnju koja je povezana sa zatvaranjem.¹³³

Često se sigurnost i ljudska prava u zatvorima pogrešno vide kao suprotstavljeni ciljevi. Upravo suprotno, oni nisu samo kompatibilni već se obostrano jačaju. Neproporcionalne i prekomjerne mjere bezbjednosti i sigurnosti ne moraju rezultirati većim stepenom kontrole, već doprinijeti povećanom riziku od remećenja mira, nasilja, tenzija ili nereda. Zloupotreba ljudskih prava može dovesti do toga da zatvorenici manje poštuju zatvorska pravila i veća je vjerovatnoća da će se naći na putu radikalizacije ka nasilju ili terorizmu.¹³⁴ S druge strane, dostojanstveno postupanje sa zatvorenicima i pravednost imaju pozitivno djelovanje na red i poštivanje zatvorskih pravila, jer je veća vjerovatnoća da će zatvorenici uvažiti legitimitet i autoritet zatvorskog osoblja.¹³⁵

Potrebno je promovirati pristup dinamičke sigurnosti (zajedno sa fizičkim i proceduralnim mjerama sigurnosti) kako bi se stvorila pozitivna klima u kojoj zatvorsko osoblje može predvidjeti moguće probleme u vezi sigurnosti i bezbjednosti i zatvorenika i osoblja.¹³⁶ Dinamička sigurnost se zasniva na važnosti jačanja profesionalnih, pozitivnih odnosa i odnosa poštivanja između osoblja i zatvorenika. Zajedno sa pravičnim postupanjem i svrsishodnim aktivnostima, ovo će doprinijeti reintegraciji zatvorenika nakon što budu pušteni na slobodu, a osoblju će omogućiti da bolje predvide probleme i sigurnosne rizike.¹³⁷ Dobri odnosi između zatvorenika i zatvorskog osoblja „će služiti da umanje tenzije koje su povezane sa zatvorskim okruženjem, te će na isti način značajno umanjiti vjerovatnoću od nasilnih događaja i povezanog zlostavljanja.”¹³⁸

2.1 Oblast 1 rizika za ljudska prava: klasifikacija, rizik i procjena potreba

Kako je navedeno u UN-ovim Nelson Mandela pravilima, zatvorenike treba odvajati na osnovu njihovog pravnog statusa (pritvorenici od osuđenih zatvorenika), roda (muškarci od žena) i starosne dobi (djeca od odraslih),¹³⁹ nezavisno od bilo kojeg rizika i procjene potreba. Osim toga, svrha klasifikacije je „odvajanje od onih drugih zatvorenika za koje postoji vjerovatnoća, zbog kriminalne prošlosti ili karaktera, da će imati negativan utjecaj”; i „podjela zatvorenika u klase, kako bi se olakšalo postupanje sa njima u cilju njihove

---

133 UN-ova Nelson Mandela pravila, *ibid.*, napomena 13, Pravilo 3.

134 Međunarodni komitet Crvenog krsta/križa (MKCK), „Radikalizacija u pritvoru – perspektiva MKCK-a”, Ženeva, 10. juni 2016., str. 2.

135 PRI i APT „Ravnoteža između sigurnosti i dostojanstva u zatvorima: Okvir za preventivno praćenje”, 2013., str. 5

136 Vidi: UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 76c, Smjernice za postupanje sa zatvorenicima, str. 16., 41.-42., 48., 61., 78., 82., 112.-113.; i UNODC, *Priručnik o dinamičkoj sigurnosti i zatvorskim obavještajnim podacima*, (Beč: UNODC, 2015.), str. 29.

137 PRI i APT, „Ravnoteža između sigurnosti i dostojanstva u zatvorima: Okvir za preventivno praćenje”, *op. cit.*, napomena 135, str. 7.

138 Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), 2. Opći izvještaj o aktivnostima Komiteta, 13. april 1992., stav 45.

139 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 11.

društvene rehabilitacije”.¹⁴⁰ Klasifikacija se bavi kategorizacijom pojedinaca kako bi se osigurala najefikasnija primjena odgovarajućeg sigurnosnog režima i kako bi se omogućio djelotvoran smještaj u zatvorima uz korištenje relevantnih resursa.¹⁴¹ Efikasna sigurnosna klasifikacija olakšava zatvorskoj upravi da upravlja odgovornostima osoblja, organizira rad osoblja u smjenama i upravlja drugim resursima. Također im omogućava da bolje upravljaju svakodnevnim životom u zatvoru, uključujući vrijeme provedeno izvan ćelije i rekreativne i profesionalne aktivnosti. U drugom slučaju, ako zatvorenici nisu pravilno klasificirani, mogu biti smješteni u zatvore koji ne zadovoljavaju njihove naročite potrebe, uključujući društvene, pravne, rehabilitacijske i potrebe zdravstvene zaštite. Na taj način, efikasan sistem klasifikacije je ključan za zaštitu ljudskih prava zatvorenika, te „mogućnosti da se individualizira slučaj i planira sankcija i efikasna upotreba ograničenih resursa.”¹⁴²

Potrebno je zatvorenike klasificirati i smjestiti prema rezultatima procjene rizika i potreba, kako bi se osigurala mogućnost individualizacije postupanja.¹⁴³ Ovo se na ličan način primjenjuje i na kontekst VERLT-a.¹⁴⁴ Procjena rizika i potreba su ključni za ocjenu koliko je pojedinac opasan za sebe i druge, uključujući ukupnu sigurnost i bezbjednost zatvora, te da li predstavlja rizik od nasilja, bijega, povratništva, te poticanja drugih, kao i da se procijene njihove specifične potrebe i ranjivosti, uključujući stanje mentalnog zdravlja, prethodne slučajeve viktimizacije i zaštite od mogućeg nasilja.¹⁴⁵ Procjena potreba zatvorenika je ključna za planiranje programa rehabilitacije.¹⁴⁶ Početna procjena bi se trebala obaviti što je prije moguće nakon prijema,¹⁴⁷ trebala bi biti individualizirana, redovno kontrolirana i ažurirana kroz participatorni proces.¹⁴⁸ Procjene će pomoći kod ocjene relevantnosti

---

140 *Ibid.*, Pravilo 93.

141 UNODC, *Priručnik o klasifikaciji zatvorenika*, (Beč: UNODC, 2020.), str. 33. Vidi, također: Poglavlje 2.2, koje se odnosi na smještaj (pretpostavljenih) zatvorenika nasilnih ekstremista u odnosu na širu zatvorsku populaciju i u odnosu jednih na druge: odvajanje, izolacija, koncentracija ili disperzija ili integracija.

142 *Ibid.*, str. 4.

143 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 89.

144 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 56, Smjernica 20; UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 93-94.

145 UNODC, *Priručnik o klasifikaciji zatvorenika*, *op. cit.*, napomena 141, str. 48.-49. Za druge izvore o modelu procjene rizika-potreba-odgovora i rehabilitacije zatvorenika, vidi: str. 38. Dok uprava zatvora tradicionalno koristi analizu rizika i potreba da omogući pravilnu klasifikaciju sigurnosti i time omogući najveći mogući stepen sigurnosti i bezbjednosti u svojoj ustanovi, prepoznavanje mogućih rizika ili ranjivosti od VERLT-a također nosi sa sobom element bezbjednosti i sigurnosti za vanjski svijet, što znači društvo u cjelini. Važan je ipak rizik od osobe po javnost nakon puštanja na slobodu, u slučaju da nije povezana sa klasifikacijom kojom se ukazuje na rizik koji predstavlja po sigurnost i bezbjednost zatvora.

146 ODIHR i PRI, *Smjernice za Nelson Mandela pravila*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 71.

147 Jim Murdoch i Vaclav Jiricka, „Borba protiv zlostavljanja u zatvorima – Priručnik za zatvorsko osoblje sa pažnjom usmjerenom na sprečavanje zlostavljanja u zatvorima“, Vijeće Evrope, april 2016.

148 Više o procjeni rizika zatvorenika visokog rizika ili opasnih počinitelja, vidi, također: UNODC, „Priručnik o upravljanju visoko rizičnim zatvorenima“, 2016., str. 34.; i Vijeće Evrope, „Preporuka CM/REC (2014.) 3 Komiteta ministara državama članicama u vezi opasnih počinitelja“, 19. februar 2014. Vidi, također, ODIHR i PRI, *Smjernice za Nelson Mandela pravila*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1.

udaljevanja od VERLT-a i postignutog napretka, itd., tako da se mogu načiniti potrebne prilagodbe u intervencijama i pristupima.¹⁴⁹

Upotreba indikatora za identificiranje zatvorenika „ranjivih“ na VERLT

Linija između pojedinaca za koje se smatra da su nasilni ekstremisti zbog krivičnih djela za koja su osuđeni ili optuženi, i onih za koje se smatra da se radikaliziraju ili su „ranjivi“ na VERLT može biti maglovita. Neki zatvorenici su možda osuđeni za krivično djelo terorizma koje nije direktno uključivalo nasilje (naprimjer, preuzimanje materijala koje su izrađivale terorističke grupe), dok su drugi možda osuđeni za krivična djela koja nisu povezana sa terorističkim djelovanjem, jer njihova motivacija nije bila relevantna ili je uzeta u obzir tek prilikom izricanja krivičnopravne sankcije.¹⁵⁰ „Ranjivost“ na VERLT je koncept koji se teško definira, a otkrivanje mogućih rizika od radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju je težak zadatak.

U nastojanju da se preciznije i dosljednije klasificira pojedinac, zatvorski sistem se često oslanja na „indikatore“ za identificiranje potencijalno ranjivih na VERLT. Priručnici Vijeća Evrope i UNODC-a navode brojne takve indikatore. Dok se naglašavaju ograničenja inherentna za svaki sistem koji koristi takve indikatore, UNODC se, naprimjer, poziva na tri glavna faktora: (a) izraženo mišljenje; (b) materijali (posjedovanje literature o nasilnom ekstremizmu, simboli i slike ili literatura o naoružanju, eksplozivima ili vojnoj obuci, vještinama i tehnikama, ili pokušaj pristupanja, članstvu ili priložima/komentarima na internet stranici o nasilnom ekstremizmu, odnosno, poruke u prostoru za razmjenu poruka); i (c) ponašanje i promjene u ponašanju (gubitak interesa i povlačenje od vanjskog svijeta, veza sa nasilnim ekstremističkim grupama ili pojedincima u zatvoru, promjena način odijevanja ili ličnog izgleda, poput tetovaža koje se mogu povezati s određenim grupama, u svakodnevnom ponašanju sve više se zanima za nasilnu ekstremističku ideologiju, ili naporima da vrbuje druge osobe).¹⁵¹ Vijeće Evrope za indikatore navodi neke od njih: „povećano zanimanje za određenom ideologijom ili narativom koji podržava upotrebu nasilja“, „veća spremnost da se koristi nasilje za ostvarenje ideoloških ciljeva“ i „povećano zanimanje za fizičkim ili virtuelnim (kibernetičkim) mrežama koje podržavaju upotrebu nasilja“, do „promjena u stavovima i vrijednostima“ i „promjena ponašanja, interesa ili jačanje novih vještina i kapaciteta koje će omogućiti upotrebu nasilja”.¹⁵²

Definitivno je potrebno osigurati zatvorskom osoblju sredstva za identificiranje i prijavljivanje sumnji na moguće rizike od VERLT-a. Kako su u svakodnevnom kontaktu sa zatvorenicima, osoblje ne samo da je na pravom mjestu da može otkriti takve dokaze, već je pod pritiskom da to i učini. Ipak, oslanjanje na prve znake ili indikatore VERLT-a, što je osnova za procjenu rizika i potreba, pokazuje trend rasta u cijelom prostoru OSCE-a, tako

149 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 56, Smjernica 18; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stavovi 56, 58-59.

150 EU Mreža za borbu protiv radikalizacije (EU-RAN), „Rješavanje pitanja radikalizacije u zatvorskom i probacionom kontekstu: Radni dokument praktičara“, 21. mart 2016., str. 4.

151 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 116.-117.

152 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stav 26-29.

da vlasti moraju biti pažljive kad pristupaju ovom pojednostavljenom modelu i biti svjesni mogućih implikacija po ljudska prava. Zatvorenik, koji zadovoljava zahtjeve jednog ili više indikatora, može ukazivati na to da je u određenoj mjeri radikaliziran ka nasilju, ali to još uvijek ne govori da će se uključiti u aktivnosti nasilnog ekstremizma.¹⁵³ Zatvorsko osoblje treba biti pravilno educirano, naprimjer, da pravi razliku između načina prakticiranja vjere, političkih stavova, kulture, tradicije i izražavanja stavova s jedne strane, bez obzira koliko ih mogli smatrati ekstremnim, i agresivnih i nasilnih manifestacija ovih pogleda s druge strane.¹⁵⁴

Osim toga, brojni su razlozi zašto su indikatori ukazali na praktične probleme i njihovu ograničenu pouzdanost. Ne može se pretpostavljati da je osoba nasilno radikalizirana samo na osnovu ograničenog niza indikatora, bez uzimanja u obzir šireg kontekstualnog okvira i specifičnosti slučaja (put ka VERLT-u i kombinacija faktora koji privlače na i tjeraju su jedinstveni u svakom pojedinačnom slučaju).¹⁵⁵ U odsustvu svakog faktora, odlučujuće karakteristike VERLT-a naročito je teško, čak nemoguće, predvidjeti sa visokim stepenom vjerovatnoće da li će osoba podržavati ciljeve upotrebom nasilnih sredstava. Neki mogu primijetiti znakove radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju u promjeni ponašanja zatvorenika ili svakodnevnim navikama, dok bi oni, naprimjer, mogli biti samo „vanjske ili biheioralne oznake ojačane vjerske prakse”¹⁵⁶ ili usaglašavanje s određenim političkim ili drugim ideologijama. Ovaj nedostatak pouzdanosti je dodatno otežan ako su indikatori zasnovani na diskriminatornim pretpostavkama i stereotipima u vezi profila osobe za koju se smatra da je „ranjiva“ na VERLT.

Lideri i oni koji vrbuju mogu također zaobići indikatore i profile prilagođavajući se – barem površno – zatvorskom režimu ili pokazivanjem stavova ili ponašanja koji ne izazivaju sumnju. Zajednički indikatori također često zanemaruju specifičnosti nasilne radikalizacije kod specifičnih rodni i dobnih faktora. Pravilna identifikacija VERLT-a zahtijeva sredstva koja su individualizirana i prilagođena specifičnim kategorijama zatvorenika.

Konačno, oslanjanje na pojednostavljene indikatore može također imati kontraproduktivno djelovanje. Ovo može otuđiti i stigmatizirati naročite zatvorenike ili grupe zatvorenika, čime se hrani osjećaj frustracije i poniženja koje predstavlja pogodno tlo za VERLT. Ove frustracije se mogu iskorištavati u svrhu propagande i vrbovanja, kako unutar, tako i izvan zatvora. Ako se zatvorsko osoblje previše oslanja na ograničen niz indikatora, u odnosu na njihova druga zapažanja ili informacije koje dobiju od drugog osoblja, naprimjer, ovo može dovesti do predrasuda ili pogrešnog shvatanja stvarnog rizika od tog pojedinca. Konačno, takav scenarij može ugroziti svakodnevne kontakte između zatvorskog osoblja i zatvorenika, kao i napore usmjerene na izgradnju povjerenja zasnovanog na pristupu dinamičke sigurnosti.

Bitno je stvoriti mogućnosti da upotreba indikatora ili nekog sličnog sredstva zasnovanog na indikatorima ne diskriminira naročite zatvorenike ili grupe zatvorenika, te da ne ometa nepotrebno ili neproporcionalno uživanje prava zatvorenika.

---

153 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 117.

154 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, Poglavlje 2, stav 38.

155 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma”, *op. cit.*, napomena 56, Smjernica 32.

156 Vijeće Evrope CDPC PC-CP, „Komentar Francescoa Ragazzija, naučnog stručnjaka, na Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma”, 2. decembar 2015., str. 10.

Sloboda religije ili uvjerenja: Indikatori koji se koriste za identifikaciju radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju u zatvorima ponekad se usmjerava na promjenu religije i način kako zatvorenici ispoljavaju svoja uvjerenja. Za indikatore je rečeno da obuhvataju, naprimjer, i fizičke i primjetne vjerske znake, iznenadno interesiranje za religiju, želju da se promijeni religija drugog zatvorenika, izražavanje podrške radikalnim ekstremističkim ciljevima ili liderima, i posjedovanje materijala u kojem se izražavaju simpatije prema ekstremističkom ponašanju/djelovanju.¹⁵⁷ Druge metode otkrivanja eksplicitno navode islam.¹⁵⁸

Tema vjerskih praksi i promjene religije u zatvorima je složena – ljudi u zatvoru se mogu okrenuti vjeri kako bi izdržali težinu zatvorskog života ili ličnih okolnosti, da nađu značenje, nadu ili oprost.¹⁵⁹ Indikatori koji su usmjereni na izbor zatvorenika ili njegovu promjenu religije mogu zbog toga navesti na pogrešan trag. Još važnije, takvi indikatori su diskriminatorni i mogu predstavljati kršenje slobode na vjeru ili uvjerenje, zaštićenu međunarodnim pravom, a naročito članom 18. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR) i obuhvaćenim OSCE-ovim obavezama.¹⁶⁰ Ovo obuhvata i slobodu „da se ima ili prihvati religija ili uvjerenje po [vlastitom] izboru” i sloboda „izražavanja” takve religije ili uvjerenja. Ovo prvo se ne može ograničiti ni u kom slučaju. Ovo drugo se može ograničiti po osnovu principa zakonitosti, nužnosti, proporcionalnosti i nediskriminacije; nacionalna sigurnost nije legitimna osnova za opravdavanje ograničenja.¹⁶¹ Zatvorske vlasti trebaju omogućiti da sve osobe mogu nastaviti da uživaju ovu slobodu, uključujući – ali se ne ograničavajući – učešće u privatnim ili zajedničkim molitvama, pristup kvalificiranim predstavnicima njihove religije, te posjedovanje knjiga vjerskog sadržaja i instrukcija po vlastitom izboru.¹⁶² Zabrana javnog čitanja vjerskih tekstova, kao što su Biblija ili Kur’an, a naročito, nepropisno postupanje i čak mučenje zatvorenika, uključujući

---

157 mjeri iz Ujedinjenog Kraljevstva, ICSR, „Zatvori i terorizam – Radikalizacija i deradikalizacija u 15 zemalja“, *op. cit.*, napomena 60, str. 32.

158 „Da li je islam vjera – Da/Ne”; „Nastoji nametnuti svoje pogleda drugima – Da/Ne”; „Odbija zadatak zatvorenika sa kojim dijeli ćeliju koji nije musliman ili bilo kog drugog zatvorenika u svojoj ćeliji – Da/Ne”; vidi: Ministarstvo pravde, direktor zatvorske uprave (Directeur de l’administration pénitentiaire, DAP), “Guide d’utilisation des outils d’aide au repérage pluridisciplinaire d’un risque de radicalization violente en établissement pénitentiaire” (*samo na francuskom jeziku*), 5. decembar 2016., Prilog 1, „Mapa za prikupljanje informacija od osoblja za nadzor“, originalni izvor: „Izjava o Mišljenju o sprečavanju radikalizacije”, Commission Nationale Consultative des Droits de l’Homme”, 18. maj 2017., str. 13.

159 O ulozi religije u zatvorima, vidi, naprimjer: Shadd Maruna, Louise Wilson, Kathryn Curran, “Why God Is Often Found Behind Bars: Prison Conversions and the Crisis of Self-Narrative”, u Istraživanjima u ljudskom razvoju, 3(2&3), 2006.; Pew Research Center, Religion in Prisons – A 50-State Survey of Prison Chaplains, 22. mart 2012.; Dr Ruth Armstrong, “Transforming Rehabilitation: Can Faith-Communities Help to Reduce Reoffending?”, Prison Service Journal, Izdanje 216, 2014.; i projekti Institute for Crime and Justice Policy Research at Birkbeck. Vidi, također: Poglavlje 2.3 o programima rehabilitacije i reintegracije, niže u tekstu

160 OSCE-ove obaveze i međunarodni standardi, *op. cit.*, napomena 117.

161 UN CCPR, Opći komentar br. 22: član 18. (Sloboda misli, savjesti ili religije), CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, 30. juli 1993., stav 8.

162 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 65-66. O stranim zatvorenici, vidi: Rezolucija Generalne skupštine UN-a 45/158, Međunarodna konvencija o pravima migranata i njihovim porodicama, 18. decembar 1990., član 17.7. O maloljetnicima, vidi: UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, Pravilo 48.

premlaćivanje, zbog javne molitve, naprimjer, predstavljaju jasno kršenje međunarodnog prava o ljudskim pravima.¹⁶³

Sloboda mišljenja i izražavanja: Upotreba indikatora može utjecati na slobodu mišljenja i izražavanja pojedinca, jer može rezultirati samocenzurom zbog straha da će biti označen kao „(nasilni) ekstremist“.¹⁶⁴ Pojedinci kategorizirani na osnovu indikatora kao „ranjivi“ na VERLT ili nasilno radikalizirani u zatvoru mogu se također suočiti s ograničenjem prava na traženje ili davanje informacija, što predstavlja dio slobode izražavanja.¹⁶⁵ Izraz „radikalni“ ili „ekstremni“ pogledi bez podržavanja, poticanja ili činjenja nasilja ne bi trebali, sami za sebe, biti smatrani indikatorima VERLT-a i korišteni kao osnova za ograničenje prava zatvorenika. Sloboda mišljenja i izražavanja štiti sve oblike ideja, informacija i mišljenja, uključujući one koji „vrijeđaju, šokiraju ili uznemiravaju državu ili bilo koji dio stanovništva“.¹⁶⁶ Možda je moguće da organi koji određuju pritvor preispituju ideje sa kojima se ne slažu, ali oni ne smiju sprečavati izražavanje i razgovor o takvim idejama.¹⁶⁷ Zatvorske vlade bi morale dokazati specifičnu, individualnu i preciznu prirodu prijetnje radu i miru ili nacionalnoj sigurnosti, kao i potrebu i proporcionalnost poduzetih radnji, naročito uspostavom direktne i neposredne veze između izražavanja i prijetnje.¹⁶⁸ Osim toga, ograničenje slobode izražavanja ne smije ugroziti suštinu prava.¹⁶⁹

Alati za procjenu rizika i potreba

Kao što je navedeno u prethodnom poglavlju, klasifikacija zatvorenika i naknadno odlučivanje o smještaju i zatvorskom režimu ne smije se zasnivati na ograničenom nizu indikatora. U ovoj situaciji uobičajene, individualizirane i rodno osjetljive procjene potreba i rizika igraju veliku ulogu.¹⁷⁰ Procjene rizika i potreba trebaju se zasnivati na indikatorima, kako bi se osiguralo sistematizirano i strukturirano posmatranje, ali alati koji koriste ove indikatore imaju svoja ograničenja. Ključno je da se ovi alati trebaju zasnivati, kako na dinamičkim faktorima, tj. onima koji su trenutno prisutni i na koje se može utjecati, tako i

---

163 Za izvještaje o tim problemima, vidi, naprimjer: „Izvještaj specijalnog izvjestitelja o Slobodi religije ili uvjerenja u vezi posjete Uzbekistanu“, 22. februar 2018., A/HRC/37/49/Add. 2, stav 67; Forum 18, „TAJIKISTAN: ‘I Do Not Know What the Mandela Rules Are’“, 10. mart 2021.

164 Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma, „Sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 23, stav 46.

165 ICCPR, *op. cit.*, napomena 85, član 19.

166 Evropski sud za ljudska prava (ESLjP), *Handyside v. UK*, Predstavka br. 5493/72, 7. decembar 1976.

167 Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma, „Sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 23, stav 38. Vidi, također: Sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu: Pristup rada policije u zajednici, *op. cit.*, napomena 22, str. 42.-43.

168 UN CCPR, „Opći komentar br. 34 – član 19.: Sloboda mišljenja i izražavanja“, CCPR/C/GC/34, 12. septembar 2011., stav 35.

169 Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma, „Sprečavanje i borba protiv nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 23, stav 38.

170 Za pregled klasifikacije, procjena rizika i potreba u skladu s UN-ovim Nelson Mandela pravilima, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 64-87.

na statičkim indikatorima, tj. onima koji se zasnivaju na prošlosti pojedinca, koji su fiksni i ne mogu se mijenjati.¹⁷¹

Početnu procjenu trebaju raditi educirani profesionalci „kako bi se izbjegao utjecaj stereotipa, profila i ličnih pretpostavki o zatvoreniku.”¹⁷² Procjena rizika zahtijeva prikupljanje i potvrđivanje informacija iz različitih izvora, uključujući one prikupljene tokom razgovora s osobama koje su predmet procjene, iz sudskih slučajeva, od policijskih agencija, socijalnih radnika, porodice i prijatelja. Dobra je praksa i uključivanje psihologa i drugih relevantnih stručnjaka.¹⁷³ Cilj je da se što više nauči o ličnim okolnostima pojedinca, kriminalnoj prošlosti, društvenim kontaktima, obrazovanju i radnom iskustvu.¹⁷⁴ Ovo će pomoći da se razumije ponašanje, a da zatvorsko osoblje može efikasnije koristiti pristup dinamičke sigurnosti. Također, nakon početne klasifikacije i smještaja, procjenu rizika i potreba treba redovno provjeravati, kako bi zatvorenici sve vrijeme bili smješteni u odgovarajućem sigurnom okruženju.

U kontekstu VERLT-a, procjena rizika i potreba ima tendenciju da procjenjuje na samo rizike od zatvorenika osuđenih za krivična djela povezana sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom, već i rizike od „mogućih nasilnih ekstremista i onih koji su radikalizirani ka nasilju“.¹⁷⁵ Prilikom procjene rizika od zatvorenika osuđenih za krivična djela povezana sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom, procjenitelj treba da razmišlja i o njihovoj ulozi u organizaciji ili grupi, te njihovom potencijalu da radikaliziraju ili vrbuju druge zatvorenike (stepen harizmatkog vođe ili poziva), da održavaju ili stvaraju operativne komandne strukture unutar zatvora, da planiraju nasilna djela iz zatvora, te vjerovatnoću povratništva.¹⁷⁶ Moraju uzeti u obzir lične okolnosti i okolnosti motivacije i konteksta koji su ih privukli ili bi mogli privući zatvorenika u VERLT i koji bi mogli doprinijeti ponavljanju krivičnog djela u budućnosti. Neki su možda na ovom putu iz uobičajenih kriminalnih motiva, kao što su finansijska dobit ili zadovoljenje egzistencijalnih potreba, uključujući potrebe pripadnosti i značenja; drugi su možda ranije osuđivani za druga krivična djela, ali su im motivi bili povezani sa nasilnim ekstremizmom.¹⁷⁷

---

171 UNODC, Priručnik o klasifikaciji zatvorenika, *op. cit.*, napomena 141: Ovo je dovelo do izrade ovih alata koji su, pored zadržavanja statičke kriminalne prošlosti i prošlosti pojedinca vezane za rizike, ugradili i dinamičke i promjenljive pretpostavke koje nisu bile osjetljive na promjene u okolnostima počinitelja (kako bi pomogli u promjenama posmatranja), što je omogućilo zatvorskom osoblju informacije o potrebama na koje se treba usmjeriti tokom intervencija. Ovo se odnosi na instrumente „rizik-potreba” ili instrumente „treće generacije” u istraživanoj literaturi. Za više informacija o procjenama rizika i potreba, te o utjecaju modela procjene rizika-potreba-odgovora i rehabilitacije zatvorenika, vidi: str. 38.

172 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 81.

173 Hedayah i ICTT, „Dodatne smjernice o ulozi psihologa/psihologije u programima rehabilitacije i reintegracije”.

174 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 43., 54.-55.; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stavovi 61, 63; GCTF, „Rimski Memorandum o dobrim praksama za rehabilitaciju i reintegraciju počinitelja krivičnih djela nasilnog ekstremizma”, Dobre prakse 3.

175 *Ibid.*, Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stav 48.

176 Liesbeth van der Heide, Marieke van der Zwan and Maarten van Leyenhorst, “The Practitioner’s Guide to the Galaxy - A Comparison of Risk Assessment Tools for Violent Extremism”, str. 22.

177 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 41., 42., 55.; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stavovi 44-45.

Osporavana je relevantnost opće procjene rizika i potreba u svrhu sprečavanja VERLT-a, jer faktori rizika mogu previdjeti dinamičnu prirodu VERLT-a i ne vežu se za prošlost i motivacije (pretpostavljenih) zatvorenika nasilnih ekstremista.¹⁷⁸ Iz tog razloga su izrađeni određeni specijalizirani alati o ideologijama nasilnog ekstremizma (uključujući političke, društvene, vjerske ili druge ideologije). Ipak, postoje ograničenja koja su sastavni dio ovih alata, te se oni ne mogu jednostavno prenijeti u druge nadležnosti i kontekste.¹⁷⁹ Pored toga, nema dovoljno istraživanja o procjeni rizika i potreba u vezi VERLT-a. Prethodno nasilno ponašanje ipak ne ukazuje na veći rizik od nasilnog ekstremizma, iako može ukazati na veći stepen vjerovatnoće od budućeg nasilnog ekstremizma.¹⁸⁰

Smjernice o riziku od ekstremizma (ERG22+), koje su izrađene i koriste se u Engleskoj i Velsu, procjenjuju 22 faktora u tri glavna domena (djelovanje, kapacitet i sposobnost), uključujući moguće promjene i utjecaj intervencija u ove tri oblasti.¹⁸¹ „Procjena rizika od nasilnog ekstremizma (VERA-2)” i njena revidirana verzija (VERA-2R) koje se koriste u nekim državama Evrope,¹⁸² zatim u Australiji, Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama i regiji Južne Azije, prati 34 faktora rizika u pet domena: „stavovi, uvjerenja i ideologija“; „društveni kontekst i namjera“, „historija, djelo i kapacitet“; „posvećenost i motivacija“; „zaštitni/indikator ublažavanja rizika“.¹⁸³ Neke nadležnosti su odlučile da koriste alate za procjenu u odnosu na opće nasilje, a ne one specifične za VERLT ili, umjesto da se oslone na individualnu procjenu upotrebom niza različitih alata za provjeru, odnosno multidisciplinarna direktna zapažanja.¹⁸⁴

Važno je razumjeti da, iako su alati za procjenu rizika i potreba korisni, oni nisu nepogrešivi. Ne mogu statističkom preciznošću predvidjeti ko će ponoviti krivično djelo ili prepoznati one koji će se okrenuti VERLT-u u zatvoru.¹⁸⁵ Pristup dinamičke sigurnosti, opažanja osoblja, profesionalni sud i iskustvo trebaju zbog toga dopuniti informacije do kojih se došlo procjenom rizika i potreba.¹⁸⁶

---

178 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 55.; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stavovi 53-54.

179 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 56.; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stavovi 47-48.

180 Van der Heide, van der Zwan i van Leyenhorst, “The Practitioner’s Guide to the Galaxy – A Comparison of Risk Assessment Tools for Violent Extremism”, *op. cit.*, napomena 176, str. 5.

181 Za više detalja o ovim specijaliziranim alatima za procjenu rizika, vidi: UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 56.

182 Naprimjer: Austrija, Belgija, Finska, Francuska, Njemačka, Holandija, Švedska, vidi: EuroPris Knowledge Management System, 220719: Radicalisation Risk Assessment; EU-RAN, „Pristupi borbi protiv radikalizacije i suočavanje sa počiniteljima nasilnim ekstremistima i teroristima u zatvorima i probacija”, *op. cit.*, napomena 80, str. 19.

183 Evropska komisija, “Violent Extremism Risk Assessment, Version 2-revised Pressman, Rinne, Duits, Flockton”, 2016.

184 Latvija, Litvanija, Švicarska; vidi: <https://www.europris.org/epis/kms/?detail=348>.

185 Za diskusiju o niskim stopama povratništva u terorizam, vidi: Renard, “Overblown: Exploring the Gap Between the Fear of Terrorist Recidivism and the Evidence”, *op. cit.*, napomena 52.

186 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 57.; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stavovi 62-63.

Procjena rizika i potreba za specifične kategorije zatvorenika

Nedostaju alati za specifičnu procjenu rizika i potreba djece i žena obuhvaćenih ili za koje se vjeruje da su „izložene“ riziku od VERLT-a, te je naglašena potreba revizije relevantnosti VERA-2R i ERG+22 u odnosu na ove kategorije zatvorenika.¹⁸⁷ Različiti pokretači radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju nad ženama i djecom, zajedno sa različitom ulogom koju žene i djeca mogu imati u nasilnim ekstremističkim grupama i njihov mogući dualni status – počinitelja i žrtve, poziva na rodno i dobno osjetljivu procjenu rizika i potreba. Najveći broj alata za procjenu koji su se do danas koristili u zatvorima su dizajnirani za mušku populaciju, te se kao takvi ne odnose na žene, a to su specifični faktori povezani sa rizikom od ponavljanja krivičnog djela.¹⁸⁸ Na sličan način, ovi alati za procjenu su pripremljeni po osnovu iskustava muškaraca sa radikalizacijom ka terorizmu, što znači da su manje u prilici da odrede rizike od žena nasilnih ekstremista u vezi ponavljanja krivičnog djela i deradikalizacije.¹⁸⁹

UN-ova Pravila iz Bangkoka, usvojena 2010. godine, zahtijevaju usvajanje i provedbu rodno osjetljivih metoda klasifikacije.¹⁹⁰ Oni također propisuju individualizirano, rodno osjetljivo, obaviješteno o traumi i sveobuhvatno postupanje, uključujući njegu mentalnog zdravlja, jer neuspjeh u ovim pitanjima može dovesti do povećane radikalizacije koja vodi ka terorizmu do nasilja.¹⁹¹ Rodno osjetljive procjene rizika i potreba trebaju uzeti u obzir generalno niži stepen rizika od zatvorenica za druge, naročito utjecaj štetnih djelovanja pojačanih mjera sigurnosti i povećanog nivoa izolacije na njih, kao i informacije o njihovoj prošlosti, kao što su možda pretrpljeno nasilje.¹⁹²

Kada je riječ o djeci, procjena rizika i potreba treba uzeti u obzir nivo njihove mentalne, intelektualne i emotivne zrelosti, te paziti na različite faktore koji su ih mogli dovesti na put VERLT-a (indoktrinacija, kriminalni oportunitizam prisila, putovanje sa roditeljima „stranim terorističkim borcima“). Ovo je ključno za razradu, po mogućnosti uz uključivanje djece

---

187 Globalni centar za kooperativnu sigurnost i Međunarodni centar za borbu protiv terorizma, „Korekcija djelovanja: Jačanje principa maloljetničke pravde za djecu osuđenu za krivična djela nasilnog ekstremizma“, septembar 2017., str. 11.; Globalni centar za kooperativnu sigurnost i Međunarodni centar za borbu protiv terorizma, „Rehabilitacija maloljetnih počinitelja krivičnog djela nasilnog ekstremizma u zatvoru“, *op. cit.*, napomena 47, str. 3.; PRI, „Djeca i nasilni ekstremizam“, *op. cit.*, napomena 84, str. 11.

188 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 80.

189 Katherine Brown, „The Importance of Gender“, u *SPOTLIGHT, Prisons Rehabilitation and Reintegration*, decembar 2020., str. 26.-35.

190 UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79, Pravilo 40 i 41.

191 *Ibid.*, napomena 79, Pravilo 12; PRI, „Sprečavanje radikalizacije u zatvorima“, *op. cit.*, napomena 64, str. 8.

192 UN-ova Pravila iz Bangkoka, *ibid.*, napomena 79, Pravilo 41. Individualizirana procjena rizika i potreba treba uzeti u obzir sve moguće načine na koje zatvorenice mogu biti izložene riziku. Nema dovoljno istraživanja o tome da li zatvorenice predstavljaju manji rizik kada se radi o radikalizaciji ka terorizmu/nasilju drugih zatvorenika.

putem specijalista za djecu, odgovarajućih odgovora i podrške, uključujući podršku za mentalno zdravlje i traumu.¹⁹³

Potrebno je istražiti različite profile i motive za povratak „stranih terorističkih boraca“ kroz procjenu njihovih rizika i potreba, zajedno sa znanjem, vještinama i obukama koje su stekli. Mnogi su htjeli da se priključe nasilnim ekstremističkim grupama, ali druge je možda motivirala pustolovina ili novčana dobit, ili su možda putovali s iskrenom namjerom da pruže humanitarnu pomoć, ali su se onda povezali s ovim grupama. Neki su možda spremni da se povuku iz VERLT-a, ali ova spremnost je možda potkopana ako se slučajno nalaze u pretjerano ograničavajućim uslovima. Drugima je možda potrebna psihološka podrška, jer pate od posttraumatskog stresnog poremećaja, traume, bihevioralne nepredvidivosti i emotivne nestabilnosti.¹⁹⁴

Procjena rizika i potreba, individualizirana i zasnovana na dokazima, od naročitog je značaja u slučaju pritvora. Pritvorenici imaju posebne potrebe, a rizici koji oni nose sa sobom su različiti.¹⁹⁵ Pritvorenike ne treba klasificirati samo na osnovu optužbi protiv njih. Ako je to slučaj s osobom optuženom za terorizam, može rezultirati automatskim smještanjem u zatvor sa najvišim stepenom sigurnosti, a kao rezultat toga, u zatvore za osuđene. Ovo pokreće stvarno pitanje poštivanja međunarodnog prava o ljudskim pravima i obaveza OSCE-a u vezi prava na pravično suđenje. Pretpostavka nevinosti je temeljna i pravo od kojeg se ne može derogirati. Klasifikacija i smještaj tokom pritvora (u zatvoru visoke sigurnosti, odnosno za osuđenike) može utjecati na donošenje presude jer se unaprijed pretpostavlja stepen krivice.¹⁹⁶ Pored toga, restriktivni režimi u zatvorima visoke sigurnosti mogu negativno utjecati na potpuni pristup pravnom zastupanju.

Proizvoljna procjena i pretjerana klasifikacija

Kada je riječ o općoj klasifikaciji zatvorenika, smještaj i klasifikacija zatvorenika u kontekstu VERLT-a trebaju se zasnivati na individualnoj procjeni rizika i potreba, te ne smije biti proizvoljna ili diskriminatorna. Takve proizvoljne ili diskriminatorne prakse uključuju upotrebu blanketnih propisa kojima se zatvorenicima dodjeljuju sigurnosne kategorije i smještaju se u zatvore/jedinice samo po osnovu prirode počinjenih krivičnih djela ili optužbi, dužine zatvorske kazne, nacionalnosti, etničke pripadnosti, religije ili historije putovanja (naprimjer, putovali su ili planirali da putuju u zonu sukoba).¹⁹⁷

Slaba i proizvoljna procjena rizika i potreba i klasifikacija su problematični, jer ne mogu identificirati najpogodniji smještaj i one zatvorenike za koje je u potpunosti opravdan smještaj u zatvorima visoke sigurnosti, a oni i kompromitiraju provedbu plana izdržavanja

---

193 Globalni centar za kooperativnu sigurnost i Međunarodni centar za borbu protiv terorizma, „Rehabilitacija maloljetnih počinitelja krivičnog djela nasilnog ekstremizma u zatvoru“, *op. cit.*, napomena 47, str. 3. Pravilima iz Havane dalje se razrađuju elementi klasifikacije i procedura za smještaj u odnosu na maloljetnike, UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, Pravila 27-30.

194 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 66.

195 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 87.

196 OSCE-ove obaveze i međunarodni standardi o pretpostavci nevinosti, *op. cit.*, napomena 115. UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 111.2

197 MKCK, „Radikalizacija u zatvoru – perspektiva MKCK“, *op. cit.*, napomena 134, str. 3.

kazne, reintegracije i mjera koje se provode nakon izdržavanja kazne.¹⁹⁸ Ovo, upravo suprotno, može potkopati napore usmjerene na sprečavanje VERLT-a i povećati rizike od zlostavljanja i mučenja. Klasifikacija i kategorizacija bi zbog toga trebali biti zasnovani na principu da svi zatvorenici trebaju boraviti u najmanje restriktivnom okruženju, koje treba odgovoriti na stepen rizika koji oni predstavljaju i na njihove potrebe.¹⁹⁹

Kada je riječ o drugim grupama zatvorenika, (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti ili zatvorenici za koje se smatra da su „izloženi riziku“ od VERLT-a trebali bi biti usmjereni na manje restriktivno sigurnosno okruženje, na osnovu dinamičkog i redovnog pregleda procjena rizika i potreba kojima se ocjenjuje stepen promjena i ostvarenog napretka. Oni ne bi trebali neprestano biti smješteni u zatvore visoke sigurnosti i biti uvijek kategorizirani kao zatvorenici visokog rizika samo na osnovu počinjenih krivičnih djela, ili optužbi ili ishoda početne procjene. Ovakav pristup je kontraproduktivan jer uklanja poticaje za takve zatvorenike da se udalje od VERLT-a. Smjernice Vijeća Evrope jasno zahtijevaju od država da rade periodične individualizirane procjene rizika i potreba za zatvorenike koji su osuđeni za krivična djela u vezi terorizma i borave u zatvorima sa najvišim stepenom sigurnosti.²⁰⁰

198 Za više detalja o planiranju izdržavanja kazne, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 78.

199 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 3. Ovo je princip dobrog upravljanja zatvorima: „Suština zatvaranja je lišenje slobode, a zadatak zatvorskih vlasti je da osiguraju da se ovo provodi na način koji nije restriktivniji nego što je to potrebno. Nije funkcija zatvorskih vlasti da nameću dodatna lišenja onima koji su im dati na brigu”, Andrew Coyle, *A Human Rights Approach to Prison Management*, (London: International Centre for Prison Studies, 2009), str. 11.

200 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma”, *op. cit.*, napomena 56, Smjernica 21; Andrew Coyle, *ibid.*, str. 74.

Procjena rizika i potreba

Primjeri povezanih naglašenih pitanja, koje posmatrači stanja u zatvorima primjećuju u praksi i institucijama za zaštitu ljudskih prava, obuhvataju:

Automatsko smještanje u strožije zatvorske režime bez individualizirane procjene rizika i potreba

Primjer 1 iz prakse: U jednoj državi, zatvorenici osumnjičeni i osuđeni za krivična djela terorizma su automatski smješteni u „izrazito osigurane“ „odjele za teroriste“, zbog izražene brige da bi mogli radikalizirati ili vrbovati druge zatvorenike za terorističko djelovanje. Izvještaji navode da ne postoji individualizirana procjena rizika i potreba prije prvobitnog smještanja u teroristički odjel, niti redovni pregled, kako bi se odlučilo da li je takav smještaj bio ili je i dalje potreban i proporcionalan riziku koji predstavljaju ovi zatvorenici.²⁰¹ Izvještaji navode da je ograničen broj izuzetaka od automatskog smještanja, a pravo na ulaganje žalbe na odluku o prvobitnom smještanju nije djelotvorno u praksi.²⁰²

Komitet Vijeća Evrope za sprečavanje mučenja (CPT) i UN-ov Komitet za borbu protiv mučenja (CAT) su izrazili svoju zabrinutost zbog odsustva individualne procjene rizika i potreba i automatskog smještanja zatvorenika u takve odjele. Komitet Vijeća Evrope je ponovio svoje preporuke, te dodao da mora postojati „redovna provjera smještanja, koja uključuje osobu o kojoj je riječ (obavještavanje, pravo da osoba bude saslušana)“.²⁰³ UN-ov Komitet je također donio preporuke u vezi prirode prvobitne procjene, uključujući da treba biti „...zasnovana na specifičnim i objektivnim kriterijima, a podržana kredibilnim, konkretnim, potpunim i ažuriranim informacijama, kako bi se utvrdilo da li je smještaj u zatvoru visoke sigurnosti potreban i proporcionalan.“²⁰⁴

Primjer 2 iz prakse: U drugoj državi, Potkomitet za sprečavanje mučenja (SPT) je primijetio da su zatvorenici smješteni u naročite zatvore na osnovu težine krivičnog djela za koje su osuđeni, prethodno počinjenih krivičnih djela i izrečenih kazni zatvora, bez postojanja individualizirane procjene rizika i potreba.²⁰⁵ Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma naglasio je zabrinutost da su pojedinci, osumnjičeni ili osuđeni za terorizam, bili podvrgnuti zatvorskom režimu sa pravilima izuzeća i da su imali niži stepen privilegija. Također je izražena zabrinutost zbog očitog korištenja vjerskih uvjerenja

---

201 Nakon početnog smještanja u odjel za teroriste (*Terroristenafdeling*), radi se procjena, uključujući određivanje mjera sigurnosti (poznate kao diferencijacija). U nedavnom izvještaju Inspektorata u okviru Ministarstva pravde i sigurnosti, navedeno je da je vjerovatnoća primjene strožijih mjera sigurnosti smanjena po osnovu diferencijacije, ali je također utvrđeno postojanje praktičnih izazova u vezi s procjenom rizika primjenom alata za procjenu VERA-2R, tokom postupka prijema u prvih šest sedmica zatvora. Vidi: Inspektorat za pravdu i sigurnost, „The Terrorist Detention Units in the Netherlands“, 2019. str. 31. i 26.-29.

202 Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma“, *op. cit.*, napomena 106, str. 7.; i UN-ov Komitet za borbu protiv mučenja, „Zaključna razmatranja o Sedmom periodičnom izvještaju Holandije“, CAT/C/NLD/CO/7, 18. decembar 2018., stav 28.

203 Vijeće Evrope, Izvještaj Komiteta Vijeća Evrope za borbu protiv terorizma o posjeti Holandiji 2016., (CPT/Inf (2017.) 1, stav 50).

204 UN-ov Komitet za borbu protiv mučenja, „Zaključna razmatranja o Sedmom periodičnom izvještaju Holandije“ *op. cit.*, napomena 202, stav 29b.

205 SPT, Posjeta Kazahstanu u periodu od 26. do 29. septembra 2016.: opservacije i preporuke upućene Državnoj strani, CAT/OP/KAZ/1, 7. februar 2019., stav 94.

i praksi kao indikatora u klasifikaciji radikalizacije, te da zatvorenici nisu mogli osporavati svoju klasifikaciju.²⁰⁶

Nedostatak transparentnosti i primjena indikatora bez dovoljnih mjera proceduralne zaštite

Primjer 3 iz prakse: U jednoj državi, oni za koje se vjerovalo da su radikalizirani ka terorizmu ili nasilju (a time su predstavljali prijetnju po sigurnost) su registrirani na specifičnoj listi i bili su predmet različitih mjera, od vođenja dnevnika njihovih aktivnosti do ograničenja kontakata, izolacije, a ponekad i smještanja u takozvani „D-Rad: Ex wings” (posebna jedinica u zatvoru namijenjena zatvorenicima koji predstavljaju najveći rizik od nasilne radikalizacije). Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma je izrazio zabrinutost da je procedura za smještanje pojedinaca u jedan od tih odjela bila nejasna, te da nije bilo procesa revizije.²⁰⁷ Zatvorsko osoblje je neprestano procjenjivalo „znake radikalizacije” i na taj način kategoriziralo zatvorenike.²⁰⁸ Ali, zatvorenici nisu bili obaviješteni o ovim procjenama ili njihovim implikacijama, niti je postojao proces u kojem bi oni mogli osporavati procjenu. Specijalni izvjestitelj je naglasio složenost identifikacije radikalizacije ka nasilju ili terorizmu, potrebu postojanja specijalno obučениh profesionalaca, transparentnost i dosljednost, te rizike od povezivanja istinskih vjerskih praksi sa radikalizacijom.²⁰⁹

Primjer 4 iz prakse: U jednoj državi, specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma je primijetio da u takozvanim „jedinicama za procjenu radikalizacije”, u kojima su smješteni zatvorenici osuđeni za terorizam, oni tamo provode četiri mjeseca, a da se tokom tog perioda, primjenom multidisciplinarnog pristupa, vrši procjena njihove radikalizacije ka nasilju ili terorizmu i mogućeg rizika,²¹⁰ s tim da se čini da je zatvorsko osoblje upoznato s izazovima i svjesno izazova povezanih sa praksama procjene rizika i potreba. Ipak, u isto vrijeme, specijalni izvjestitelj je izrazio zabrinutost zbog transparentnosti i dosljednosti u procedurama za procjenu rizika, jer je ona uključivala različite profesionalce, kao i zbog nedostatka mogućnosti ulaganja žalbe na odluku o smještanju i načinu kako se period od četiri mjeseca u jedinici koristio kao opravdanje da se zatvorenicima odobri nizak nivo aktivnosti.²¹¹

---

206 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, Posjeta Kazahstanu, *op. cit.*, napomena 108, stav 35.

207 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, Posjeta Belgiji, A/HRC/40/52/Add.5, 8. maj 2019., stav 38. Vidi, također: Comité T, “Assessment of Measures to Combat Terrorism in the Light of Human Rights,” 2020.

208 *Ibid.*, stav 39: Zatvorske vlasti neprekidno procjenjuju znake radikalizacije kod zatvorenika. Oni koji su označeni kao radikalizirani ili da su u riziku od radikalizacije (takozvani zatvorenici „CeEx”) bit će smješteni u jednu od sljedećih kategorija: kategorija A (osuđeni ili optuženi za terorizam); kategorija B (takozvane „asimilirane osobe”, čiji podaci ukazuju na vezu sa terorizmom); kategorija C (strani teroristički borci); i kategorija D (zatvorenici koji pokazuju znake radikalizacije). Potrebno je dodati još tri kategorije ovom sistemu klasifikacije, uključujući „domaći teroristi” i „propovjednici mržnje”.

209 *Ibid.*, stav 40.

210 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, Posjeta Francuskoj, A/HRC/40/52/Add. 4, 8. maj 2019., stav 43 u jedinici za ocjenu radikalizacije („Quartier d’évaluation de la radicalization” ili QER).

211 CGLPL, „Prise en charge pénitentiaire des personnes ‘radicalisées’ et respect des droits fondamentaux”, januar 2020., str. 32.; Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, Posjeta Francuskoj, *ibid.*, stav 42.

Predrasude i diskriminacija

Zatvorsko osoblje koje radi na procjeni rizika i potreba u kontekstu VERLT-a, izloženo je povećanom pritisku, upravo kao i bilo koji drugi nedostatak koji može imati dalekosežne posljedice na zatvorenike, zatvorsko osoblje i opću javnost. Takva situacija može otežati postojeće implicitne predrasude i stereotipe, što rezultira diskriminatornom pretjeranom klasifikacijom. Transparentni, individualizirani, zasnovani na dokazima i strukturirani alati za procjenu koji se primjenjuju na spektar nasilnih ekstremističkih ideologija, zajedno sa strukturama za podršku u svrhu potvrđivanja, mogu pomoći u primjeni pravednih i pravičnih procjena.²¹² Moraju postojati jasne smjernice, politike djelovanja i procedure za svođenje na minimum bilo kojeg rizika i predrasuda. Osoblje treba dobiti posebnu obuku (ili biti certificirano, gdje je to moguće) da bi moglo raditi ove procjene.²¹³ Preporučeno je da profesionalci koji rade procjenu rizika i potreba ne budu iste osobe koje su odgovorne za odluke o klasifikaciji zatvorenika.

Pravo zatvorenika da bude saslušan i da osporava ishod procjene rizika i potreba

Izveštaj o početnoj procjeni i klasifikaciji treba se unijeti u sistem upravljanja zatvorskim spisima, biti dostupan zatvorenicima, kako se to traži UN-ovim Nelson Mandela pravilima.²¹⁴ Zatvorenici moraju imati mogućnost da osporavaju ishode procjena i klasifikacije u okviru dogovorenih transparentnih i poznatih procedura. Smjernice Vijeća Evrope jasno navode da je potrebno zabilježiti „stavove zatvorenika u odnosu na [procjenu rizika i potreba] i morali bi imati mogućnost da osporavaju takve procjene”, u skladu sa nacionalnim procedurama.²¹⁵ Zatvorenici trebaju biti upoznati, u pisanom obliku, s ovom mogućnošću, na najčešće korištenim jezicima, odmah po prijemu.²¹⁶ Odluke o riziku i potrebama i klasifikaciji, zasnovane isključivo na sumnji ili tajnim informacijama, sprečavaju zatvorenike da ih osporavaju. Takve procjene i odluke mogu također spriječiti odgovarajući nadzor, te mogu odlagati ili ometati redovnu kontrolu proporcionalnosti mjera sigurnosti i pravovremeno ukidanje ograničenja koja više nisu potrebna.²¹⁷ Mogućnost zatvorenika da osporavaju klasifikaciju je posebno važna u slučaju da naročita sigurnosna klasifikacija sprečava pojedinca da podnese zahtjev za prijevremeno puštanje na slobodu ili skraćenje

---

212 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 57.

213 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *ibid.*, str. 55.; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stavovi 51-52.

214 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 7. Vidi, također: pravila 6, 8-10 o upravljanju spisima zatvorenika.

215 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma”, *op. cit.*, napomena 56, Smjernica 17; ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, stav 84.

216 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 53-54, 55.1; UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79, Pravilo 2; UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, pravila 24-25; EPR, *op. cit.*, napomena 123, Pravilo 30.1.

217 MKCK, „Radikalizacija u zatvoru – perspektiva MKCK”, *op. cit.*, napomena 134.

zatvorske kazne.²¹⁸ U svim slučajevima, moraju postojati pravni lijekovi u slučaju da je zatvorenik pogrešno identificiran kao nasilno radikalizirani ka terorizmu ili nasilju.²¹⁹

Razmjena informacija i pravo na privatnost

Razmjena informacija između različitih policijskih, obavještajnih, zatvorskih, probacionih i drugih agencija ili sa vanjskim partnerima zahtijeva jasne, stroge i transparentne procedure u svrhu poštivanja prava zatvorenika na privatnost i zaštitu njihovih ličnih podataka.²²⁰ UN-ova Nelson Mandela pravila zahtijevaju da se spisi drže zaštićenim i da su dostupni samo onima kojima profesionalna odgovornost zahtijeva pristup takvim podacima, tj. pristup takvim informacijama mora biti prema strogoj osnovi „samo za one koji trebaju znati.“²²¹ U odnosu na djecu počinitelje, još specifičnije, UN-ova Pravila iz Pekinga također navode da se podaci „smatraju strogo povjerljivim i zatvorenim za treće strane. Pristup takvim podacima se ograničava samo na osobe koje su direktno povezane sa dispozicijom slučaja ili druge ovlaštene osobe.“²²² Kršenje ograničenja na razmjenu podataka može također uključivati obavezu medicinskog osoblja na objavljivanje informacija o zatvorenicima, jer to predstavlja kršenje odnosa povjerljivosti između ljekara i pacijenta.²²³

---

218 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 84.

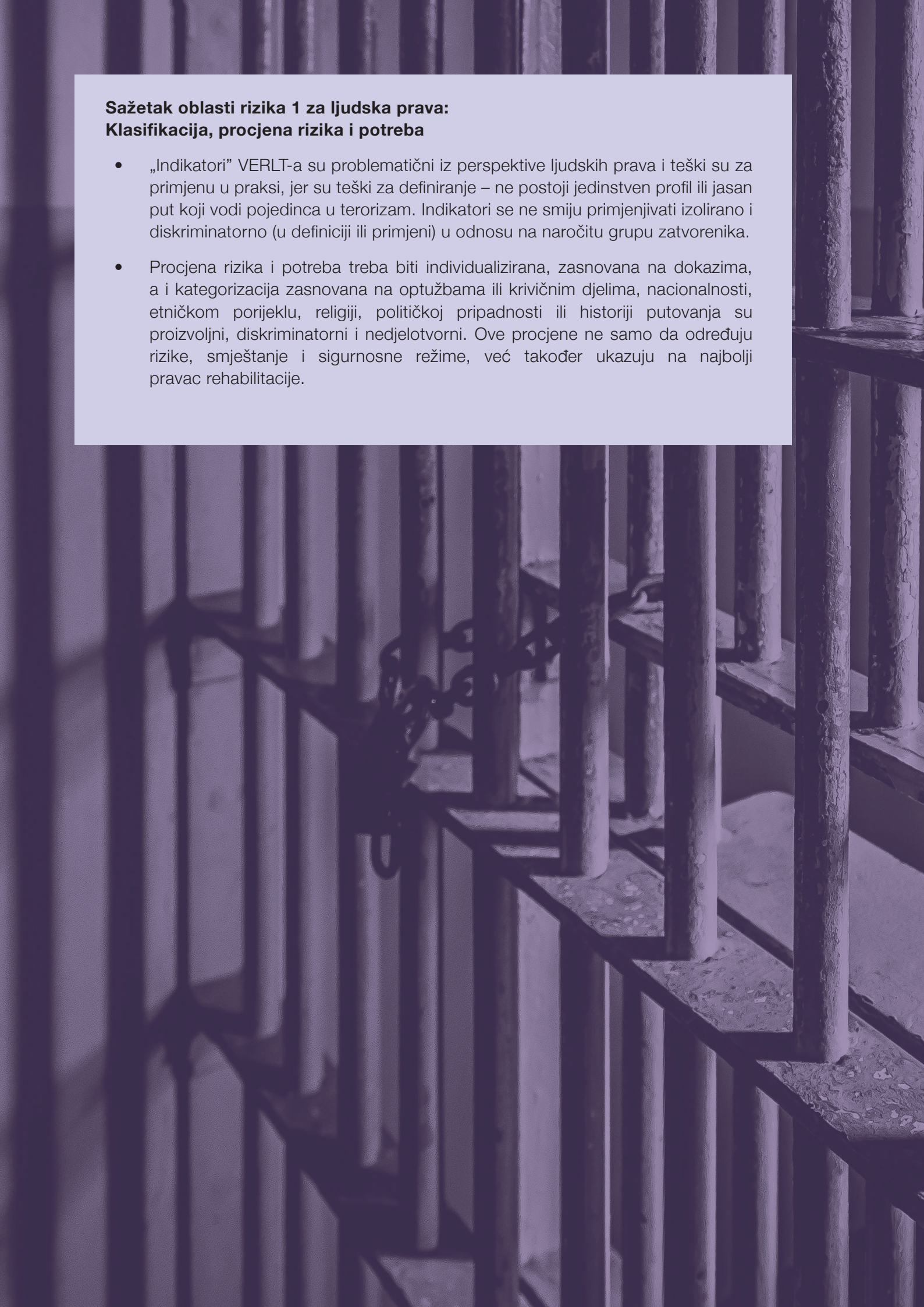
219 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, Posjeta Francuskoj, *op. cit.*, napomena 210, stav 42

220 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 56, Smjernica 4. Za više informacija o upravljanju spisima zatvorenika i sigurnosti i povjerljivosti informacija, vidi, također: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stavovi 34-52.

221 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 9; i ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, stav 34, 37 i 43.

222 UN-ova Pravila iz Pekinga, *op. cit.*, napomena 126, Pravilo 21.1. Vidi, također: UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, Pravilo 19 i Pravilo 21(d).

223 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 32; UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79, Pravilo 8; Za više informacija o medicinskoj povjerljivosti i dostavi medicinskih informacija po osnovi „ko treba da zna“, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 6, stavovi 106-132.

**Sažetak oblasti rizika 1 za ljudska prava:
Klasifikacija, procjena rizika i potreba**

- „Indikatori” VERLT-a su problematični iz perspektive ljudskih prava i teški su za primjenu u praksi, jer su teški za definiranje – ne postoji jedinstven profil ili jasan put koji vodi pojedinca u terorizam. Indikatori se ne smiju primjenjivati izolirano i diskriminatorno (u definiciji ili primjeni) u odnosu na naročitu grupu zatvorenika.
- Procjena rizika i potreba treba biti individualizirana, zasnovana na dokazima, a i kategorizacija zasnovana na optužbama ili krivičnim djelima, nacionalnosti, etničkom porijeklu, religiji, političkoj pripadnosti ili historiji putovanja su proizvoljni, diskriminatorni i nedjelotvorni. Ove procjene ne samo da određuju rizike, smještanje i sigurnosne režime, već također ukazuju na najbolji pravac rehabilitacije.

Pitanja za posmatrača: Klasifikacija, procjena rizika i potreba

Tijela za praćenje trebaju riješiti pitanje mogućnosti postojanja diskriminativnog ponašanja, proizvoljne procjene rizika i potreba i pretjerane klasifikacije, što može biti naročito izraženo u slučajevima zatvorenika koji su optuženi ili osuđeni za krivična djela povezana sa terorizmom ili nasilnim ekstremizmom ili se smatra da su „u riziku“ od VERLT-a. Posmatrači bi mogli ispitati sljedeće:

- Koji indikatori se koriste za identifikaciju moguće nasilne radikalizacije, te da li ovi indikatori, u politikama ili praksi, diskriminiraju naročite (grupe) zatvorenika ili na drugi način krše prava zatvorenika?
- Da li postoje jasne smjernice/politike djelovanja i propisi, te kako vršiti procjenu rizika i potreba? Koji alati za procjenu rizika i potreba se koriste? Da li su oni specifični za VERLT? Kada i koliko često se rade za (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste?
- Da li su procjene potreba rodno i dobno osjetljive? Kako se rade procjene rizika i potreba za pritvorenike, čime se osigurava zaštita njihove pretpostavke nevinosti? Kako ove procjene razmatraju pitanja mentalnog zdravlja, naročito kod žena i djece, odnosno „stranih terorističkih boraca“?
- Po kojim kriterijima se radi procjena rizika i potreba? U kojem obimu uzimaju u razmatranje optužbe protiv zatvorenika ili krivična djela, nacionalnost, etničku pripadnost, religiju, političke stavove i historiju putovanja (da li postoje blanketna pravila)?
- Da li zatvorenici mogu dobiti manje restriktivan zatvorski režim tokom perioda provedenog u zatvoru, na osnovu naredne, redovne procjene rizika i potreba, ili zakonskih procedura, ili prakse osporavanja svoje klasifikacije i smještanja? Da li postoji kontrola mehanizma odgovornosti u svrhu izbjegavanja proizvoljne procjene rizika i potreba i klasifikacije?
- Da li se pravilno bilježe informacije povezane sa procjenom rizika i procjena u spisima zatvorenika? Da li je omogućena sigurnost i povjerljivost takvih informacija? Ko može unijeti informacije, pristupiti i koristiti informacije iz spisa zatvorenika?
- Da li zatvorenici imaju pravo da budu saslušani u dijelu procjene rizika i potreba? Da li su obaviješteni o odluci na osnovu takve procjene? Da li postoje procesi za osporavanje takvih odluka? Da li imaju pristup informacijama o njihovoj procjeni rizika i potreba?
- Postoje li jasni propisi u protokolu o razmjeni informacija između zatvorske uprave i drugih agencija, uključujući obavještajne agencije, čime se štite privatnost i lični podaci? Kako se štiti povjerljivost medicinskih spisa u skladu sa medicinskom etikom?
- Kako se obučava zatvorsko osoblje za korištenje ovih alata? Kako se ublažavaju lične predrasude i diskriminacija? Da li zatvorsko osoblje osjeća veći pritisak kod procjene rizika i potreba (pretpostavljenih) zatvorenika nasilnih ekstremista, uzimajući u obzir njihove moguće rizike i osjetljivost? Da li ovo negativno utječe na uživanje ljudskih prava ovih zatvorenika?

Savjeti za posmatrače 1: Planiranje i priprema posjete

Planiranje i priprema posjete prije same posjete zatvoru su isto tako važni kao i sama posjeta. Priprema će odrediti ukupne ciljeve posjete, ali i obim (kako u smislu vremena, tako i sadržaja) i ko će iz tima izvršavati različite zadatke koji se odnose na posjetu.²²⁴

U zavisnosti od mandata tijela za praćenje stanja i obima posjete usmjerene na VERLT, posmatrača stanja u zatvorima će postupati na različite načine, uključujući sljedeće:

- Istražiti pojedinačne žalbe zatvorenika, s ciljem ispitivanja navoda o mogućim kršenjima ljudskih prava zbog primjene mjera za sprečavanje i borbu protiv VERLT-a u zatvorima;
- Istražiti pojedinačne žalbe zatvorenika, s ciljem dokumentiranja i davanja preporuka za rješavanje povezanih strukturiranih problema. Naprimjer, Nacionalni preventivni mehanizam u Francuskoj je, 2015. godine, objavio izvještaj kako je riješeno pitanje „islamističkog radikalizma“ u zatvorima, nakon što je primio pritužbe;²²⁵
- Koristiti preventivne posjete za identificiranje oblasti rizika i sistematskih pitanja koji vode ili mogu voditi ka mučenju ili drugom zlostavljanju, u svrhu objavljivanja faktora rizika za kršenja i davanja odgovarajućih vlastima. U okviru preventivnog mandata, Nacionalni preventivni mehanizam Norveške je, naprimjer, ispitao i pripremio izvještaj o zatvorskom režimu u dijelu zatvora Telemark sa najvišim stepenom sigurnosti, ogranak Skien, u kojem je boravila jedna osoba zbog krivičnih djela povezanih sa terorizmom;²²⁶
- Objavljivanje tematskih izvještaja ili mišljenja usmjerenih na utjecaj mjera povezanih sa VERLT-om u vezi uslova i postupanja sa zatvorenicima, koji su zasnovani na posjeti većem broju institucija. Nacionalni preventivni mehanizam Francuske je objavio naredni izvještaj, nakon onog prvog iz 2015. godine, u kojem se usmjerio na „posebne jedinice“ za zatvorenike osuđene za krivična djela povezana sa terorizmom i pojedince za koje se smatra da su radikalizirani ka nasilju i da zagovaraju nasilno djelovanje. Ovaj dodatni izvještaj je objavljen 2016. godine, nekoliko mjeseci nakon što su uspostavljene ove jedinice;²²⁷

224 Postoji značajan opus pisanih materijala koji su od pomoći nacionalnim preventivnim mehanizmima i drugim posmatračima za posjete mjestima pritvaranja i metodologiju za posmatranje. Ovi materijali prate sve aspekte posmatranja stanja u zatvorima, uključujući pitanja odgovarajućeg planiranja i priprema prije posjete. U publikaciji o posmatranju stanja u policijskom zadržavanju, objavljenoj 2013. godine, naprimjer, APT je primijetio četiri ključne faze za pripremu posjete: istraživanje i prikupljanje informacija, operativna priprema, priprema materijala i mentalna priprema. Posmatrača koji su usmjereni na VERLT možda žele da se drže ove četiri specifične faze dok se pripremaju za posjetu mjestu zatvaranja. Vidi: spisak dostupnih sredstava za posmatranje na kraju Smjernica.

225 „La prise en charge de la radicalization islamiste en milieu carcéral”, CGLPL, 2015, *op. cit.*, napomena 54.

226 Parlamentarni ombudsman Norveške – Nacionalni preventivni mehanizam, „Izvještaj o posjeti: Zatvor Telemark, Ogranak Skien, 2.-4. juni 2015.”

227 „Avis du 11 juin 2015 relatif à la prise en charge de la radicalization islamiste en milieu carcéral” (samo na francuskom jeziku), Contrôleur Général des Lieux de Privation de Liberté, objavljen 30. juna 2015. u francuskom „Službenom glasniku”; „Radicalisation islamiste en milieu carcéral: les unités dédiées ouvertes en 2016”, *op. cit.*, napomena 108.

- Uključiti nalaze i preporuke o stanju u zatvoru i postupanju u vezi sa mjerama borbe protiv ili sprečavanja VERLT-a tokom redovnih posjeta ili u godišnjim izvještajima. Ako je relevantno, tijela za praćenje mogu razmišljati o praćenju takvih pitanja na sistematičan način tokom svojih posjeta i posvećivanju dijela izvještaja pitanjima koja se odnose na VERLT; i
- Uključiti u tematske izvještaje o *širem* obimu pitanja koja se odnose na zatvaranje i analizu o tome kako se to primjenjuje u kontekstu VERLT-a u zatvorima. Naprimjer, Inspektorat za zatvore za Englesku i Vels, je objavio izvještaj o iskustvu muslimanskih zatvorenika, koji je obuhvatio i podatke o tome kako je sprečavanje nasilnog ekstremizma utjecalo na njih.²²⁸

Pored općeg pripremnog istraživanja, posmatrači stanja u zatvorima trebaju prikupiti relevantne informacije kako bi se upoznali sa prijetnjom od VERLT-a u državi, razumjeli lokalne specifične faktore koji tjeraju na i privlače VERLT-u u zatvorima, da se u potpunosti upoznaju sa nacionalnim zakonskim okvirom i politikama djelovanja vezanim za VERLT u zatvorima, uključujući prošlim ili planiranim mjerama.²²⁹

- Informacije o fenomenu VERLT-a i međunarodni pravni okvir iz ovog vodiča treba dopuniti relevantnim istraživanjima i analizom, uključujući:
- Informacije koje su prikupila druga tijela za praćenje, koja su možda već obradila pitanja vezana za VERLT unutar i izvan zatvora, kako na nacionalnom tako i međunarodnom nivou, kao što su, naprimjer, nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava, OCD i izvještaji Komiteta Vijeća Evrope i Ujedinjenih naroda za sprečavanje mučenja;
- Nacionalni pravni okvir koji uređuje zatvorski sistem i zakone koji kriminaliziraju krivična djela vezana za terorizam, uključujući zakone o stranim terorističkim borcima;
- Nacionalni okvir politika djelovanja (naprimjer, svi akcioni planovi o sprečavanju VERLT-a koji mogu sadržavati komponentu zatvora);
- Prethodne i važeće politike djelovanja za sprečavanje i borbu protiv VERLT-a u zatvorima (naprimjer, odvajanje ili pristup integracije²³⁰) i povezane zatvorske režime (kapacitet posebnih jedinica ili ustanova, ako je moguće, broj predmetnih zatvorenika, njihov status, nacionalnost, rod i dob);
- Informacije o vladinim tijelima i agencijama koje se bave sprečavanjem VERLT-a u zatvorima; i
- Podaci o prirodi i obimu VERLT-a u zatvorima u državi i svi poznati ili navodni problemi, uključujući podatke putem dostupnih pojedinačnih žalbi i drugih izvještaja, ali uključujući i podatke u medijima.

228 Kraljevski glavni inspektor za zatvore, „Muslim prisoners’ experiences: A Thematic Review”, juni 2010.

229 Vidi: Poglavlje 1.1, Pokretači VERLT-a.

230 Vidi: Poglavlje 2.2.

2.2 Oblast 2 rizika za ljudska prava: Zatvorski režim

Klasifikacija i kategorizacija će utjecati na režime raspoređivanja i sigurnosti i, u nekim slučajevima, na sigurnosne mjere u takvim režimima koje se primjenjuju na (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste. Sigurnosne mjere i njihova ograničenja na zatvorenike moraju se primjenjivati samo na osnovu rezultata objektivnih procjena i u skladu sa principima nužnosti i proporcionalnosti, posebno radi njihovog sigurnog boravka u zatvoru. Kao što je već naglašeno, neadekvatnim uslovima boravka u zatvoru i (disproporcionalno) oštrim mjerama sigurnosti može se povećati rizik od radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju.²³¹ Dodjeljivanjem nepotrebno visokog sigurnosnog nivoa, zatvorenicima se mogu također kompromitirati izgledi za njihovu rehabilitaciju, s obzirom na to da on obično utječe na kontakte zatvorenika sa njihovim porodicama, njihovo učešće u programima rehabilitacije, dužinu vremena koje provode izvan ćelija, itd.²³²

Neprekidno se vodi debata o najadekvatnijem načinu smještaja (pretpostavljenih) zatvorenika nasilnih ekstremista i razne opcije se razmatraju u cijeloj regiji OSCE-a.²³³ Prema jednom pristupu, takve zatvorenike je potrebno odvojiti od opće zatvorske populacije (odvajanje), bez obzira na to da li to znači da se drže u izolaciji jedni od drugih (izolacija), skupa na jednom mjestu (koncentracija), ili su raspoređeni u manji broj objekata koji su najčešće krila zatvora sa visokim stepenom sigurnosti u kojima kaznu izdržavaju osuđenici za druga krivična djela (dispersija). Prema drugom pristupu, oni bi trebali biti integrirani s općom zatvorskou populacijom (integracija). Neke države članice OSCE-a su također usvojile kombinaciju tih pristupa.

Odvajanjem se može spriječiti nasilna radikalizacija i vrbovanje drugih zatvorenika, omogućiti provedba ciljanih intervencija i smanjiti broj zatvorskih službenika kojima je potrebna specijalistička obuka. Sa druge strane, **koncentracijom** je moguće održavanje ili ponovna uspostava strukture operativne komande određenih nasilnih ekstremističkih ili terorističkih grupa, razmjena informacija i operativnih vještina među zatvorenicima i povećanje rizika od nasilja i nezakonitih aktivnosti u zatvoru. Ona može prouzrokovati osjećaj stigmatizacije i nepovjerenja, ili je drugi zatvorenici i odvojena grupa mogu percipirati kao znak višeg statusa ili većeg autoriteta. Iako se **dispersijom** mogu smanjiti takve percepcije, ona može biti manje djelotvorna u sprečavanju nasilne radikalizacije i vrbovanja drugih zatvorenika. **Izolacija** je visoko problematična ukoliko dovodi do boravka u samici, što će u mnogim slučajevima dovesti do mučenja i drugih načina zlostavljanja. Odvajanjem zatvorenika se također može spriječiti njihova izloženost alternativnim gledištima i ono može utjecati na njihovo učešće u programima rehabilitacije.

---

231 Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) o posjeti Holandiji u periodu od 2. do 13. maja 2016. godine za Vladu Holandije, CPT/Inf (2017.) 1, stav 50.

232 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, op. cit., napomena 10, Poglavlje 1, stav 71.

233 Vidi: Poglavlje 2.1 o klasifikaciji, procjeni rizika i potreba. Različite organizacije koriste različite termine kojima prave razliku između režima smještaja zatvorenika. RAN govori o režimu koncentracije i dispersije: EU-RAN, „Pristupi borbi protiv radikalizacije i suočavanje sa počiniteljima nasilnim ekstremistima i teroristima u zatvorima i probacija”, op. cit., napomena 80, str. 21.

Integracijom, sa druge strane, zatvorenici mogu biti izloženi alternativnim perspektivama, što opet može ići u prilog nastojanjima udaljavanja od VERLT-a. Međutim, integracijom se ne rješavaju rizici od radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju i niti od vrbovanja drugih zatvorenika.²³⁴

Politike smještaja zatvorenika će zavisiti od faktora koji se odnose na određeni zatvorski sistem, kao što su postojeća infrastruktura, kadrovski kapaciteti, finansijski resursi i problemi prenapučenosti zatvora, kao i karakter i stepen rizika od radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju u zatvorima, uključujući veličinu date zatvorske populacije i organizaciju i modus operandi nasilnih ekstremističkih grupa u zatvorima.²³⁵ S obzirom na to da su dosadašnji podaci nedovoljni, tek će se vidjeti koja je politika najdjelotvornija.²³⁶ Bez prosuđivanja relativnih vrijednosti takvih politika, Komitet Vijeća Evrope primjećuje na osnovu razgovora koje je proveo u zatvorima da se opcijom odvajanja može omogućiti „radikaliziranijim“ zatvoreniciima da utječu na one koji su „manje radikalizirani“.²³⁷

Umjesto da se automatski primjenjuje jedna opcija na sve date zatvorenike, smještaj treba biti baziran na individualnoj procjeni, često revidiran i otvoren za osporavanje/žalbe. Naprimjer, više bi odgovaralo integrirati zavedenog povratnika iz određene terorističke grupe u inozemstvu s općom zatvorskom populacijom, kako bi imao koristi od interakcije sa drugim zatvoreniciima na svom putu povlačenja iz VERLT-a. Ne postoje dokazi koji bi ukazivali na to da bi djecu optuženu ili osuđenu za djela povezana sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom ili za koju se smatra da su „u riziku“ od VERLT-a trebalo automatski odvojiti unutar odjela namijenjenog za djecu.²³⁸ Osnovni kriterij za njihov smještaj treba i dalje biti: „[...] pružanje one vrste brige i zaštite koja najbolje odgovara [njihovim] naročitim potrebama [...] i zaštita njihovog fizičkog, mentalnog i moralnog integriteta i dobrobiti“.²³⁹ Važno je napomenuti da se „u svim mjerama koje se poduzimaju prema djeci (...) prvenstveno trebaju uzeti u obzir najbolji interesi djeteta“,²⁴⁰ i zatvaranje djeteta „će se primjenjivati samo kao posljednja moguća mjera u najkraćem odgovarajućem trajanju.“²⁴¹ U skladu s ovim principima, alternative zatvaranju, pritvoru²⁴² ili alternativne sankcije također trebaju

---

234 O prednostima i nedostacima raznih opcija smještaja zatvorenika, vidi: „Priručnik vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, Poglavlje V, stavovi 125-126 i UNODC, Priručnik o upravljanju zatvoreniciima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 46.-54.; EU-RAN, „Pristupi borbi protiv radikalizacije i suočavanje sa počiniteljima nasilnim ekstremistima i teroristima u zatvorima i probacija“, *op. cit.*, napomena 80, str. 21.-22.

235 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvoreniciima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *ibid.*, str. 46.-47.

236 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, Poglavlje V, stav 125.

237 Vidi, naprimjer: Komitet Vijeća Evrope, „Izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) vladi Kraljevine Holandije o posjetama izvršenim van Kraljevstva - u Evropi, Arubi i Holandskim Antilima“, 5. februar 2008., stav 40.

238 Globalni centar za kooperativnu sigurnost i Međunarodni centar za borbu protiv terorizma, „Korekcija djelovanja: Jačanje principa maloljetničke pravde za djecu osuđenu za krivična djela nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 187, str. 14.

239 UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86.

240 *Ibid.*, UN CRC, *op. cit.*, napomena 14, član 3.(1).

241 *Ibid.*, član 37.b.

242 *Ibid.*, napomena 14, član 40., stav 3. (b) i (4). GC 24, stav 15-18 sadrže detaljan opis „diverzije“: mjere preusmjeravanja djece iz pravosudnog sistema u bilo koje vrijeme prije ili u toku relevantnog postupka.

biti na raspolaganju kada se radi o djeci – muškoj i ženskoj – koja su optužena ili osuđena za djela povezana sa terorizmom ili nasilnim ekstremizmom.²⁴³

Kada su odvojeni od opće zatvorske populacije, (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti, kao i u nekim državama oni za koje se smatra da su „u riziku“ od VERLT-a, najčešće su smješteni u zasebne ćelije u odjelima/zatvorima najviše sigurnosti ili u posebne odjele/zatvore. To često rezultira režimima u kojima se nadzor nad zatvorenicima provodi u kontinuitetu, gdje je boravak na otvorenom vremenski ograničen, a mogućnost rada i bavljenja drugim aktivnostima ne postoji ili je ograničena, dok je smislen ljudski kontakt ograničen. Drugi, koji su smješteni među općom zatvorskom populacijom, često su podvrgnuti ograničenjima koja se ne primjenjuju na ostalu zatvorsku populaciju. Svi se oni suočavaju sa stvarnim rizicima od stigmatizacije, ponižavanja, diskriminacije i disproportionalnih ili na drugi način samovoljnih ograničenja u pogledu zatvorskih uslova i postupanja na osnovu njihovog „statusa“. Kao što je naglašeno u dijelu 2.1, i oni često imaju ograničenu ili nedjelotvornu mogućnost da ospore primjenu takvih ograničenja. Uslovi pod kojima izdržavaju kaznu zatvora predstavljaju visokorizičnu situaciju u pogledu zlostavljanja, lošeg postupanja ili čak mučenja.

Samica

UN-ova Nelson Mandela pravila definiraju samicu kao „držanje zatvorenika zatvorenim 22 sata dnevno ili duže, bez smislenog ljudskog kontakta“,²⁴⁴ a upućivanje u samicu mora biti zakonom dozvoljeno, bez obzira na to da li se radi o disciplinskoj mjeri ili održavanju reda i mira, i mora podlijegati nezavisnoj reviziji.²⁴⁵ Evropska zatvorska pravila idu čak dalje i propisuju da će u svim slučajevima u kojima je zatvorenik odvojen od drugih zatvorenika (osim odvajanja u disciplinske svrhe) „zatvoreniku biti ponuđeno najmanje dva sata smislenog ljudskog kontakta dnevno“. ²⁴⁶ Upućivanje u samicu koristi se samo u vrlo iznimnim slučajevima kao zadnja mjera na najkraće moguće vrijeme i neće se izricati

---

243 UN-ov Komitet o pravima djeteta, „Opći komentar br. 24“, *op. cit.*, napomena 14, stav 100: „Vijeće je također apeliralo na države članice da razmotre nepravosudne mjere kao alternative krivičnom gonjenju i oduzimanju slobode koje su bile fokusirane na reintegraciju i pozvao ih da primijene zakonit postupak na svu djecu koja su u zatvoru zbog udruživanja s oružanim snagama i oružanim grupama“; GCTF, „Neuchâtel Memorandum o dobrim praksama vezanim za krivični postupak u odnosu na maloljetnike u kontekstu borbe protiv terorizma“.

244 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 44. Za više informacija o tome šta čini „smislen ljudski kontakt“, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima, op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 4, stav 50-51.

245 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 37.d, 45.1. Ustvari, prema Pravilu 37.(d), „Sljedeće u svakom slučaju mora biti uređeno zakonom ili propisom nadležnog upravnog tijela: „Bilo koji oblik nedobrovoljnog odvajanja od opće zatvorske populacije, kao što je upućivanje u samicu, izolacija, segregacija, jedinice za posebnu brigu ili ograničeni smještaj, bilo kao disciplinska mjera ili u svrhu održavanja reda i mira, uključujući uvođenje politika i procedura kojima se uređuje primjena i preispitivanje, prijem i otpust u vezi bilo kojeg oblika nedobrovoljnog odvajanja.“

246 „Iz ove odredbe slijedi da se svi zatvorenici koji nemaju takav kontakt drže u samici, prema UN-ovim Nelson Mandela pravilima i suprotno Pravilu 53A Evropskih zatvorskih pravila. U tom smislu, Evropskim zatvorskim pravilima je samica *zabranjena* (barem, kako je opisana u UN-ovim Nelson Mandela pravilima) u bilo koju svrhu osim disciplinske. Zbog toga se „odvajanje“ koristi kao poseban pojam u Pravilu 53A.“ <https://theartofcrime.gr/whats-new-in-the-2020-european-prison-rules-inovative-provisions-on-separation-solitary-confinement-and-other-prison-practices/>.

na osnovu visine kazne izrečene pravomoćnom presudom.²⁴⁷ Kada izolacija predstavlja boravak u samici, praksa automatske izolacije osoba na osnovu optužbi i krivičnih djela predstavlja povredu ove zabrane, kao što je navedeno u UN-ovim Nelson Mandela pravilima.²⁴⁸

Postoje detaljno dokumentirani dokazi da samica može ostaviti ozbiljne psihičke i fiziološke posljedice na zatvorenike.²⁴⁹ Zdravstveni radnici ne smiju imati nikakvu ulogu u određivanju disciplinskih sankcija, niti drugih restriktivnih mjera. Međutim, oni moraju svakodnevno obilaziti zatvorenike koji su nedobrovoljno odvojeni od drugih zatvorenika, kako bi ocijenili utjecaj segregacije na fizičko i mentalno zdravlje zatvorenika, kao i indicije suicidalnih namjera ili namjere samoozljeđivanja, te kako bi otkrili bilo koje znake mučenja ili drugog zlostavljanja.²⁵⁰

Mjera upućivanja u samicu je apsolutno zabranjena ako ima neograničeno ili produženo trajanje, koje je definirano kao razdoblje od 15 ili više dana, jer u tom slučaju predstavlja zlostavljanje ili čak mučenje.²⁵¹ Također je zabranjeno izricati takvu mjeru zatvorenicima sa psihičkim teškoćama ili fizičkim invaliditetom, ako će njihovo stanje biti pogoršano takvom mjerom, djeci,²⁵² trudnicama, ženama sa dojenčadi i dojiljama u zatvoru.²⁵³ Disciplinske sankcije ili restriktivne mjere, uključujući mjeru upućivanja u samicu, ne smiju obuhvatiti zabranu kontakta sa porodicom.²⁵⁴

Samica predstavlja visokorizičnu situaciju u pogledu kršenja ljudskih prava, u kojoj mučenje i drugo zlostavljanje mogu biti neprimijećeni i neotkriveni i utvrđeno je da ona ostavlja značajne negativne posljedice na mentalno i fizičko zdravlje i dobrobit zatvorenika.²⁵⁵ Prema mišljenju specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv mučenja, samica predstavlja mučenje ili drugo zlostavljanje „gdje su fizički uslovi samice toliko loši i režim toliko strog

---

247 *Ibid.*, Pravilo 45; Osnovni principi postupanja sa zatvorenicima, *op. cit.*, napomena 125, princip 7; EPR, *op. cit.*, napomena 123, Pravilo 60(6); IACHR, „Principi i najbolje prakse za zaštitu osoba lišenih slobode u Amerikama”, *op. cit.*, napomena 123, Princip XXII(3).

248 *Ibid.*, Pravilo 45.

249 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 4, stav 43-44.

250 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 46; EPR, *op. cit.*, napomena 123, pravila 43.2-43.3.; ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *ibid.*, Poglavlje 4, stav 75.

251 Prema Mandelinom pravilu 44, „Produženi boravak u samici se odnosi na boravak u samici tokom perioda dužeg od 15 dana zaredom”. Ova zabrana se također odnosi na uzastopne periode izolacije, kada su mjere izolacije izrečene ubrzo jedna nakon druge.

252 UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, Pravilo 67; UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 45.2.

253 UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79, Pravilo 22; UN-ova Nelson Mandela pravila, *ibid.*, Pravilo 45.2. Također, vidi: Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv mučenja, „Privremeni izvještaj”, A/66/268, 5. august 2011., stav 86; International Psychological Trauma Symposium, Istanbul, “Istanbulska izjava o upotrebi i efektima samice”, 9. decembar 2007.

254 UN-ova Nelson Mandela pravila, *ibid.*, Pravilo 43.3; UN-ova Pravila iz Bangkoka, *ibid.*, Pravilo 23.

255 PRI i APT, „Ravnoteža između sigurnosti i dostojanstva u zatvorima: Okvir za preventivno praćenje”, *op. cit.*, napomena 135, str. 14.

da dovode do teškog psihičkog i fizičkog bola ili patnje osoba koje su podvrgnute [mjeri upućivanja u samicu]²⁵⁶.

Uslovi boravka u zatvoru za zatvorenike koji odvojeno borave u odjelima/zatvorima visoke sigurnosti ili u posebnim odjelima/zatvorima, u mnogim slučajevima predstavljaju samicu ili čak neograničen i produžen boravak u samici. U nekim državama članicama OSCE-a se (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti drže u samicama neograničeno dugo, bez redovne revizije takve mjere, niti navođenja razloga za njeno produženje.²⁵⁷ To predstavlja neograničen boravak u samici, s obzirom na to da zatvorenik ne zna²⁵⁸ do kada će ta mjera trajati.

U državama u kojima postoji svega mali broj zatvorenica koje su optužene ili osuđene za djela povezana sa nasilnim ekstremizmom ili terorizmom, one su ponekad izolirane kako bi bile odvojene od drugih zatvorenika. Jednako zabrinjava i to što su u nekim državama s ograničenim zatvorskim kapacitetima za njihov smještaj, žene smještene u posebne odjele u kojima borave muškarci, te su zbog toga izložene čak težim zatvorskim uslovima kako bi bile fizički odvojene od muških zatvorenika.²⁵⁹ Takve prakse dovode do toga da se žene drže u samici, obično u produženom trajanju, što je u suprotnosti sa UN-ovim Nelson Mandela pravilima i apsolutnom zabranom mučenja ili drugog lošeg zlostavljanja.

Ponekad u zatvorima vjerovatno boravi vrlo mali broj djece optužene ili osuđene za djela povezana sa nasilnim ekstremizmom ili terorizmom. Njihovo odvajanje od opće populacije postaje izazovnije s obzirom na to da možda borave u de facto samici i da nemaju mogućnost ostvarivanja kontakta sa drugom djecom. Vjerovatno postoji snažno rehabilitativno djelovanje održavanja kontakta sa drugom djecom, što ukazuje na to da segregacija i odvajanje ne moraju biti korisni.

U više država članica OSCE-a su pritvorenici kojima se stavlja na teret djela povezana sa terorizmom ili nasilnim ekstremizmom smješteni skupa s osuđenicima i podliježu istim uslovima boravka u zatvoru, uključujući i boravak u samici. To je u suprotnosti s obavezom razdvajanja zatvorenika prema njihovom pravnom statusu, dobi i rodu.²⁶⁰ Boravak

---

256 Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv mučenja, op. cit., napomena 253, stav 74; Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv mučenja, A/68/295, 9. august 2013., stav 60, „Zatvorski režimi upućivanja u samicu često izazivaju mentalne i fizičke patnje ili poniženje koje predstavlja okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Ako se mjera samice izriče namjerno u svrhu kao što je kažnjavanje, uznemiravanje, prisila ili prikupljanje informacija ili priznanje, ili iz razloga zasnovanog na diskriminaciji i ako iz toga proizilazi teška bol ili patnja, tada samica predstavlja čak mučenje“.

257 Propust države da periodično preispita upućivanje zatvorenika u samicu i da navede razloge za donošenje odluke o produženju boravka zatvorenika u samici može dovesti do povrede člana 3. EKLJP: „Nije bilo nužno držati zatvorenika u izolaciji bez dovoljne mentalne i fizičke stimulacije i bez preispitivanja da li su postojali konkretni razlozi za produženu primjenu tog režima da bi se omogućila sigurnost u zatvoru.“ Povrede su utvrđene i u pogledu uslova boravka u samici i režima produženih perioda. Vidi: *Öcalan vs Turska* ili *Karwowski vs. Poljska*.

258 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, op. cit., napomena 10, Poglavlje 4, stav 54-55. Također, vidi: Sudska praksa ESLJP o samici i kršenju člana 3., zabrana nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja.

259 Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma“, op. cit., napomena 106, str. 11.

260 UN-ova Nelson Mandela pravila, op. cit., napomena 13, Pravilo 11. Također, vidi: ICCPR, op. cit., napomena 85, član 10.(2).

prিতvorenika u samici može pokrenuti ozbiljna pitanja koja se odnose na pretpostavku nevinosti i zabranu mučenja, kada se takva praksa namjerno koristi da bi se došlo do određenih saznanja ili iznudilo priznanje, ili ako je on produženog ili neograničenog trajanja. Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv mučenja je pozvao na okončanje korištenja takve prakse u pritvorskim jedinicama kao mjere kontrole koja se primjenjuje radi segregacije osoba, zaštite istraga koje su u toku i izbjegavanja tajnih dogovora među pritvorenicima.²⁶¹ Osim toga, bez obzira na djela za koja se terete, ne smije biti opće pravilo da optuženi moraju do početka suđenja boraviti u pritvoru, nego njihovo puštanje na slobodu može biti, naprimjer, uslovljeno garancijama da će se pojaviti na suđenju.²⁶²

Čak i ispod praga upućivanja u samicu, uslovi pritvora mogu biti toliko teški da dovode u pitanje dostojanstveno postupanje sa zatvorenicima. U svakom slučaju, zatvorske uprave trebaju poduzeti neophodne mjere kojima će ublažiti eventualna štetna djelovanja na zatvorenike koji se odvajaju ili su odvojeni od drugih zatvorenika omogućavanjem alternativnih društvenih kontakata i učešća u radu, obrazovnim i rekreativnim aktivnostima.²⁶³ Što je zatvorenik duže odvojen od drugih zatvorenika, to je potrebno poduzeti više koraka da bi se ublažila negativna djelovanja njegovog odvajanja maksimalnim brojem njegovih kontakata sa drugim zatvorenicima.²⁶⁴

Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv mučenja je zaključio da je boravak u samici u suprotnosti sa jednim od osnovnih ciljeva zatvorskih sistema: rehabilitirati ljude koji borave u zatvoru i olakšati njihovu reintegraciju u društvo.²⁶⁵ U slučaju zatvorenika koji su osuđeni za djela povezana sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom, njihovim boravkom u samici se podrivaju nastojanja da se povuku iz VERLT-a zbog teškog utjecaja boravka u samici na mentalno zdravlje i činjenice da zatvorenici koji borave u samici imaju ograničen pristup raznim aktivnostima. (Vidi pod 2.3. o rizicima ograničenog pristupa aktivnostima).²⁶⁶

---

261 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv mučenja, A/66/268, *op. cit.*, napomena 256, stav 73 i 85. Također, vidi: Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma”, *op. cit.*, napomena 106, str. 36.

262 ICCPR, *op. cit.*, napomena 85, član 9.(3).

263 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 38.2. Također, vidi: Preporuke Nacionalnog preventivnog mehanizma Norveške u vezi kompenzacijske mjere za otklanjanje štetnih djelovanja izolacije: Na osnovu svojih opservacija i međunarodnih standarda, Nacionalni preventivni mehanizam Norveške je zaključio da „zatvor treba razmotriti mogućnost uvođenja daljnjih mjera kao kompenzaciju za stroge mjere sigurnosti, a ne samo da bi se spriječila štetna djelovanja izolacije“. Spomenuo je opciju proširenja mogućnosti primanja posjeta i periode planiranog društvenog kontakta između zatvorenika i osoblja, s obzirom na to da je postojeći sistem, iako dozvoljava određenu konverzaciju, i dalje krhak. Nacionalni preventivni mehanizam je potaknuo institucije nadležne za zatvorski sistem da istraže druge opcije „kojima će moći osigurati da se takvim kontaktom potiče i društvena i fizička aktivnost skupa s osobljem“. Dalje je preporučio da se „razmotre alternative betonskom dvorištu za vježbe na otvorenom“, s obzirom na to da postojeće dvorište „ne daje zadovoljavajući osjećaj boravka na otvorenom“.

264 Vijeće Evrope, „Revidirana pravila i komentar na preporuku CM/REC(2006)2 Komiteta ministara državama članicama Evropskih zatvorskih pravila“, 8. oktobar 2018., Pravilo 53A, str. 45.

265 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv mučenja, A/66/268, *op. cit.*, napomena 258, stav 79.

266 Za više informacija o reguliranju upućivanja u samicu, daljnjim ograničenjima, dodatnoj zaštiti i ulozi zdravstvenih radnika u određivanju disciplinskih mjera, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 4, stav 42-88.

Štetna djelovanja izolacije u kontekstu COVID-19 i drugih zaraznih bolesti

Uslovi izolacije u kojima borave (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti su pogoršani odgovorima države na pandemiju bolesti COVID-19. Države su uvele mnoge nove mjere u ustanovama u kojima borave osobe lišene slobode radi sprečavanja ili odgovora na COVID-19, što je rezultiralo raznim vrstama „zaključavanja“, „karantina“ ili „izolacije“ osoba koje borave u zatvoru. Sve to može dovesti do boravka u samici ili čak produženog boravka u samici.²⁶⁷ Privremeni karantin ili medicinska izolacija onih koji su zaraženi (ili onih na koje se sumnja da su zaraženi) može uistinu biti neophodna mjera predostrožnosti da bi se u zatvorima zaustavilo širenje bolesti COVID-19.²⁶⁸ Ali uslovi, čak i ako je osoba smještena u ćeliju ili odjele namijenjene za izvršenje mjere upućivanja u samicu, ne smiju biti slični uslovima boravka u samici i zatvorenici moraju imati mogućnost svakodnevnog ostvarivanja smislenih ljudskih kontakata.²⁶⁹

Čak i ako osobe u zatvoru nisu smještene u izolaciju ni karantin, zatvori širom regije su obustavili posjete članova porodice, prijatelja i advokata, kao i društvene, profesionalne i vjerske aktivnosti, čime je, u velikoj mjeri, smanjena interakcija zatvorenika sa vanjskim svijetom, kao i vrijeme koje provode izvan ćelije. To dovodi do iskustava izolacije koja mogu imati štetna djelovanja na psihičko zdravlje i dobrobit zatvorenika, uključujući i (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste.²⁷⁰ Izolacija može ostaviti posebno ozbiljne posljedice na ljude u stanju ranjivosti, kao što su osobe sa problemima mentalnog zdravlja, djeca, žene ili osobe sa psihosocijalnim teškoćama.²⁷¹ Kontakt sa vanjskim svijetom je ključna zaštita od mučenja i on omogućava prijavljivanje zlostavljanja²⁷² i, zbog toga, svako ograničavanje kontakta sa vanjskim svijetom mora biti kompenzirano alternativnim metodama komunikacije.²⁷³

---

267 PRI, „Preventing Harm and Human Rights Violations in Criminal Justice Systems“, PRI Briefing Note, 2020, str. 14.-19.

268 Vidi: UN-ovo Nelson Mandela pravilo 24.2: „Zdravstvene službe trebaju biti organizirane u bliskom odnosu s općom upravom za javno zdravstvo i na način kojim se osigurava kontinuitet liječenja i njege, što se odnosi i na HIV, tuberkulozu i druge zarazne bolesti, kao i na ovisnost o narkoticima“. Također, vidi: Dio 2.2, „Pružanje zdravstvenih usluga“.

269 Za detaljnu analizu razlike između medicinske izolacije i samice, vidi: AMEND, „The Ethical Use of Medical Isolation – Not Solitary Confinement – to Reduce COVID-19 Transmission in Correctional Settings,“ 9. april 2020.; ODIHR and APT, *Guidance on Monitoring Places of Detention through the COVID-19 Pandemic*, (Warszawa: ODIHR i APT, 2020.), str. 26.-27.; CPT, „Statement of Principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty“, 20. mart 2020., princip 8; SPT, „Advice of the Subcommittee on Prevention of Torture to States Parties and National Preventive Mechanisms relating to the Coronavirus Pandemic“, 25. mart 2020., stav 14.

270 Specijalni izvijestitelj UN-a o pravu svih na najviši standard fizičkog i mentalnog zdravlja, A/HRC/38/36, 2018., stav 91; ODIHR, *OSCE Human Dimension Commitments and State Responses to the Covid-19 Pandemic*, (Warszawa: ODIHR, 2020.), str. 102.-103.

271 Vidi: Global Initiative on Justice with Children and others (PRI), „Operational Guidelines for Professionals on Children in Conflict with the Law During COVID-19“; Olivia Rope (PRI), „Coronavirus and Women in Detention: A Gender-Specific Approach Missing“.

272 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 5, stav 13-15.

273 CPT, „Statement of Principles Relating to the Treatment of Persons Deprived of Their Liberty“, *op. cit.*, napomena 269, princip 7; SPT, „Advice of the Subcommittee on Prevention of Torture to States Parties and National Preventive Mechanisms relating to the Coronavirus Pandemic“, *op. cit.*, napomena 269, stav 11.

Gdje je to moguće i u skladu sa principom „bez činjenja štete“, posmatračima stanja u zatvorima se savjetuje da i dalje provode nezavisno praćenje mjesta za zatvaranje tokom pandemije COVID-19, s obzirom na značaj vanjskog nadzora u sprečavanju mučenja i drugog zlostavljanja.²⁷⁴ Razgovor, posebno sa zatvorenicima koji su u izolaciji ili karantinu u zatvoru, djelotvoran je način prikupljanja informacija od onih koji imaju iskustvo iz prve ruke.²⁷⁵ To će možda omogućiti posmatračima da identificiraju načine na koje se provode mjere izolacije ili karantina, te postojeće procedure i mjere zaštite. Dodatni savjeti o praćenju stanja u zatvorima u toku pandemije bolesti COVID-19 se mogu naći u smjernicama ODIHR-a i APT-a.²⁷⁶

274 CPT, „Statement of Principles Relating to the Treatment of Persons Deprived of Their Liberty”, *ibid.*, princip 10; SPT, „Advice of the Subcommittee on Prevention of Torture to States Parties and National Preventive Mechanisms relating to the Coronavirus Pandemic”, *ibid.*, Poglavlje IV, stav 11. Također, vidi: “ODIHR i APT, *Guidance on Monitoring Places of Detention through the COVID-19 Pandemic*”, *op. cit.*, napomena 269.

275 ODIHR i APT, *Guidance on Monitoring Places of Detention through the COVID-19 Pandemic*, *ibid.*, str. 13.

276 *Ibid.*

Sredstva prinude, upotreba sile i premještaj

Nivoi nasilja u zatvorima su u porastu u cijelom svijetu, često zbog prenatrpanosti zatvora, prekomjernog korištenja mjera upućivanja u samicu, što dovodi do nastanka mentalne i fizičke štete i drugih institucionalnih problema.²⁷⁷ Kao što je to slučaj i sa drugim grupama zatvorenika, neki zatvorenici koji pripadaju VERLT-u mogu predstavljati visok sigurnosni rizik za druge zatvorenike i zatvorsko osoblje. To je dokazano prijavljenim slučajevima nasilnih sukoba između zatvorskog osoblja i zatvorenika osuđenih za djela povezana sa terorizmom.²⁷⁸ Kako bi održali red i mir, zatvorsko osoblje možda mora pribjeći upotrebi sile ili fizičkim sredstvima prinude.²⁷⁹ Sila mora biti upotrijebljena samo kao posljednja mjera, ali u skladu sa principima zakonitosti, nužnosti i proporcionalnosti.²⁸⁰

UN-ova Nelson Mandela pravila propisuju da se sredstva prinude smiju koristiti samo ako su odobrena zakonom, i to samo izuzetno, kao posljednja mjera, kada drugim metodama nije bilo moguće spriječiti bijeg u toku premještaja ili spriječiti zatvorenika u nanošenju ozljeda sebi ili drugima ili u počinjenju materijalne štete. Tada je potrebno koristiti najmanje intruzivnu metodu ograničenja kretanja i to samo onoliko dugo koliko je potrebno, i treba se ukloniti čim rizik prestane postojati. Sredstva prinude ne smiju se nikada koristiti kao disciplinska mjera.²⁸¹ Sredstva prinude kod djece mogu se koristiti samo u striktno izuzetnim, određenim slučajevima²⁸², a njihova upotreba je zabranjena nad ženama u toku trudova, poroda i neposredno nakon poroda.²⁸³ Sredstva prinude koja su „sama od sebe ponižavajuća ili bolna“, kao što su lanci i okovi, eksplicitno su zabranjeni

---

277 PRI i Thailand Institute of Justice, *Global Prison Trends 2020*, (London: PRI, 2020.), str. 35.: UN je izvijestio 2019. godine da nasilna, prekomjerna i nezakonita upotreba sile od strane službenika predstavlja jedan od glavnih uzroka teških povreda i smrti u situacijama lišavanja slobode. U regiji OSCE-a su od početka pandemije COVID-19 organizirani štrajkovi glađu i protesti ili pobune zatvorenika kao izraz ljutnje zbog obustave posjeta (i zbog zatvorskih uslova). U nekim kontekstima je obuzdavanje pobuna rezultiralo navodima o prekomjernoj upotrebi sile od strane zatvorskih službenika, kažnjavanju izricanjem mjere upućivanja u samicu i optužbama za mučenje ili zlostavljanje. Vidi: ODIHR, OSCE Human Dimension Commitments and State Responses to the Covid-19 Pandemic, *op. cit.*, napomena 27o, str. 102.-103.

278 Naprimjer, dogodila su se tri napada zatvorenika osuđenih za djela povezana sa terorizmom na zatvorske službenike u nekoliko zatvora u Francuskoj u januaru 2018., vidi: Aurelien Breeden, „Striking French Prison Guards, Sand Firm, Citing Safety and Pay“, *Nytimes.com*, 22. januar 2018.; Basra i Neumann, *Prisons and Terrorism: Extremist Offender Management in 10 European Countries*, *op. cit.*, napomena 51, str. 15.-22. Jean- Baptiste Jacquin i Elise Vincent, „Prison de Condé-sur-Sarthe : le détenu qui a blessé deux surveillants maîtrisé par le RAID, sa femme tuée“, *Le Monde*, 5. maj 2019.; „Dozens killed in riot at Tajikistan prison holding Isis militants“, *The Guardian*, 20. maj 2019.; „At Least 50 Inmates Were Killed In Tajik Prison Riot, Sources Say“, *RFERL*, 13. novembar 2018.

279 Za sveobuhvatnu analizu relevantnih standarda, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 3, stav 02-40. Također, vidi: PRI i APT, „Detention Monitoring Tool –Addressing Risk Factors to Prevent Torture and Ill-Treatment“, 2013.

280 Njena upotreba je opravdana jedino izuzetno, „kada je striktno nužna za održavanje sigurnosti i reda u ustanovi ili kada je lična sigurnost ugrožena“. UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, usvojeni na Osmom kongresu Ujedinjenih naroda o sprečavanju kriminala i postupanju sa počiniteljima, Havana, Kuba, 27. august do 7. septembar 1990., princip 15, vidi: ODIHR & PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 3, stav 41-67.

281 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 43.2.

282 UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, Pravilo 64.

283 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 48.2; UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79, Pravilo 24.

prema međunarodnom pravu.²⁸⁴ Ova zabrana proizilazi iz opće zabrane mučenja i drugih oblika lošeg postupanja. Manje invazivna sredstva za ograničenje kretanja ipak mogu biti ponižavajuća i bolna. Kada se koriste kako bi se namjerno nanio bol ili patnja, njihova upotreba predstavlja mučenje.²⁸⁵

Važno je napomenuti da svaka odluka o upotrebi sredstava prinude treba biti zasnovana na pojedinačnoj procjeni rizika, a ne rutinski primijenjena.²⁸⁶ Priroda krivičnog djela za koje je osoba optužena ili osuđena sama po sebi ne opravdava pribjegavanje takvom sredstvu. Upotreba lanaca i katanaca, umjesto lisica, da bi se ograničilo kretanje osoba, primijećena je u nekim odjelima zatvora visoke sigurnosti u regiji OSCE-a, uprkos zabrani takve prakse.²⁸⁷ Također, zatvorenici koji se smatraju „ranjivim“ na VERLT ne smiju biti podvrgnuti težim sredstvima za ograničenje kretanja od drugih zatvorenika samo zbog pretpostavke o njihovoj opasnosti zbog te percipirane ranjivosti. Neproporcionalno i neopravdano ponižavanje i bol izazvani tim sredstvima prinude mogu iskorištavati i vođe nasilno ekstremističkih grupa u zatvorima i oni koji u takve grupe vrbuju druge zatvorenike. Kad god se koriste sredstva prinude, postupak se mora propisno nadzirati i evidentirati u sistem upravljanja spisima zatvorenika. Evidencija treba sadržavati i detaljne informacije o ozljedama koje je zatvorenik pretrpio, o tome kada je prestala potreba za sredstvom prinude i sve eventualne pritužbe zatvorenika koje se odnose na upotrebu sredstava prinude.²⁸⁸

Individualna procjena rizika također treba biti osnova za donošenje odluke o upotrebi sredstava prinude u toku premještaja. Nužnost premještaja zatvorenika je potrebno pažljivo ocijeniti u odnosu na mogući individualni rizik od, naprimjer, vrbovanja i formiranja grupe.²⁸⁹ Premještajem se mogu omesti nastojanja u pravcu reintegracije i povlačenja iz VERLT-a ili, u nekim slučajevima, nastojanja na uspostavi povjerenja sa zatvorskim osobljem.²⁹⁰ U više država se zatvorenici, osuđeni za djela povezana sa nasilnim ekstremizmom, često premještaju iz razloga sigurnosti ili njihovog smještaja u nove objekte otvorene za „visokorizične“ zatvorenike ili zatvorenike koji su optuženi, odnosno osuđeni za djela povezana sa terorizmom ili nasilnim ekstremizmom ili za one koji se smatraju da su „u riziku od VERLT-a“ (uključujući i unutar istog zatvora).²⁹¹

Iako je premještaj ponekad neophodan i koristan za zatvorenike, postoje slučajevi u kojima je on problematičan, naprimjer, kada dovodi do ograničenog pristupa zatvorenika njihovim porodicama,²⁹² ili kontaktima koje su uspostavili u određenom objektu. UN-ovo

---

284 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 47-49.

285 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 3, stav 5.

286 PRI i APT, „Ravnoteža između sigurnosti i dostojanstva u zatvorima: Okvir za preventivno praćenje“, *op. cit.*, napomena 135, str. 11.

287 CPT, „Izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) o posjeti Republici Češkoj u periodu od 2. do 11. oktobra 2018. godine za Vladu Češke“, CPT/Inf (2019.) 23, stav 72.

288 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 8 (c, i d).

289 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stav 129.

290 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvoreniciima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 53

291 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, str. 36. UNODC, Priručnik o upravljanju zatvoreniciima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 53.

292 Vidi, naprimjer: Amnesty International, „Russian Federation: Prison transportation in Russia – Travelling into the Unknown“, A, 25. oktobar 2017., str. 13.-14.

Nelson Mandela pravilo br. 59 izričito nalaže da se zatvorenici smještaju, u mjeri u kojoj je to moguće, u zatvore koji se nalaze u blizini njihovih domova ili mjesta njihove društvene rehabilitacije. Potkomitet UN-a za sprečavanje mučenja je primijetio zabrinjavajuću pojavu da se zatvorenici koji su optuženi ili osuđeni za djela terorizma „sistematično premještaju u zatvore koji su daleko od njihovih porodica“.²⁹³ Komitet Vijeća Evrope u kontinuitetu upozorava na vrlo štetne posljedice premještaja na pristup zatvorenika njihovim porodicama i advokatima, kao i na njihovu mentalnu i fizičku dobrobit i naveo je da „ukupno djelovanje sukcesivnih premještaja na zatvorenika može, u određenim okolnostima, dovesti do nečovječnog i ponižavajućeg postupanja“.²⁹⁴

Pretrazivanje tijela zatvorenika i ćelija

Pretrazivanje zatvorenika i ćelija može biti neophodan radi stvaranja uslova za sigurnost zatvora i to je metoda koja se koristi kako bi se zaštitila sigurnost svih osoba u zatvoru, uključujući i zatvorsko osoblje.²⁹⁵ Pretrazivanje mora biti zakonom propisano i mora se nadzirati, s obzirom na to da se ponekad može koristiti kao instrument uznemiravanja, zastrašivanja ili kažnjavanja određenih zatvorenika. Svi pretrazi se moraju zasnivati na principu zakonitosti, striktno nužde i proporcionalnosti i moraju se izvršiti na način na koji će se poštovati ljudsko dostojanstvo i privatnost. Striktna nužnost i proporcionalnost znače da učestalost vršenja pretrazivanja mora biti ograničena i da korištena metoda mora biti ona koja je kao najmanje intruzivna, neophodna da bi se postigli sigurnosni ciljevi.²⁹⁶ Posebno, odluka o upotrebi intruzivnih metoda pretrazivanja treba biti zasnovana na individualnoj procjeni, odnosno procesu koji je rezultat konkretnih, pouzdanih obavještajnih podataka. Primjenom dinamičkih sigurnosnih pristupa će se omogućiti takvo odlučivanje.

Pretrazivanje ćelija obuhvata pregled zatvorske ćelije ili drugog prostora u kojem boravi zatvorenik, naprimjer, kada se traže prokrijumčareni predmeti. Pretrazivanjem ćelije se vrši upad u lični prostor i privatnost zatvorenika i on nosi rizik od zlostavljanja ako ne postoje odgovarajuće mjere zaštite. Prilikom pretrazivanja ćelije ili ličnih stvari zatvorenika, zatvorsko osoblje treba imati na umu da je zatvorska ćelija jedini „privatni“ prostor zatvorenika i da mu njegove lične stvari mogu biti od posebnog značaja. U zatvoru za žene, prilikom pretrazivanja ćelija, zatvorske službenice trebaju biti u pratnji svojih kolega.²⁹⁷ U sklopu procesa donošenja odluke, zatvorsko osoblje se treba zapitati koja je svrha svakog pretrazivanja i koja bi metoda bila najmanje intruzivna da bi se postigla ta svrha. Oni trebaju razmotriti da li donose odluku na osnovu konkretnog rizika i ispitati da li je njihovo postupanje pod utjecajem stereotipa povezanih s određenim grupama.²⁹⁸ Sumnja da neko pristaje na radikalne ili ekstremističke stavove sama po sebi ne opravdava pretrazivanje ćelije sve dok ne postoji stvarni rizik za sigurnost i bezbjednost zatvora ili neki drugi uvjerljiv razlog.

293 SPT, Posjeta Španiji od 15. do 26. oktobra 2017.: Zapažanja i preporuke državi članici, CAT/OP/ESP/1, 2. oktobar 2019., stav 40.

294 Vijeće Evrope: Komitet za sprečavanje mučenja, „The CPT standards“, 8. mart 2011., CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010., str. 18., stav 57.

295 Osim pretrazivanja ćelija, postoje generalno tri osnovne vrste pretrazivanja tijela zatvorenika: pretrazivanje prepipavanjem odjeće i pretrazivanje tijela zatvorenika koje podrazumijeva skidanje odjeće i pregled tjelesnih šupljina, koji se smatraju intruzivnim pregledom. Za detaljan opis raznih vrsta pretrazivanja vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, op. cit., napomena 10, Poglavlje 2, stav 9.

296 UN-ova Nelson Mandela pravila, op. cit., napomena 13, pravila 50 i 52.1.

297 *Ibid.*, Pravilo 81 (2).

298 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, op. cit., napomena 10, Poglavlje 2, stav 23.

Pregled tijela zatvorenika može naročito biti ponižavajući, stresan i traumatičan, posebno za žene, te ako su zatvorenici ranije doživjeli seksualno ili rodno zasnovano nasilje.

Tjelesni pregled može također biti naročito stresan za zatvorenike određene vjere i kulture.²⁹⁹ U nekim državama se, prema izvještajima, rutinski i sistematično provode tjelesni pregledi, uključujući i pretres zatvorenika skidanjem odjeće, u odvojenim jedinicama ili odjelu visoke sigurnosti „u sigurnosne svrhe“, po prijemu osuđenika i prije i nakon svake posjete, susreta s advokatom, po povratku sa suda, nakon učešća u raznim aktivnostima, vjerskog obreda ili premještaja, kao i radi medicinskog tretmana.³⁰⁰ U tim slučajevima ne postoji individualizirana procjena rizika, koju nalažu UN-ova Nelson Mandela pravila. Tjelesni pregledi (također i pretres ćelija) koji se provode rutinski, prečesto ili sistematski i kolektivno nad svim zatvorenicima predstavljaju samovoljne mjere, i same po sebi mogu biti uvredljive ili ponižavajuće.³⁰¹ Djelotvorno osporavanje takvih rutinskih mjera je zatvorenicima često na raspolaganju samo u ograničenoj mjeri.³⁰²

Sistematska priroda i učestalost tjelesnih pregleda također može onemogućiti kontakt zatvorenika sa njihovim porodicama i advokatima ili njihovo učešće u smislenim aktivnostima, s obzirom na to da se neki zatvorenici odriču posjeta i aktivnosti kako bi izbjegli tjelesne preglede. Takva praksa, zbog toga, može dovesti do povrede njihovih prava na privatni i porodični život i pravično suđenje. Ona može i povećati rizik od štetnih djelovanja izolacije na one zatvorenike koji borave pod sigurnosnim režimima u kojima su nivo aktivnosti i mogućnost ljudskog kontakta već veoma ograničeni.³⁰³

---

299 *Ibid.*, Poglavlje 2, stav 6 i 7. Da bi se osiguralo poštivanje ljudskog dostojanstva i privatnosti, intruzivni pregled tijela, kao što je pretres tijela koji podrazumijeva skidanje odjeće, mora obaviti, naprimjer, zatvorski službenik istog spola kao i zatvorenik čiji se pregled tijela obavlja i to u dvije faze, tako da zatvorenik istovremeno ne skida sa sebe kompletnu odjeću. Vidi, naprimjer, izvještaj CPT-a o posjeti Holandiji 2016. godine (CPT/Inf (2017.) 1, stav 76.

300 UN-ov Komitet protiv mučenja, „Zaključna razmatranja o Sedmom periodičnom izvještaju Holandije, *op. cit.*, napomena 202, stav 28: Komitet posebno zabrinjavaju izvještaji o produženom boravku u samici u jedinicama za zatvorene teroriste (TA). Također ga zabrinjavaju izvještaji o čestim i rutinskim pregledima nagog tijela koji se obavljaju nakon, a ponekad i prije nego što se zatvorenik lično sastane sa posjetiocima, uključujući i članovima porodice i djecom, kao i kada zatvorenik izlazi iz zatvora radi saslušanja na sudu ili u policiji.

301 Za informacije o raznim scenarijima u kojima pretres tijela može predstavljati mučenje ili drugo zlostavljanje, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima, op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 2.

302 Na osnovu izvještaja NVO-a, nacionalnih preventivnih mehanizama i Komiteta Vijeća Evrope o praksama u holandskim jedinicama za zatvorene teroriste, francuskim „posebnim jedinicama“ i zatvorima najviše sigurnosti u Republici Češkoj, Norveškoj i Poljskoj. Vidi: Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma“, *op. cit.*, napomena 106, str. 39.-46., „Radicalisation islamiste en milieu carcéral: les unités dédiées ouvertes en 2016“, CGLPL, *op. cit.*, napomena 108; Javni branitelj prava – ombudsman, Republika Češka, „Izvještaj o sistematskim posjetama javnog branitelja“, 2016., str. 43.-44.; Parlamentarni ombudsman Norveške – Nacionalni preventivni mehanizam „Izvještaj o posjeti: zatvor Telemark, ogranak Skien, 2.-4. juni 2015.“, *op. cit.*, napomena 226, str. 16.-17.; „Izvještaj komesara za ljudska prava Poljske o aktivnostima Nacionalnog preventivnog mehanizma za sprečavanje mučenja iz 2016.“, Komesar za ljudska prava Poljske, Warszawa, 2017., str. 26.-27.; Rapport au Gouvernement de la République française, CPT/ Inf (2017.) 7, *op. cit.*, napomena XXX.

303 Parlamentarni ombudsman Norveške – Nacionalni preventivni mehanizam „Izvještaj o posjeti: zatvor Telemark, ogranak Skien, 2.-4. juni 2015.“, *ibid.*, str. 17.

Kontakt sa vanjskim svijetom

Iz više razloga je kontakt sa vanjskim svijetom bitan za sve zatvorenike. Prvo, kontakt sa vanjskim svijetom je ključna zaštita od povreda ljudskih prava, posebno od prisilnog nestanka, mučenja i drugog zlostavljanja.³⁰⁴ Drugo, takvi kontakti mogu ići u prilog nastojanjima zatvorenika da napuste VERLT, s obzirom na to da alternativna mišljenja mogu dovesti u pitanje sadašnje percepcije.³⁰⁵ Osim toga, radi reintegracije, zatvorenicama su potrebne mreže podrške. Mentalna dobrobit zatvorenika koji su roditelji može biti teško ugrožena razdvojenošću od djece. I za djecu je jako bitno da održavaju kontakt sa roditeljima i to je u njihovom najboljem interesu.³⁰⁶ Opće bi pravilo trebalo biti da se zatvorenicama dozvoli da „pod nužnim nadzorom“ redovno komuniciraju (putem posjeta, telefonskih poziva i korespondencije) sa članovima porodice i prijateljima.³⁰⁷ Posjete su pravo, a ne pogodnost koja se može disciplinskom mjerom ukinuti.³⁰⁸

Odluke o obimu i prirodi kontakta sa porodicom i prijateljima mogu biti složene u kontekstu VERLT-a. One se svode na pitanja da li zatvorenici mogu iskoristiti takve kontakte za nastavak svog aktivnog učešća u nasilnim ekstremističkim i terorističkim grupama i da li takvi kontakti mogu biti štetni za zatvorenike na putu napuštanja takvih grupa kada ih porodica i prijatelji podržavaju ili im pripadaju. Ipak, glavna pitanja se javljaju kada su kontakti ograničeni zbog zabrinutosti u pogledu radikalizacije ka nasilju. Ograničenja koja se automatski i rutinski primjenjuju bez odgovarajuće individualne procjene njihove nužnosti i proporcionalnosti su nedopustiva.³⁰⁹ Izuzetno je važno da, bez obzira na sigurnosnu klasifikaciju zatvorenika, oni trebaju imati pravo na posjetu u skladu sa rizicima povezanim sa svakom posjetom posebno (od slučaja do slučaja).³¹⁰

Broj visoko sigurnih ili posebnih objekata u koje je moguće smjestiti (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste je često u državi ograničen, odnosno geografski koncentriran, čime se mogu dodatno onemogućiti kontakti zatvorenika sa njihovim porodicama. To bi moglo imati naročito izolirajuće djelovanje na ljude u stanju ranjivosti i na one sa posebnim potrebama, kao što su djeca, strani državljani i žene.³¹¹ Važno je napomenuti da jezičke prepreke ne bi trebale dovesti do ograničenja komunikacije sa vanjskim svijetom.³¹²

---

304 APT, *Yes, Torture Prevention Works: Insights from a Global Research Study on 30 Years of Torture Prevention*, (Ženeva: APT, 2016.), str. 17.

305 Za više informacija o raznim vrstama posjeta zatvorima, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 5, uokvireni tekst 5.2.

306 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stav 148-150.

307 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 58.

308 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 43(3). Disciplinske sankcije ili restriktivne mjere ne smiju obuhvatiti zabranu kontakta sa porodicom. Sredstva kontaktiranja porodice mogu biti ograničena samo u ograničenom trajanju i u mjeri u kojoj je to nužno za održavanje sigurnosti i reda.

309 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma”, *op. cit.*, napomena 56, smjernica 3.

310 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 5, stav 32-35.

311 *Ibid.*, Poglavlje 1, stav 103-115.

312 Ovo je posebno važno u slučaju stranih državljana. Jezička ograničenja se ne smiju koristiti kao indirektan način ograničavanja komunikacije stranih državljana sa vanjskim svijetom i svako praćenje treba biti proporcionalno pitanjima sigurnosti. ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 5, stav 84.

Pristup i kontakt sa zatvorenicama koji su koncentrirani u posebne jedinice za (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste se u velikoj mjeri razlikuju u regiji OSCE-a. Nekima su dozvoljene posjete pod istim uslovima pod kojima su one dozvoljene općoj zatvorskoj populaciji i mogu im biti odobrene duže posjete kao kompenzacija za manju učestalost kontakata između njih i članova njihovih porodica zbog lokacije zatvora. Imaju pravo koristiti telefon, i u većini slučajeva su njihovi telefonski razgovori potpuno povjerljivi, iako je nekima možda sudija, koji je sudio u njihovom predmetu, zabranio kontakt sa članovima porodice.³¹³ U drugim državama su učestalost i trajanje posjeta i telefonskih razgovora sa članovima porodice i prijateljima ograničeni, pod fizičkim su nadzorom, prisluškuju se ili se čak snimaju.³¹⁴

Kada su (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti pod stalnim nadzorom i kada im nisu dozvoljene posjete bez nadzora, zbog čega su, naprimjer, bračne posjete nemoguće, to može imati duboke štetne posljedice na njihove porodične odnose.³¹⁵ Pregled i cenzura dolazeće i odlazeće pisane korespondencije također se doima kao zajednička karakteristika strožih zatvorskih režima.³¹⁶ Ta razna ograničenja u nekim slučajevima prate duge i stroge procedure odobrenja, čime se ometaju ili odugovlače kontakti zatvorenika sa vanjskim svijetom, posebno u prvim sedmicama nakon prijema zatvorenika u zatvor. Čak i kada su takvi kontakti dozvoljeni, prema izvještajima, neki zatvorenici se suzdržavaju od komunikacije i sastajanja sa članovima njihovih porodica kako bi izbjegli njihovo pregledanje, praćenje i druge sigurnosne procedure,³¹⁷ posebno ako one podrazumijevaju invazivni pregled tijela. Ograničenje fizičkog kontakta može

---

313 Ovo je, naprimjer, slučaj u većini od pet „posebnih jedinica“ u Francuskoj za smještaj zatvorenika koji su optuženi ili osuđeni za djela povezana sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom. Vidi: “Radicalisation islamiste en milieu carcéral: les unités dédiées ouvertes en 2016”, *op. cit.*, napomena 108.

314 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, posjeta Kazahstanu, *op. cit.*, napomena 108: „36. U zatvoru Taldykorgan, specijalni izvjestitelj je obišao neke dijelove zatvora i razgovarao sa više zatvorenika optuženih za razna djela povezana sa terorizmom i ekstremizmom. Zatvorenici koje je obišao su držani u posebnom zatvorskom krilu(...) Svega je nekoliko zatvorenika imalo pravo na posjete članova porodice, dok je njihov pritvor u nekim slučajevima bio predug. Svi su bili pod jednakim stresom zbog nepostojanja dosljednih, redovnih i dovoljno dugih posjeta, što se odrazilo na njihove porodične i roditeljske odnose“; Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja o posjeti Italiji u periodu od 12. do 22. marta 2019. za Vladu Italije: „48. (...) Poseban režim se sastoji od odvajanja zatvorenika u male grupe od po najviše četiri osobe koje se mogu družiti dva sata dnevno (generalno, jedan sat fizičkih aktivnosti na otvorenom i jedan sat boravka u zajedničkoj prostoriji). Kontakt zatvorenika sa vanjskim svijetom je u ozbiljnoj mjeri ograničen: jedna posjeta člana porodice u trajanju od sat vremena jednom mjesečno, u zatvorenom, uz audionadzor i videosnimanje razgovora ili, alternativno, jedan telefonski razgovor mjesečno u trajanju od deset minuta, ako posjeta nije moguća u istom periodu“.

315 Ta ograničenja su primijećena u jedinici za zatvorene teroriste u Holandiji, vidi: Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma”, *op. cit.*, napomena 106, str. 47.-48., 51.

316 To su zapažanja i u pogledu francuskih „posebnih jedinica“ i holandskim „jedinica za zatvorene teroriste (TA)“. Vidi: “Radicalisation islamiste en milieu carcéral: les unités dédiées ouvertes en 2016”, *op. cit.*, napomena 108; Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma”, *op. cit.*, napomena 106, str. 47.

317 Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma”, *ibid.*, str. 48.

također dovesti do nemogućnosti roditelja da dodirnu ili u rukama drže svoju djecu³¹⁸ – što posebno zabrinjava kada takva ograničenja nisu zasnovana na individualiziranim procjenama rizika.

Povjerljivost odnosa između advokata i klijenta

Međunarodnim standardima za ljudska prava je zaštićeno pravo svih zatvorenika i pritvorenika na adekvatne mogućnosti, vrijeme i prostorije za posjete, komunikaciju i savjetovanje s pravnim savjetnikom po njihovom izboru, bez odlaganja, presretanja i cenzuriranja, te uz potpunu povjerljivost, od početka i sve vrijeme boravka u zatvoru.³¹⁹ Sve osobe lišene slobode također trebaju imati pristup djelotvornoj i besplatnoj pravnoj pomoći, ukoliko nemaju dovoljna vlastita sredstva da to plate.³²⁰ Djelotvorno pravno zastupanje je ključna zaštita prava na pravično suđenje, kao i od povreda ljudskih prava, posebno tokom boravka u pritvoru, i ono ima snažno djelovanje odvratanja od korištenja metoda mučenja i drugih oblika zlostavljanja.³²¹ Drugim standardima je predviđeno pravo djece na pravnu pomoć prilagođenu njihovoj dobi³²² i pravo stranih državljana na konzularnu pomoć i usluge prevođenja, ukoliko su potrebne.³²³

Povjerljivost odnosa između advokata i njegovog klijenta znači da sastanci trebaju biti izvan domena slušanja zatvorskog osoblja (iako ono može biti u njihovom vidokrugu), da se telefonski razgovori ne smiju nadzirati, da se korespondencija ne smije otvarati ni cenzurirati i da zatvorenicima treba biti dozvoljen pristup dokumentaciji koja se odnosi na njihov sudski postupak, kao i da takvu dokumentaciju čuvaju kod sebe.³²⁴ Svako ograničenje prava na konsultacije, sastajanje i komunikaciju s advokatom uz potpunu povjerljivost treba uvijek biti određeno samo izuzetno, od strane sudskog organa, i u svakom slučaju posebno.³²⁵ Kada god, u izuzetnim slučajevima, nije odobren pristup određenom advokatu zato što se on navodno koristi za prijenos instrukcija koje se odnose na terorističku ili drugu kriminalnu aktivnost, pristup drugom nezavisnom advokatu mora biti garantiran.³²⁶

Čak i sumnja zatvorenika koji su smješteni u posebne jedinice za (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste da su pod nadzorom i sam rizik da zatvorsko osoblje prisluškuje komunikaciju između zatvorenika i njihovih advokata predstavlja zabrinutost.³²⁷

318 *Ibid.*, str. 42.-43.

319 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 61.

320 *Ibid.*, pravila 61 i 119 (2).

321 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 5, stav 96; APT, *Yes, Torture Prevention Works*, *op. cit.*, napomena 304, str. 17.

322 UN CRC, *op. cit.*, napomena 14, član 37; UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, Pravilo 18; UN-ova Pravila iz Pekinga, *op. cit.*, napomena 126, Pravilo 15.

323 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 61.2, 62.

324 *Ibid.*, pravila 52 i 61 i 120.

325 Za više informacija o povjerljivosti komunikacije između advokata i njihovih klijenata i povredama člana 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima, vidi: ESLJP: „Factsheet – Legal professional privilege”, novembar 2019.; za prikupljanje podataka putem nadzora, vidi: ECtHR, „Factsheet – Personal Data Protection”, mart 2021., posebno R.E. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 62498/11).

326 „Izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) o posjeti Turskoj u periodu od 28. do 29. aprila 2016. godine za Vladu Turske”, CPT/Inf (2018.) 11, stav 15; Izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) o posjeti Turskoj u periodu od 6. do 17. maja 2016. godine za Vladu Turske, CPT/Inf (2020.) 24, stav 50.

327 Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma”, *op. cit.*, napomena 106, str. 50.

Time se onemogućava održavanje odnosa između advokata i njihovih klijenata i to može dovesti do toga da zatvorenici sami sebe cenzuriraju, na štetu vlastite odbrane. U nekim slučajevima, osobe koje se drže u odvojenim posebnim jedinicama ili u jedinicama visoke sigurnosti su sa svojim advokatima razgovarali preko pregradnog stakla.³²⁸ Ovakva situacija neizbježno vodi do uključivanja zatvorske osoblja u razmjenu dokumenata i može dovesti do toga da zatvorsko osoblje slučajno čuje razgovor ili pogleda dokumente, što je u suprotnosti sa principom povjerljivosti.

Usluge zdravstvene zaštite

Sve osobe koje se nalaze u zatvoru imaju pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene usluge koje primaju u zatvoru, i trebaju imati isti standard kao i zdravstvene usluge koje se pružaju u zajednici izvan zatvora.³²⁹ UN-ova Nelson Mandela pravila izričito navode da se kompletna medicinska etika primjenjuje u zdravstvenoj zaštiti u zatvorima. Pravilima je također naglašeno da je zdravstvenim radnicima apsolutno zabranjeno mučenje i drugi oblici zlostavljanja i njihova obaveza je da dokumentiraju i prijave slučajeve koje su uočili.³³⁰ Postoji zabrinutost da se (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima ne pružaju uvijek zdravstvene usluge istog kvaliteta kao usluge koje se pružaju drugima zbog diskriminacije ili (pretpostavljenih) sigurnosnih rizika. Zbog njihovih specifičnih zdravstvenih potreba, takve politike djelovanja mogu na žene imati disproporcionalni utjecaj. Isti utjecaj je moguć i na druge koji imaju specifične (i u mnogim slučajevima veće) medicinske potrebe.³³¹

UN-ova Nelson Mandela pravila nalažu punu povjerljivost zdravstvenih pregleda, zdravstvenih kartona³³² i informacija, osim ukoliko bi ona dovela do stvarne i neposredne

---

328 Vidi, naprimjer: „2016 Annual Report of the Office of the Ombudsman as National Preventive Mechanism”, Bugarska, 2016., str. 33; *ibid.*, str. 50.

329 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 24-25, 27; Opći komentar br. 14: Pravo na najviši mogući standard zdravlja (član 12.), Dvadeset drugi sastanak Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 11. august 2000., E/C.12/2000/4; Generalna skupština UN-a, Rezolucija 37/194, „Principi medicinske etike relevantne za ulogu zdravstvenog osoblja, naročito ljekara opće prakse, kod zaštite zatvorenika i pritvorenika od mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja,” 18. decembar 1982., princip 1.

330 Za detaljne informacije o zdravstvenoj zaštiti u zatvorima, dužnostima zdravstvenih radnika u pogledu savjetovanja, dokumentiranja i prijavljivanja znakova mučenja, etičkim i profesionalnim standardima i zdravstvenim kartonima, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima, op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 6.

331 Za detaljne informacije o zdravstvenoj zaštiti u zatvorima, dužnostima zdravstvenih radnika u pogledu savjetovanja, dokumentiranja i prijavljivanja znakova mučenja, etičkim i profesionalnim standardima i zdravstvenim kartonima, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima, op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 6. Jedan primjer je dao Nacionalni preventivni mehanizam Francuske, koji je izvijestio da se jedna žena, optužena za djelo terorizma, porodila u pritvoru u Fleury-Mérogisu, u izuzetno napetom okruženju, između ostalog, u prisustvu medicinskog tima i zatvorske osoblja, posebno zbog sigurnosnih uslova koji su ocijenjeni potrebnim u njenom slučaju: „Le Contrôleur general des lieux de privation de liberté: Annual report 2017”, str. 89.

332 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 31 i 26.

prijetnje pacijentu ili drugima.³³³ Nepoštivanje ovog pravila može podrivati povjerenje između zdravstvenih profesionalaca i zatvorenika.³³⁴

Prijavljene prakse u vezi (pretpostavljenih) zatvorenika nasilnih ekstremista ili zatvorenika smještenih u jedinice visoke sigurnosti su podrazumijevale prisustvo zatvorskog osoblja (uključujući i osoblja suprotnog spola od zatvorenika) u prostoriji u kojoj se obavlja zdravstveni pregled³³⁵ ili vizuelni nadzor (bez slušanja) nad zdravstvenim pregledom koji je zatvorsko osoblje vršilo iz druge prostorije.³³⁶ Takve situacije mogu dovesti do toga da je zatvorenima neprijatno podijeliti sa zdravstvenim osobljem medicinske i privatne informacije i mogu ih spriječiti u tome. To je, zbog toga, u suprotnosti sa principom povjerljivosti i može podrivati pravo zatvorenika na najviši mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja.³³⁷ Iako određene sigurnosne mjere mogu biti neophodne i opravdane, Komitet Vijeća Evrope je naglasio da se svi zdravstveni pregledi trebaju obavljati izvan dosega slušanja i, osim ukoliko medicinsko osoblje ne zahtijeva drugačije, izvan dosega vida zatvorskog osoblja.³³⁸ (Pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti mogu također imati specifične zdravstvene potrebe koje mogu ometati njihovu rehabilitaciju i njima je potrebno posvetiti odgovarajuću pažnju. Važno je, naprimjer, osigurati da su psiholozi, koji su prošli kroz obuku na temu traume, na raspolaganju djeci, ili da zatvorske zdravstvene službe imaju sluha za žene koje su bile izložene raznim oblicima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.³³⁹

---

333 *Ibid.*, Pravilo 32.1.c. Princip povjerljivosti medicinskih informacija je temeljno načelo medicinske prakse i mora se primjenjivati s istom pažnjom u zatvorima kao i u općoj zajednici. Ovo je posebno važno s obzirom na visok rizik od povrede prava, stigmatizacije i diskriminacije sa kojima se zatvorenici mogu suočiti ako je stanje njihovog fizičkog ili mentalnog zdravlja poznato drugima. Detaljni i tačni medicinski podaci su bitni kako bi se osigurao kontinuitet liječenja, što se odnosi i na slučajeve u kojima se obavlja premještaj zatvorenika ili njihovo puštanje na slobodu, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 6, stav 123-125.

334 Također, vidi: 2.3 o zloupotrebi programa rehabilitacije i reintegracije u svrhu prikupljanja obavještajnih podataka.

335 Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja o posjeti Italiji u periodu od 12. do 22. marta 2019. za Vladu Italije, stav 56 i: „75. Još jednom, delegacija Komiteta Vijeća Evrope je ustanovila potpun nedostatak povjerljivosti informacija o medicinskim konsultacijama zatvorenika u svim zatvorima koje je delegacija Komiteta obišla. Kao što je spomenuto pod tačkom 14, nekoliko zatvorenika koji su bili žrtve navodnog zlostavljanja je izjavilo pred delegacijom da se zbog prisustva zatvorskih službenika u toku zdravstvenog pregleda nisu mogli sjetiti šta se, ustvari, dogodilo. Istovremeno, nekoliko zatvorskih službenika je izjavilo pred delegacijom da vjeruju kako je sastavni dio njihovog posla da zaštite medicinsko osoblje od eventualne agresivnosti zatvorenika“.

336 Na osnovu izvještaja NVO-a i NPM-a za Holandiju i Norvešku. Vidi: Amnesty International i Open Society Justice Initiative, „Nečovječno i nepotrebno kršenje ljudskih prava u holandskim zatvorima visoke sigurnosti u kontekstu borbe protiv terorizma“, *op. cit.*, napomena 106, str. 49.; Parlamentarni ombudsman Norveške – Nacionalni preventivni mehanizam „Izvještaj o posjeti: zatvor Telemark, ogranak Skien, 2.-4. juni 2015.“, *op. cit.*, napomena 226, str. 21.-22.

337 UN ICESCR, *op. cit.*, napomena 120, član 12.(1).

338 CPT 3. Opći izvještaj (CPT/Inf [93] 12, stav 51).

339 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 25.1. Izvještaj specijalnog izjavitelja UN-a za borbu protiv mučenja, A/HRC/28/68, 5. mart 2015., stav 85(d); Izvještaj specijalnog izjavitelja UN-a za borbu protiv mučenja, A/HRC/31/57, 5. januar 2016., stav 25. Također, vidi: ODIHR, Smjernice za rješavanje prijetnji i izazova „stranih terorističkih boraca“ u okviru ljudskih prava, *op. cit.*, napomena 23, str. 64.-67. i 68.-72.

U nekim državama, osobe sa zdravstvenim problemima koje su osuđene za djela povezana sa terorizmom, bile su isključene iz mjera ranog puštanja koje su donesene zbog pandemije COVID-19, uprkos visokom riziku od obolijevanja od zaraznih bolesti u prenatrpanim zatvorskim uslovima.³⁴⁰ Prema izvještajima, nema dovoljno adekvatnih usluga zdravstvene zaštite u drugim kontekstima, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima ljudskih prava.³⁴¹ Ako se osobe lišene slobode ne zaštite od teških bolesti zbog nepostojanja mjera predostrožnosti ili dužne pažnje, to može predstavljati loše postupanje ili čak mučenje.³⁴²

Mehanizmi za ulaganja zahtjeva i žalbi

Svi zatvorenici moraju imati mogućnost podnošenja zahtjeva i pritužbi.³⁴³ Mora postojati adekvatan mehanizam ulaganja pritužbi kako bi zatvorenici mogli podnositi zahtjeve i pritužbe „na povjerljiv način i bez straha od odmazde ili negativnih posljedica. Procedurama je također potrebno ublažiti rizik od manipuliranja pritužbama ili njihovog ignoriranja.“³⁴⁴ Komitet UN-a je, naprimjer, izrazio zabrinutost da zahtjevi i pritužbe zatvorenika osuđenih za djelo terorizma moraju biti dostavljene u nezalijepljenim kovertama.³⁴⁵ I Komitet Vijeća Evrope je primijetio zabrinutost u pogledu nepostojanja djelotvornih mehanizama ulaganja pritužbi ili čak podataka o pritužbama zaprimljenim u posebnim zatvorskim ili pritvorskim jedinicama od osoba koje su osumnjičene ili su osuđene za djelo terorizma.³⁴⁶ Djelotvorni mehanizmi ulaganja pritužbi su ključan način sprečavanja mučenja i drugog zlostavljanja i nepropisnog postupanja, s obzirom na to da će se počinitelji vjerovatnije odvratiti ako znaju da ih žrtve na siguran način mogu prijaviti.³⁴⁷ Osim toga, ako zatvorenici vjeruju da se sva pitanja koja ih zabrinjavaju rješavaju brzo i na zadovoljavajući način, onda je manja vjerovatnoća da će uslove u zatvoru doživjeti kao nepravilne ili diskriminatorne. Time će se smanjiti tenzije u zatvoru i unaprijediti odnosi između zatvorskog osoblja i zatvorenika.³⁴⁸

Navodi zatvorenika o mučenju ili drugom zlostavljanju se moraju rješavati putem posebnih procedura. Oni se moraju odmah ispitati, što će dovesti do neodložne i nezavisne istrage koju će provesti nezavisno državno tijelo, kada god postoji razumna sumnja da se radi o mučenju ili drugom zlostavljanju, bez obzira na to da li je zaprimljena pritužba.³⁴⁹

340 Human Rights Watch, „Turkey: COVID-19 Puts Sick Prisoners at Grave Risk“, 3. april 2020.

341 Forum 18, „TAJIKISTAN, *op. cit.*, napomena 163; Potkomitet UN-a za borbu protiv mučenja, „Concluding Observations on the Third Periodic Report of Tajikistan“, Zaključna razmatranja Trećeg periodičnog izvještaja Tadžikistana“, CAT/C/TJK/CO/3, 18. juni 2018., stav 34.

342 ODIHR i APT, Guidance on Monitoring Places of Detention through the COVID-19 Pandemic“, *op. cit.*, napomena 269, str. 4.

343 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 56 i 57.

344 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 139.

345 Komitet UN-a, „Posjeta Španiji od 15. do 26. oktobra 2017.: Zapažanja i preporuke upućene državi članici, *op. cit.*, napomena 293, stav 33.

346 UN-ov Komitet protiv mučenja, „Zaključna razmatranja o Sedmom periodičnom izvještaju Holandije“ *op. cit.*, napomena 202, stav 28.

347 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 134.

348 *Ibid.*, Poglavlje 1, stav 131.

349 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 57 (3); također, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 161-162, i Poglavlje 3, stav 68-101.

Sažetak oblasti 2 rizika po ljudska prava: Zatvorski režim

- (Pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima se moraju pružiti opći uslovi boravka u zatvoru – uključujući i uslove koji se odnose na prehranu, vodu, pristup čistom zraku, tjelesnoj vježbi i adekvatnom ličnom prostoru – na koje, bez izuzetka, sve osobe imaju pravo.³⁵⁰
- (Pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti se često suočavaju sa strožijim mjerama kontrole od drugih zatvorenika. To ne smije dovesti do povreda ljudskih prava, mučenja ili drugog zlostavljanja (uključujući produženi ili neograničen boravak u samici), niti do neadekvatne zdravstvene zaštite.
- Sigurnosni režimi, koji dovode do odvajanja zatvorenika od opće zatvorske populacije, generalno predstavljaju situaciju većeg rizika od zlostavljanja i mučenja.
- Sva ograničenja moraju biti zasnovana na zakonu, striktno nužna, proporcionalna i bez diskriminacije. Ovo se odnosi i na upotrebu sile i sredstava prinude, disciplinske mjere, premještaj, pretres zatvorenika i ćelija, ograničenje prava zatvorenika na porodični život, ograničenje konsultacija, susreta i komunikacije s advokatom uz potpunu povjerljivost, kao i na povjerljivost komunikacije između zdravstvenih radnika i zatvorenika, te na nadzor i druga ometanja ostvarivanja prava na privatnost.
- Samovoljno, diskriminatorno ili sistematsko nametanje strogih sigurnosnih režima u odsustvu individualnih procjena rizika i potreba u suprotnosti je sa međunarodnim standardima za.

350 Vidi: Poglavlje 1.2, Faktori koji pogoduju VERLT-u.

Pitanja za posmatrača: Zatvorski režim

Iako je na državnoj upravi za zatvorski sistem da odredi najbolji mogući pristup smještaju zatvorenika, posmatrači stanja u zatvorima imaju ključnu ulogu tako što ističu zabrinutost u pogledu poštivanja ljudskih prava, koja može proisteći iz raznih opcija smještaja zatvorenika. Pitanja koja pomažu tijelima za praćenje da istraže ovu problematiku mogu obuhvatiti sljedeće:

- Da li zatvorski uslovi predstavljaju zlostavljanje ili čak mučenje? Razmotrite uslove u samici (uključujući i neograničen i produžen boravak u samici), prenapučenost, nedozvoljavanje kontakta sa vanjskim svijetom, itd. Također razmislite i o dužini vremena koje zatvorenici mogu svakodnevno provoditi izvan ćelije, kao i o prirodi/kvalitetu i učestalosti ljudskih kontakata, posvećivanju pažnje kumulativnom učinku sigurnosnih mjera koje bi skupa mogle predstavljati povrede ljudskih prava.
- Da li upućivanje u samicu nadziru, dokumentiraju i redovno pregledaju zatvorske uprave i interna i eksterna tijela za praćenje i u skladu s uspostavljenim međunarodnim standardima? Da li ugrožene osobe imaju djelotvorno pravo na osporavanje odluke o upućivanju u samicu ili o produženju boravka u samici pred nezavisnim mehanizmom?
- Da li se upućivanje u samicu doima diskriminirajućim prema određenim osobama i grupama? Kako se ono dokumentira u spisima zatvorenika?³⁵¹
- Da li zatvorenike u samici svakodnevno obilazi medicinsko osoblje? Da li je svrha takvih obilazaka jasna i ispunjena (tj. obilazak se ne smije koristiti za „odobranje ili potvrdu odluke o upućivanju zatvorenika u samicu ili o produženju boravka zatvorenika u samici“)?³⁵²
- Da li zdravstveno osoblje donosi i redovno pregleda odluke o izolaciji, karantinu ili ograničavanje iz zdravstvenih razloga (naprimjer, u kontekstu pandemije bolesti COVID-19), na osnovu najnovijih naučnih savjeta?
- Da li postoje mjere za ublažavanje utjecaja bilo kojeg vida izolacije?
- Da li su uslovi i modaliteti sigurnosnih praksi neophodni, proporcionalni i nediskriminatorni i da li se zasnivaju na individualnim procjenama rizika (upotreba sile i sredstava prinude,³⁵³ pretresa ćelije i zatvorenika, nadzor, ograničavanje kontakata zatvorenika sa vanjskim svijetom, advokatima i medicinskim osobljem)? Da li oni izražavaju zabrinutost na sistemskom nivou u pogledu njihovog čestog ili proizvoljnog nametanja ili kumulativnog učinka višestrukih mjera? Da li je adekvatan zakonski okvir za reguliranje nametanja sigurnosnih mjera?
- Da li postoji djelotvoran mehanizam ulaganja pritužbi ili žalbi? Da li zatvorenici mogu ulagati pritužbe i podnositi zahtjeve na povjerljiv način, bez rizika od odmazde?

351 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv mučenja, *op. cit.*, napomena 256, stav 93.

352 Sharon Shalev, *A Sourcebook on Solitary Confinement*, (London: Manheim Centre for Criminology, London School of Economics, 2008), str. 60.-61.

353 Za dodatne smjernice o praćenju ovih (i drugih) pitanja, vidi: Omega Research Foundation and the University of Exeter „Monitoring Weapons and Restraints in Places of Detention: A Practical Guide“, 2021; PRI i APT, PRI i APT, „Detention Monitoring Tool: Addressing Risk Factors to Prevent Torture and Ill-treatment“, 2015.

Savjeti za posmatrače 2: Obavljanje razgovora

Kao i tokom obilaska zatvora, tim za praćenje stanja u zatvorima treba unaprijed imati jasnu predodžbu o tome s kim želi razgovarati. Osim zatvorenika i zatvorske uprave i službenika, posmatrači također mogu razmisliti i o vođenju intervjua izvan zatvora, sa predstavnicima relevantnih ministarstava i drugih institucija, tužiteljima, sudijama, advokatima i pružateljima usluga pravne pomoći u predmetima povezanim sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom. Tijela za nadzor, OCD koje se bave pitanjima borbe protiv terorizma, odnosno pravima zatvorenika i grupe koje pružaju podršku, kao i porodice zatvorenika, također mogu pružiti relevantne informacije. Posmatrači mogu također tražiti informacije ili razgovarati s eksternim akterima koji su uključeni u programe povlačenja iz VERLT-a (uključujući socijalne radnike, predstavnike vjerskih zajednica, OCD i udruženja žrtava terorizma), sa stručnjacima za pitanja borbe protiv terorizma i osobama koje su ranije boravile u zatvoru koje posmatrači obilaze, ili su boravile u drugom zatvoru pod sličnim uslovima. S obzirom na specifičnu prirodu VERLT-a i specifične ranjivosti i rizike sa kojima se neke osobe sa kojima će se obaviti intervju suočavaju, potrebno je posebno razmisliti o okruženju u kojem će možda biti najbolje razgovarati sa raznim osobama, te o uslovima pod kojima će se intervju voditi.

Za svaki drugi obilazak zatvora od najveće je važnosti osigurati povjerljivost intervjua i dobivanje informiranog pristanka osoba sa kojima će se obaviti intervju.³⁵⁴ Ovo se posebno odnosi na zatvore visoke sigurnosti u kojima je nadzor konstantan. Posmatrači trebaju nastojati obaviti intervjue s osobama po svom izboru, bez prisustva drugih, i u ugodnom okruženju. Trebaju izbjegavati razgovarati samo s onima koji traže intervju s njima ili koje predloži osoblje. Tijela za praćenje stanja u zatvorima trebaju također voditi računa o eventualnim rizicima od odmazde drugih zatvorenika i zatvorskog osoblja sa kojima se zatvorenici sa kojima budu razgovarali mogu suočiti zbog razgovora sa posmatračima, a koji mogu postati veći u kontekstu teme koja se razmatra.³⁵⁵

U članu 21. (2) Opcionog protokola uz Konvenciju protiv mučenja, eksplicitno je navedeno da niti jedan organ ni službena osoba „...ne može naložiti, primijeniti, dopustiti ni tolerirati bilo koju sankciju protiv bilo koje osobe ili organizacije zato što su Nacionalnom mehanizmu za prevenciju saopćili neku informaciju, bilo istinitu ili neistinitu...” Osim toga, Potkomitet UN-a je 2016. godine izradio detaljne smjernice o odmazdi u dokumentu. U toj publikaciji je Potkomitet naveo: „Nacionalni mehanizam za prevenciju treba izraditi strategiju za sprečavanje odmazde i upućivanja prijetnji od strane zatvorskog osoblja, kao i drugih zatvorenika, prije ili nakon posjete zatvorenicima sa kojima se obavljaju intervjui tokom obilaska zatvora i drugih koji mogu saopćiti osjetljive ili važne informacije. Takvom strategijom je također potrebno obuhvatiti i prijetnje odmazdom protiv članova i osoblja mehanizma.”³⁵⁶ U dokumentu je naglašeno osam mjera koje nacionalni mehanizmi za prevenciju trebaju poduzeti u borbi protiv prijetnji odmazdom protiv osoblja Nacionalnog mehanizma za prevenciju

354 Vidi, naprimjer: APT, *Monitoring Places of Detention*, op. cit., napomena 10, str. 78.-82.; i APT, *Monitoring Police Custody: A Practical Guide* (APT, Ženeva, Švicarska, 2013.), str. 58.-59.

355 APT, „Detention Monitoring Briefing No.4–Mitigating the Risks of Sanctions related to Detention Monitoring”, januar 2012.

356 Potkomitet UN-a, „Analytical Assessment Tool for National Preventive Mechanisms”, CAT/OP/1/Rev.1, 25. januar 2016., stav 37.

i trećih strana. Te mjere mogu jednako provesti posmatrači nacionalnog preventivnog mehanizma za prevenciju i drugi posmatrači, a posebno oni koji prate pitanja koja se odnose na VERLT.³⁵⁷

Na samoj kraju, posmatrači bi trebali imati barem definiranu strategiju kojom je uzeta u obzir mogućnost odmazde, skupa sa koracima kojima će se smanjiti vjerovatnoća odmazde.

Posmatrači trebaju zauzeti rodno i dobno osjetljiv pristup. Drugi su izradili razne metodološke pristupe vođenju intervjua i zaštiti žena³⁵⁸ i djece u toku obilaska zatvora radi praćenja stanja u zatvorima, i posmatrači ih trebaju detaljno pregledati.³⁵⁹ Oni trebaju uvijek biti otvoreni prema mogućnosti da će možda obaviti intervju uz pomoć prevodioca, ako ne postoji zajednički jezik komunikacije. Iako takva potreba u mnogim slučajevima nije previše izazovna, pitanja povjerljivosti takve komunikacije se trebaju uzeti u obzir i prevoditelj se treba ukratko s tim upoznati. Postoje i pisane smjernice o ovom ključnom pitanju.³⁶⁰

Posmatrači moraju štiti privatnost i lične podatke svih osoba sa kojima razgovaraju, posebno privatnost i lične podatke djece. Ovo je naročito važno u kontekstu VERLT-a, u kojem otkrivanje identiteta može imati teške posljedice, kao što su stigmatizacija i rizik od odmazde. To znači da pristup štampanim i elektronskim ličnim podacima treba biti ograničen na najmanji broj ljudi koji ih trebaju znati i da nikakve informacije ni lični podaci ne smiju biti stavljeni na raspolaganje, niti objavljeni bez informiranog pristanka. Koraci se moraju poduzeti posebno u pogledu djece i medija, kako bi se osiguralo da ništa neće otkriti, niti indirektno omogućiti otkrivanje identiteta djece, uključujući slike, detaljne opise djeteta i porodice djeteta, imena i adrese, audio i videozapise, itd. Što se tiče korištenja fotografija djece u zatvoru, njihov identitet se ne smije otkrivati ni pod kojim okolnostima. U skladu s tim, naprimjer, lica djece trebaju biti zamagljena.

357 *Ibid.*, stav 37. (a)-(h).

358 PRI i APT, *Women in Detention: A Guide to Gender-Sensitive Monitoring*, (London: PRI, 2015.).

359 Vidi, naprimjer: APT, *Addressing Children's Vulnerabilities In Detention – Jean-Jacques Gautier NPM Symposium 2014 Outcome Report* (APT: Ženeva, 2014.), str. 7.-8. i 21.-21.; Defence for Children International (DCI), „Monitoring Places where Children are Deprived of Liberty”, 2016; PRI, „Safeguarding Children in Detention: Independent Monitoring Mechanisms for Children in Detention in MENA”, 2011.

360 APT, *Using Interpreters in Detention Monitoring: Briefing paper No. 3*, (APT: Ženeva, 2009.).

2.3 Oblast 3 rizika za ljudska prava: Programi rehabilitacije i reintegracije

Primarna svrha zatvorske kazne je zaštititi društvo od kriminala i smanjiti povratništvo u kriminal, što se može postići samo ako se period boravka u zatvoru iskoristi na način kojim će se osigurati, što je više moguće, reintegracija zatvorenika tako što će im se ponuditi razni oblici pomoći i razne aktivnosti.³⁶¹ Države članice OSCE-a su izjavile da zatvorski uslovi trebaju ponuditi „smislene okupacijske aktivnosti i odgovarajuće programe preodgoja“, putem kojih će se zatvorenici pripremiti za reintegraciju.³⁶² Kada je riječ o VERLT-u, Akcioni plan UN-a preporučuje uvođenje rodno osjetljivih programa povlačenja iz VERLT-a, rehabilitacije i savjetovanja kojima će se uzeti u obzir potrebe djece i koji će biti potpuno u skladu sa međunarodnim standardima i normama ljudskih prava.³⁶³ U kontekstu vanzatvorske rehabilitacije i reintegracije u prevenciji i borbi protiv VERLT-a, naglašeno je da takvi programi ne bi smjeli biti usmjereni na samo jedan oblik VERLT-a, kao što je nasilni ekstremizam zasnovan na vjeri, nego na sve oblike, uključujući i one koji se odnose na ekstremno desničarske ili etno-nacionalističke pokrete.³⁶⁴

Zatvorska uprava bi trebala podržavati zatvorenike u njihovim nastojanjima da napuste VERLT i da se reintegriraju u društvo nakon što budu pušteni iz zatvora. To zahtijeva dovoljne aktivnosti izvan ćelije, kao i opće i ciljane intervencije.³⁶⁵ Intervencije su opisane kao „planirani i strukturni procesi osmišljeni tako da pomognu zatvorenicima nasilnim ekstremistima da više ne učestvuju u djelima nasilnog ekstremizma, ili za one za koje se smatra da su u ozbiljnom riziku da postanu radikalizirani ka nasilju, da izbjegavaju činjenje takvih djela ubuduće.“³⁶⁶ One se mogu kretati od općih aktivnosti, sličnih aktivnostima koje se nude drugim zatvorenicima,³⁶⁷ kao što su obrazovanje, zapošljavanje i okupacijske aktivnosti, do specifičnih, ciljanih intervencija. Međutim, važno je ne precijeniti potrebu za specifičnim programima rehabilitacije za (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste zbog općih pretpostavki da su oni visokorizične osobe za koje je povratništvo

---

361 ICCPR, *op. cit.*, napomena 85, član 10.3; UN CCPR, „Opći komentar br. 21: član 10. (Čovječno postupanje s osobama lišenim slobode)“, 1992., stav 10; UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 4; UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, Pravilo 12.

362 OSCE, „Brussels Declaration on Criminal Justice Systems“, 5. decembar 2006., OSCE-ova ministarska „Deklaracija o jačanju napora OSCE-a na sprečavanju i borbi protiv terorizma“, od 9. decembra 2016., u stavu 8, posebno poziva države članice „da sarađuju u nastojanjima na rješavanju prijetnje koja dolazi od terorista, uključujući i stranih terorističkih boraca i povratnika, kroz izradu i provedbu, nakon krivičnog gonjenja, strategije za rehabilitaciju i reintegraciju, između ostalog“.

363 UN, „Plan akcija za sprečavanje nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 7, stav 50.(g).

364 OSCE, *Non-custodial Rehabilitation and Reintegration in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism*, (Beč: OSCE, 2020.), str. 40. i 109.

365 Za detaljnu analizu mogućih intervencija koje se odnose na VERLT u zatvorima, vidi: UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, Poglavlje 5, 6 i 8; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, Poglavlje 4 i 6.

366 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 74.

367 *Ibid.*, str. 74.

u kriminalvjerovatno.³⁶⁸ Ustvari, nedavne studije ukazuju na to da je stopa povratništva za zatvorenike osuđene za djela terorizma niža nego za druge koji su osuđeni za djela nasilja.³⁶⁹ Osim toga, prevelika intervencija može izazvati stigmatizaciju i štetiti nastojanjima na rehabilitaciji, s obzirom na to da ona nije proporcionalna nivou rizika i potrebe.³⁷⁰

Programi deradikalizacije i povlačenja

Iako se terminologija ne primjenjuje uvijek dosljedno u praksi, ciljane intervencije se mogu općenito podijeliti na programe deradikalizacije i povlačenja.³⁷¹ Vodi se debata o tome da li intervencije trebaju biti usmjerene na jedan ili drugi, ili trebaju sadržavati elemente oba programa,³⁷² što nameće duboka pitanja ljudskih prava.

Programima deradikalizacije se tipično suzbijaju specifična tumačenja, mišljenja ili argumenti (zasnovani na političkim, vjerskim ili drugim ideologijama) koji prožimaju vjerovanja i stavove koji se koriste za opravdanje korištenja ekstremnog nasilja.³⁷³ Ako se takvi programi fokusiraju na promjenu načina razmišljanja, oni se, međutim, mogu percipirati kao „pokušaj ispiranja mozga u interesu države“.³⁷⁴

U mjeri u kojoj obuhvataju takve karakteristike, intervencije su u sukobu s pravom na mišljenje bez uplitanja i sa zabranom „svakog oblika nastojanja da se osoba prisili na mišljenje ili da se prisilom od određenog mišljenja odvрати“, kao što je naveo UN-ov Komitet za ljudska prava.³⁷⁵ Na isti način, postoji jasna zabrana prisile, prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima, na promjenu ili zadržavanje vjere, što proizilazi iz apsolutne prirode prava na vjeru ili njeno usvajanje.³⁷⁶ Kao što je navedeno u dijelu 2.1, samo pravo na iskazivanje vjere može podlijegati ograničenjima pod ograničenim okolnostima – ali pravo na vjeru ili vjerovanje ili usvajanje vjere ili vjerovanja jest apsolutno pravo koje se ne može ograničiti. Zbog toga, programi deradikalizacije nameću ozbiljna pitanja u pogledu ljudskih prava. Zato se savjetuje stavljanje fokusa na promjenu nasilnog ili na drugi način nezakonitog ponašanja, što se najbolje može postići kroz programe povlačenja.³⁷⁷

---

368 Renard, „Overblown: Exploring the Gap Between the Fear of Terrorist Recidivism and the Evidence“, *op. cit.*, napomena 52, str. 27.

369 Andrew Silke i John Morrison, „Re-Offending by Released Terrorist Prisoners: Separating Hype from Reality“, ICCT Policy Brief, septembar 2020., str. 5.

370 OSCE, *Non-custodial Rehabilitation and Reintegration in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism*, *op. cit.*, napomena 364, str. 110.

371 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stav 73-74.

372 Za kraći pregled diskusije vidi: OSCE, *Non-custodial Rehabilitation and Reintegration in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism*, *op. cit.*, napomena 364, str. 30.-32.

373 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stav 73.

374 MKCK, „Radikalizacija u zatvorima – Perspektiva MKCK“, *op. cit.*, napomena 134, str. 4.

375 UN CCPR, Opći komentar br. 34, *op. cit.*, napomena 168, stav 9-10.

376 ICCPR, *op. cit.*, napomena 85, član 18.2; UN CCPR, „Opći komentar br. 22“, *op. cit.*, napomena 161, stav 3 i 5; Izvještaj specijalnog izvjestitelja Komisije za ljudska prava o slobodi religije ili uvjerenja, Asma Jahangir, „Elimination of All Forms of Religious Intolerance“, A/60/399, 30. septembar 2005., stav 50-51.

377 U skladu s tim, i s obzirom na to da ovo izgleda dosljednije OSCE-ovom konceptu VERLT-a, kao što je ranije definiran, ODIHR je naglasio da nastojanja u pravcu reintegracije i rehabilitacije trebaju biti izričito usmjerena na povlačenje iz terorizma ili nasilja, a ne na amorfniji pojam deradikalizacije. Vidi: *Smjernice za rješavanje prijetnji i izazova „stranih terorističkih boraca“ u okviru ljudskih prava*, *op. cit.*, napomena 23, str. 61.

Fokus programa povlačenja je na sprečavanju ili promjeni odnosa određene osobe sa naročitom grupom, ciljem ili ideologijom, koji smatraju da je nasilje opravdano u smislu postizanja njenih ciljeva.³⁷⁸ Zbog toga je fokus stavljen na promjenu ponašanja, a ne vjerovanja.³⁷⁹ Takvim programima za zatvorenike se nastoji:

- Pružiti podrška takvim osobama da pronađu alternativne načine i mogućnosti ispunjenja svojih potreba;
- Osnažiti takve osobe da rade na ostvarivanju svojih ciljeva legitimnim sredstvima i da preispitaju relevantnost upotrebe nasilja;
- Osnažiti ličnu moć nad vlastitim odlukama i ponašanjem;
- Razotkriti nedosljednosti i netačnosti u njihovim sadašnjim vjerovanjima koja podržavaju nasilje i smanjiti identificiranje takvih osoba sa nasilnim grupama ili ciljevima;
- Povećati njihovu emocionalnu tolerantnost i prihvatanje;
- Potaknuti ih da razmišljaju o (ličnim) troškovima učešća u djelima nasilja; i
- Potaknuti ih da teže životu u skladu sa zakonom, bez nasilja, i pomoći im da steknu neophodne vještine kako bi se, naprimjer, zaposlili nakon što budu pušteni iz zatvora.³⁸⁰

U nekim državama ne postoje specifični programi povlačenja iz VERLT-a, nego one nude iste programe povlačenja svim zatvorenicima koji su fokusirani na nasilje, a ne na ekstremističke poglede kojima se opravdava nasilje.³⁸¹ Postoji zabrinutost da bi se drugačijim postupanjem s određenom kategorijom zatvorenika u odnosu na ostatak zatvorske populacije mogao podići njihov status i, što bi, paradoksalno, čak moglo ići u prilog nastojanjima nasilnih ekstremističkih grupa u pravcu vrbovanja.

Ključni principi programa povlačenja

Ne postoji jedinstveni model za sve intervencije. Politike djelovanja trebaju biti rodno i dobno osjetljive i, u velikoj mjeri, prilagođene lokalnom kontekstu, kulturi i pravnim tradicijama, kao i karakteru VERLT-a u datoj državi, svakom zatvoreniku, posebno onom koji učestvuje u takvim programima i okruženju u koje će zatvorenici biti oslobođeni.³⁸² Procjena rizika i potreba treba činiti osnovu pitanja da li je potrebno zatvorenicima ponuditi programe povlačenja iz VERLT-a, i koja vrsta programa. U svakom slučaju, intervencije

---

378 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stav 72.

379 OSCE, *Non-custodial Rehabilitation and Reintegration in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism*, *op. cit.*, napomena 364, str. 13.

380 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 76.; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stav 70.

381 Švedska i Grčka su, naprimjer, navedene kao države koje nemaju konkretne programe za deradikalizaciju/isključenje. Vidi: Basra and Neumann, *Prisons and Terrorism: Extremist Offender Management in 10 European Countries*, *op. cit.*, napomena 51, str. 7.-8.

382 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 70. i 75.

trebaju biti vođenje principom nečinjenja štete, kako bi se vodilo računa o tome da one nemaju negativno djelovanje na prava onih na koje su usmjerene.³⁸³

Nastojanja da se pruži podrška zatvorenici u povlačenju iz VERLT-a zahtijevaju cjelovit pristup u raznim disciplinama i moraju ih ulagati multidisciplinarni timovi čiji su članovi adekvatno odabrani, provjereni i obučeni.³⁸⁴ U takvim timovima mogu biti vjerski predstavnici, psiholozi, socijalni radnici, zdravstveni radnici, sportski instruktori i umjetnički terapeuti. Korisno bi bilo da odražavaju rod, jezik i etničku pripadnost osoba sa kojima će raditi.³⁸⁵ Pripadnici zajednice, članovi porodica, OCD, bivši nasilni ekstremisti i ponekad žrtve terorističkih djela mogu se uključivati od slučaja do slučaja. Zatvorenici mogu smatrati da su oni nezavisniji, legitimniji, vjerodostojniji, odnosno kompetentniji u njihovom području. Podrška pripadnika zajednice i porodice može biti vrlo važna u osiguranju neometane reintegracije zatvorenika nakon što budu pušteni na slobodu.³⁸⁶ U nekim državama se nude i programi mentorstva metodom „jedan na jedan“.³⁸⁷

Pažnja usmjerena na programe rehabilitacije i reintegracije za (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste može zahtijevati ulaganja. Istovremeno, MKCK je upozorio na situaciju u kojoj takva pažnja „dovodi do situacije u kojoj druge grupe zatvorenika ne primaju čak ni minimum ljudske i dostojanstvene pažnje, niti neophodnu pažnju uprave i osoblja“. To može dovesti do povećanih rizika od povreda ljudskih prava, zlostavljanja i mučenja, kao i do eventualno novih prijetnji bezbjednosti i sigurnosti.³⁸⁸

Vođenje evidencije će pomoći pri procjeni djelotvornosti intervencija i postignutog napretka, uz osiguranje kontinuiteta aktivnosti i preodgoja i njihovo prilagođavanje, prema potrebi, na osnovu potreba i okolnosti zatvorenika, uključujući i potrebe u pogledu njihovog mentalnog zdravlja.³⁸⁹ Zbog toga je potrebno unositi informacije o učešću zatvorenika u radu, raznim aktivnostima i programima povlačenja iz VERLT-a u lične spise zatvorenika, potrebno ih je redovno pregledati i ažurirati i one trebaju biti dio cjelokupne politike upravljanja zatvorom.³⁹⁰

---

383 *Ibid.*, str. 102.-103.

384 U Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a 2386 (2017.), S/RES/2396 (2017.), u stavu 32 je „naglašen značaj pristupa kompletne vlasti i priznata je uloga koju organizacije civilnog društva mogu imati, između ostalog, u sektoru zdravstva, socijalne politike i obrazovanja, u davanju doprinosa rehabilitaciji i reintegraciji povratku i premještanju stranih terorističkih boraca i njihovih porodica“.

385 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenici nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 100.-101.

386 U Austriji NEUSTART vodi program pod nazivom konferencije sa društvenim mrežama (social net conferencing) koji „u zatvoru nudi počiniteljima šansu da izrade obavezan plan svoje budućnosti nakon što budu pušteni na slobodu. Oni rade skupa sa svojim društvenim mrežama na izradi takvog plana koji se potom dostavlja sudiji koji, u skladu s planom, izriče naredbe u toku sudskog postupka. Službenik za probaciju nadzire poštivanje sudskih naredbi te, zbog toga, i provedbu plana“.

387 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenici nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 77.-78.

388 MKCK, „Radikalizacija u zatvorima – perspektive MKCK“, *op. cit.*, napomena 134, str. 5.

389 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenici nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 101.-103.; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stav 101.

390 Za detaljnu analizu zahtjeva u pogledu upravljanja spisima zatvorenika u skladu s UN-ovim Nelson Mandela pravilima, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1.1.

Zdravo i konstruktivno zatvorsko okruženje koje pruža podršku, bezbjednost i sigurnost jest temeljna osnova za nastojanja u pravcu povlačenja. Kao što je navedeno u dijelu 1.2, vrlo je bitno rješavati faktore koji doprinose VERLT-u u zatvorima, kako bi bilo potaknuto dugoročno povlačenje.³⁹¹ Pozitivni odnosi izgrađeni na povjerenju između zatvorenika i osoblja uz dinamičan sigurnosni pristup od vitalnog su značaja za ljudsko postupanje sa zatvorenicima i mogu olakšati nastojanja na rehabilitaciji.³⁹² Svako ko radi u zatvoru ima ulogu u tom pogledu, koju će ispuniti kroz interakciju sa svim zatvorenicima na pravičan način kojim će ukazati poštovanje prema svima i odvajanje vremena u kojem će ih saslušati i pokazati profesionalizam.³⁹³

Ograničen pristup aktivnostima

Neki zatvorski sistemi (još uvijek) nisu uveli programe za povlačenje iz VERLT-a. U drugima se pak smatra da je učešće (pretpostavljenih) zatvorenika nasilnih ekstremista u tim programima ili u bilo kojim drugim općim aktivnostima, uključujući i rad, nekompatibilno sa njihovim zatvorskim režimima i zahtjevom da se takvi zatvorenici ne miješaju s općom zatvorskom populacijom. Kada je zatvorenicima omogućeno da učestvuju u rehabilitacijskim ili drugim aktivnostima, oni u njima učestvuju najčešće pod posebnim okolnostima, kao što su ograničeno razdoblje i učešće u malim grupama. U nekim državama članicama OSCE-a, visoko sigurnosni režimi u kojima se (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti također mogu držati, ne osiguravaju takvim zatvorenicima prilagođene, svrsishodne i raznolike programe aktivnosti kao naknadu za teške zatvorske uslove u kojima borave i pomoć na putu reintegracije.³⁹⁴

Komiteet Vijeća Evrope je naglasio da je „postojanje zadovoljavajućeg programa aktivnosti jednako važno – ako ne i važnije – u jedinici visoke sigurnosti nego na normalnim lokacijama“, smatrajući da takve aktivnosti trebaju biti „što raznovrsnije (obrazovanje, sport, rad povezan s određenim zanimanjima)“ i da, iako radne aktivnosti mogu biti ograničene zbog pitanja sigurnosti, „to ne smije značiti da se zatvorenicima omogućava da obavljaju samo onaj rad koji je po svojoj prirodi zamoran“. ³⁹⁵ Te aktivnosti mogu pomoći (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima da prošire svoje perspektive, razviju nove vještine (kao što je kritičko razmišljanje), izgrade samopoštovanje i mogu im pružiti osjećaj svrhe u životu, uz svakodnevnu rutinu.³⁹⁶ Sve one mogu biti pozitivno sredstvo razumijevanja i rješavanja pritužbi. Kao takve, te aktivnosti podržavaju povlačenje zatvorenika iz VERLT-a i bitan su dio procesa rehabilitacije.

---

391 Govor Thomasa Renarda, *op. cit.*, napomena 53, str. 3.

392 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 56, smjernica 12.

393 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 99.

394 „Izvještaj Evropske komisije za sprečavanje mučenja i nečovječnog postupanja ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja o posjeti Republici Češkoj u periodu od 2. do 11. oktobra 2018. za Vladu Češke, stav 51; Le Contrôleur général des lieux de privation de liberté Annual report 2017, str. 92.

395 CPT 11th General Report (CPT/Inf CPT/Inf [2001] 16, stav 32).

396 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 56, smjernica 15.

Svako ograničenje pristupa (pretpostavljenim) zatvorenica nasilnim ekstremistima, kao i pritvorenica, obrazovanju,³⁹⁷ stručnoj obuci³⁹⁸ i kreativnim i rekreativnim aktivnostima³⁹⁹ treba biti zasnovano na individualnim procjenama rizika i potreba. Ono se treba zasnivati na istim principima kao i ograničenja koja se primjenjuju na sve druge zatvorenike. Žene mogu imati specifične potrebe za takvim aktivnostima i treba im biti omogućen jednak pristup kao i odraslim muškim zatvorenica.⁴⁰⁰ Nažalost, zatvorenice imaju ograničen pristup mogućnostima rehabilitacije prilagođene njihovim posebnim karakteristikama ili potrebama za rehabilitacijom, kao i mogućnostima da s njima rade žene praktičari.⁴⁰¹ Obim mogućnosti koji je na raspolaganju zatvorenica treba biti što je moguće širi i suzbijati rodne stereotipe. Također je potrebno nastojati olakšati pristup i učešće stranih državljana u tim aktivnostima.

Djeca koju su vrbovale terorističke i nasilne ekstremističke grupe ili za koje se smatra da su u riziku od radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju u zatvoru posebno se mogu rehabilitirati, zbog čega se nikad ne može dovoljno naglasiti značaj obrazovnih, stručnih i rekreativnih aktivnosti za mlade.⁴⁰² Bez obzira na zatvorski režim u koji su smještena djeca, pravo na obrazovanje radi ličnog razvoja je, prema međunarodnom pravu, temeljno ljudsko pravo.⁴⁰³ Specifičnim programima povlačenja koji su usmjereni na djecu se možda mogu bolje zadovoljiti njihove specifične potrebe nego što je to moguće programima namijenjenim odraslima. U nekim državama članicama OSCE-a postoje programi koji su namijenjeni djeci koja su lišena slobode zbog počinjenja ideološki motiviranih djela nasilja (uključujući i ona počinjena iz političkih, društvenih, vjerskih i drugih razloga), i u njima se koriste razne metode, naprimjer, pomoć pri deradikalizaciji i povlačenju, građansko obrazovanje, dugoročna grupna obuka i usmjeravanje radi stabilizacije nakon puštanja na slobodu.⁴⁰⁴

Može se smatrati da je učešće pritvorenika optuženih za djela povezana sa terorizmom ili nasilnim ekstremizmom u ciljanim programima za povlačenje iz VERLT-a u suprotnosti sa

---

397 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravilo 104-105; EPR, *op. cit.*, napomena 123, pravila 28.1-28.7, 35; IACHR, „Principi i najbolje prakse za zaštitu osoba lišenih slobode u Amerikama”, *op. cit.*, napomena 123, Principi XIII.

398 N-ova Nelson Mandela pravila, *ibid.*, pravila 96-103; UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, pravila 18, 42-46; EPR, *op. cit.*, napomena 123, pravila 25.1, 27.3-27.7; IACHR, „Principi i najbolje prakse za zaštitu osoba lišenih slobode u Amerikama”, *ibid.*, Principi XIII.

399 UN-ova Nelson Mandela pravila, *ibid.*, pravila 4 i 105; UN-ova Pravila iz Havane, *ibid.*, napomena 86, Pravilo 47; EPR, *ibid.*, napomena 123, pravila 28.1-28.7, 35; IACHR, „Principi i najbolje prakse za zaštitu osoba lišenih slobode u Amerikama”, *ibid.*, Principi XIII.

400 UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79, pravilo 37.

401 Vidi: 10 ključnih principa za rodno-osjetljive programe rehabilitacije: PRI, *The rehabilitation and social reintegration of women prisoners*, 2019, str. 2. i str. 48. Također, vidi: Brown, “The Importance of Gender”, *op. cit.*, napomena 189: „Dokazi pokazuju da se žene, nakon što budu puštene na slobodu, suočavaju sa dvostrukim teretom – zato što su počinile terorističko djelo i zato što su žene – te, zbog toga, nailaze na dodatne rodno specifične prepreke reintegraciji“.

402 PRI, „Djeca i nasilni ekstremizam: *op. cit.*, napomena 84, str. 12. Vidi: UN-ov Komitet o pravima djeteta, „Opći komentar br. 24 (2019.) o pravima djeteta u sistemu dječije pravde”, *op. cit.*, napomena 15, stav 95 i stav 97-101.

403 Vidi: UN-ova Pravila iz Havane, *op. cit.*, napomena 86, br. 38.; Konvencija UN-a o pravima djeteta, član 28, ICESR, član 13.; Globalni centar o kooperativnoj sigurnosti i ICCT, „Korekcija djelovanja: Jačanje principa maloljetničke pravde za djecu osuđenu za krivična djela nasilnog ekstremizma”, *op. cit.*, napomena 187, str. 29.

404 Violence Prevention Network, “Deradicalization in Prison”; također sadržano u: EU RAN, „Preventing Radicalization to Terrorism and Violent Extremism: Approaches and Practices”, 2019., str. 196.

pretpostavkom nevinosti⁴⁰⁵ i da može utjecati na tok postupka koji se vodi protiv njih. Ipak, pritvorenici trebaju imati mogućnost rada, ukoliko oni to žele⁴⁰⁶ i, kada je to izvodivo i kada odgovara, da učestvuju u aktivnostima, a ne da čame u ćeliji; to je jako bitno za njihovu dobrobit, te u smislu humanog postupanja s njima.⁴⁰⁷

Prisilno učešće i imperativ informiranog pristanka

Kako bi se zatvorenici potaknuli na učešće u intervencijama, zatvorske vlasti koriste poticaje, kao što su povećane aktivnosti izvan ćelija i povećan broj stvari koje mogu imati kod sebe. Ti poticaji trebaju biti slični onima koji se nude općoj zatvorskoj populaciji. U suprotnom, to bi moglo biti diskriminatorno ili stvoriti povlašteni položaj tih zatvorenika, dok bi ostatak zatvorske populacije na njih mogao negativno gledati. Osim toga, time bi se nesvjesno mogli potaknuti zatvorenici da sami za sebe kažu da su nasilni ekstremisti, ili bi se čak mogli priključiti nasilnim ekstremističkim grupama u zatvoru.

Učešće u aktivnostima ili intervencijama povlačenja iz VERLT-a treba biti dobrovoljno i zasnovano na principu informiranog pristanka.⁴⁰⁸ Zatvorenici trebaju biti u mogućnosti u svako doba dati ili povući svoj pristanak na učešće. Oni također trebaju biti u potpunosti upoznati sa ciljevima o tome ko će biti uključen, o njihovoj ulozi, modalitetima intervencija i pravilima povjerljivosti u pogledu otkrivanja informacija koje su iznijeli učesnici unutar ili izvan tima za intervencije.

Oklijevanje ili otpor učešću u programima povlačenja ne smije biti razlog za izricanje disciplinskih mjera i ne smije dovesti do lišavanja zatvorenika njihovih osnovnih potreba, jer bi to moglo predstavljati zlostavljanje.⁴⁰⁹ Mjere prisile bi bile kontraproduktivne i mogle bi ojačati, a ne smanjiti i zaustaviti, učešće u VERLT-u.

Povreda slobode mišljenja i slobode misli, savjesti i religije

Rana nastojanja na sprečavanju i suzbijanju nasilnog ekstremizma su počela sa takozvanim „programom izlaska“ namijenjenim borbi protiv desničarskog ekstremizma, ali su nastojanja na prevenciji i suzbijanju VERLT-a danas često, u velikoj mjeri, fokusirana na vjerski motiviran nasilni ekstremizam, te su zbog toga ciljane na grupe na osnovu vjerske pripadnosti, na diskriminatoran način.⁴¹⁰ S obzirom na to, potrebno je pažljivo razmotriti

---

405 Pretpostavka nevinosti je garantirana prema ICCPR-u, *op. cit.*, napomena 85, član 14.; također, vidi: UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 111.3;

406 UN-ova Nelson Mandela pravila, *ibid.*, Pravilo 116.

407 Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv mučenja, „Interim report“, A/68/295, 9. august 2013., stav 38; „2nd General Report on the CPT's Activities“, CPT, CPT/Inf(92) 3, Strassbourg, 13. april 1992., stav 46.

408 Određeni programi mogu biti obavezan dio blaže kazne ili preduslov za prijevremeno puštanje na slobodu, naprimjer.

409 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, pravila 6-10 i 42; UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 104.-105.; MKCK, „Radikalizacija u zatvorima – Perspektiva MKCK“, *op. cit.*, napomena 134, str. 3.

410 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, *op. cit.*, napomena 108, stav 6 i 28.

sadržaj vjerski zasnovanih intervencija u zatvorima i način na koji se provode. Njihova svrha ne smije biti prisilna promjena vjeroispovijesti ili vjerovanja zatvorenika, nego ponuditi argumente kao alternativu stajalištima nasilnih ekstremističkih grupa koji koriste vjeru za opravdanje nasilja. Specijalni izvjestitelj UN-a za slobodu religija ili vjerovanja istakao je značajnu ulogu koju vjerske zajednice i učenjaci mogu imati u programima rehabilitacije i reintegracije, uključujući i one koji su namijenjeni počiniteljima djela nasilnog ekstremizma i „stranim terorističkim borcima“. ⁴¹¹ Prema njegovom mišljenju, vjerske zajednice i lideri bi trebali promovirati empatiju, poštivanje, tolerantnost i zabranu diskriminacije i trebali bi dovoditi u pitanje autentičnost tvrdnji onih koji zagovaraju nasilje u ime vjere tako što će isticati njihova stajališta kao ona koja ne poznaju dobrotvorne osnovne poruke sadržane u vjerskim tradicijama. ⁴¹² Ti principi bi se mogli slično primjenjivati i na intervencije u zatvoru koje su zasnovane na vjeri. ⁴¹³

Uključenost vjerskih predstavnika u intervencije usmjerene na rehabilitaciju također predstavljaju više praktičnih izazova. Njihov organizacijski status (naprimjer, kao službenici zatvorske službe ili nadležnog ministarstva) može utjecati na percepcije o njihovoj nezavisnosti i vjerodostojnosti. ⁴¹⁴ U više evropskih država i u Sjedinjenim Američkim Državama je institucionalizacija zatvorskih imama izazvala zabrinutost u pogledu uvođenja oblika islama koji država odobrava i činjenice da nije zastupljena različitost unutar islama. ⁴¹⁵ Kao što je izjavio specijalni izvjestitelj UN-a za slobodu religije ili vjerovanja, nije na državi da definiira sadržaj bilo koje vjere ili vjerovanja; to moraju uraditi sami vjernici. ⁴¹⁶ Gdje je to moguće, također će biti djelotvornije osigurati da vjerski predstavnici ili učenjaci koji su uključeni u programe rehabilitacije dolaze iz istih plemenskih, etničkih i jezičkih grupa kao i zatvorenici. ⁴¹⁷ Preporučuje se da vjerski lideri prođu kroz specijaliziranu (psihološku) obuku na temu terapijskog rada u zatvorskom okruženju sa (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima ili zatvorenicima za koje se smatra da su „u riziku“ od VERLT-a. ⁴¹⁸

Također je izuzetno važno da se poštuje pravo osobe na mišljenje bez uplitanja. ⁴¹⁹ Prisilnim karakterom sistema promjene ideologije koji se „primjenjuje diskriminatorno u

---

411 Specijalni izvjestitelj UN-a o slobodi religije ili uvjerenja, „Report on Preventing Violence Committed in the Name of Religion”, A/HRC/28/66, 29. decembar 2014., stav 65.

412 *Ibid.*, stav 105. O općem značaju obrazovanja i drugih mjera kojima se potiče poštivanje vjerske različitosti ili različitog vjerovanja, razumijevanje i uzajamno poštivanje, također, vidi: ODIHR, *Freedom of Religion or Belief and Security: Policy Guidance*, *op. cit.*, napomena 32, str. 20.-27.

413 Zbog potencijalnog značaja vjere za zatvorenike, kao što je ranije navedeno, i činjenice da intervencije zasnovane na vjeri mogu biti od pomoći za rehabilitaciju i reintegraciju zatvorenika, također je važno napomenuti da je prekomjerno uplitanje u slobodu vjere i vjerovanja, koje je posljedica nametanja specifičnih sigurnosnih mjera/zatvorskih režima ili upotreba indikatora za identificiranje osoba koje su ranjive na VERLT, ne samo u suprotnosti sa međunarodnim standardima ljudskih prava, nego i kontraproduktivno. Vidi Dio 2.1 i Dio 2.2, i *supra notu* 163.

414 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stav 161.

415 ICSR, „Zatvori i terorizam – radikalizacija i deradikalizacija u 15 država”, *op.cit.*, napomena 60, str. 33.

416 Specijalni izvjestitelj UN-a o slobodi religije ili uvjerenja, „Report of the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief, Asma Jahangir - Report to the Human Rights Council”, A/HRC/7/10/Add.3, 7. februar 2008., stav 76.

417 GCTF, „Rimski Memorandum o dobrim praksama za rehabilitaciju i reintegraciju počinitelja nasilnih ekstremista”, *op. cit.*, napomena 174, dobra praksa 10; Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma”, *op. cit.*, napomena 56, smjernice 24-25.

418 United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, „Building on the GCTF's Rome Memorandum: Additional Guidance on the Role of Religious Scholars and other Ideological Experts in Rehabilitation and Reintegration Programmes”, str. 2.

419 Pozivanje na član 19., ICCPR, *op. cit.*, napomena 85. Također, vidi: Dio 2.1, „upotreba indikatora“.

cilju promjene političkog mišljenja zatvorenika, nudeći mu poticaje u obliku povlaštenog postupanja u zatvoru i boljih mogućnosti uslovnog puštanja na slobodu“ i ograničava se sloboda izražavanja i iskazivanja vjerovanja na diskriminatornoj osnovi političkog mišljenja.⁴²⁰ Sankcioniranje zatvorenikovog nepoštivanja zahtjeva da se odrekne svojih ideoloških uvjerenja također predstavlja povredu zabrane diskriminacije na osnovu političkog ili drugog mišljenja.⁴²¹

Zloupotreba programa u svrhu prikupljanja obavještajnih podataka

Prikupljanje ličnih informacija predstavlja uplitanje u pravo na privatnost i ono mora biti u skladu sa principima zakonitosti, nužnosti, proporcionalnosti i zabrane diskriminacije, kao što je to slučaj sa svim drugim ograničenjima prava. Osoblje uključeno u proces rehabilitacije (socijalni radnici, edukatori, vjerski predstavnici, psiholozi, itd.) trebaju, zbog toga, vrlo pažljivo razmotriti koje se informacije mogu prikupljati od zatvorenika i sa drugima dijeliti kako bi se izbjegla njihova naknadna upotreba u bilo koje druge svrhe osim rehabilitacije. Također trebaju djelovati uz striktnu autonomiju i nezavisnost od službenika koji prikupljaju obavještajne podatke o (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima ili zatvorenicima za koje se smatra da su „u riziku“ od VERLT-a. Specijalni izvjestitelj UN-a za borbu protiv terorizma je izrazio zabrinutost da je velikom broju aktera data nadležnost da otkrivaju „znake radikalizacije“ i da bi to moglo ometati njihove profesionalne etičke obaveze.⁴²² Primijećeno je da uključivanje zatvorskih službenika koji su prošli kroz obuku na temu obavljanja poslova koji su vezani za borbu protiv terorizma samo u ograničenoj mjeri (ili ubacivanje obavještajnih službenika među zatvorsko osoblje) može biti problematično, da može dovesti do prekomjernog izvještavanja i biti štetno u pogledu uspostave odnosa povjerenja sa zatvorenicima.⁴²³ Dužnosti osoblja uključenog u ovaj proces i službenika koji prikupljaju obavještajne podatke trebaju biti jasno razgraničene i odvojene.⁴²⁴ To je ključ uspostave iskrenih odnosa povjerenja i vjerodostojnosti, što je izuzetno važno za djelotvornost svakog programa rehabilitacije i reintegracije.

---

420 UN CCPR, *Yong-Joo Kang v. Republic of Korea*, 15. juli 2003., CCPR/C/78/D/878/1999, stav 7.2.

421 UN Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression, „Report on the Mission to the Republic of Korea”, E/CN.4/1996/39/Add.1, 21. novembar 1995., stav 25.

422 Izvještaj specijalnog izvjestitelja UN-a za borbu protiv terorizma, A/HRC/43/46, *op. cit.*, napomena 108, stav 32.

423 „The Challenges to the Preventive Monitoring under OPCAT in the Context of Counter-Terrorism and Anti- Radicalization Measures”, *op. cit.*, napomena 102, stav 6.

424 Vijeće Evrope, CDPC PC-CP, „Komentar Francesca Ragazzija, naučnog stručnjaka, na Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma”, *op. cit.*, napomena 156, str. 6.; Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma”, *op. cit.*, napomena 56, smjernice 4-5.

Zaštitne mjere nakon puštanja iz zatvora za zatvorenike i njihove porodice

Nakon puštanja iz zatvora, osobe koje su napustile VERLT mogu se suočiti s odmazdom nasilnih ekstremističkih grupa kojima su nekada pripadale ili njihovih porodica ili zajednica. Zbog toga, države trebaju uvesti zaštitne mjere, uključujući i opciju premještanja, kada je to neophodno.⁴²⁵ Bez obzira o kojoj eventualnoj prijetnji se radi, nije opravdano zatvorenike i dalje, nakon što odsluže kaznu, držati u zatvoru radi njihove lične sigurnosti.

Žene su posebno u riziku od odmazde i potrebna im je zaštita. Kada ne postoje izvaninstitucionalni oblici zaštite, kao što su skloništa ili sigurne kuće koje vode nezavisna tijela, privremeni boravak u zatvoru je moguć radi zaštite žena, kada je to striktno neophodno i ako one izričito traže takvu zaštitu (vidi UN-ova Pravila iz Bangkoka). U takvim slučajevima, takve zaštitne mjere trebaju nadzirati pravosudni ili drugi nadležni organi i nijedna žena ne smije biti držana protiv njene volje.⁴²⁶

Reintegracija i uslovi nakon puštanja na slobodu

Skupa s općim intervencijama i intervencijama u pogledu povlačenja, priprema za reintegraciju i podrška nakon puštanja na slobodu su vrlo bitni za pružanje pomoći zatvorenicima prilikom njihove tranzicije u društvo i smanjenje rizika od njihovog povratka nasilnim ekstremističkim grupama radi zadovoljenja vlastitih potreba.⁴²⁷ Intervencije u pogledu reintegracije, kao što su opisane u UN-ovim Nelson Mandela pravilima,⁴²⁸ su posebno relevantne za (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste koji možda već dugo borave u zatvoru. Njima je potrebna podrška kako bi održavali ili ponovno uspostavili kontakt sa porodicom, prijateljima i zajednicama koje im pružaju podršku prije nego što budu pušteni na slobodu, pod uslovom da oni nisu uključeni u VERLT.

Kako bi bila olakšana reintegracija, zatvorenici koji su osuđeni za djela povezana sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom se trebaju progresivno premješati u manje restriktivna zatvorska okruženja, na osnovu periodičnih procjena rizika i potreba. Idealno bi bilo da se zadnja faza izdržavanja kazne zatvora služi u zatvoru najnižeg nivoa sigurnosti, koji će pružiti najbolje okruženje za pripremu njihovog puštanja na slobodu.⁴²⁹ Postojanje mjera u zakonu i praksi koje se primjenjuju nakon puštanja zatvorenika na slobodu i kojima se bivšim zatvorenicima pruža pomoć, naširoko je prepoznato kao pozitivan

---

425 GCTF, „Rimski Memorandum o dobrim praksama za rehabilitaciju i reintegraciju počinitelja krivičnih djela nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 174, dobra praksa 21.

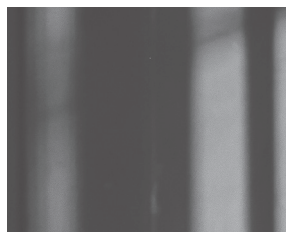
426 UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79, Pravilo 59. Vidi, također: PRI i Thailand Institute of Justice, „Guidance Document on the United Nations Rules on the Treatment of Women Prisoners and Non-Custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules)“, 2013., str. 16.-18.

427 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 119. Za detaljan pregled intervencija u cilju reintegracije vidi, također: Poglavlje 8 u UNODC Priručniku; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, Poglavlje 6.

428 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 108.

429 UN-ova Nelson Mandela pravila, *ibid.*, napomena 13, Pravilo 87.

poticaj za zatvorenike da se reintegriraju u društvo.⁴³⁰ Ako zatvorska uprava smatra da (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti ne mogu pratiti isti proces reintegracije kao i opća zatvorska populacija, to mora biti transparentno i jasno objašnjeno. Tada je potrebno identificirati alternativne mjere koje odgovaraju njihovim individualnim procjenama rizika i potreba i klasifikaciji.⁴³¹

430 Rezolucija 45/110 Generalne skupštine UN-a, „UN Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (Tokyo Rules)”, 14. decembar 1990., Pravilo 9. Mjere puštanja na slobodu nakon izricanja presude mogu obuhvatiti: odmor zatvorenika i smještaj u domove za bivše zatvorenike prije reintegracije u zajednicu, puštanje na slobodu u svrhu rada ili obrazovanja, razne oblike uslovnog otpusta, puštanje na slobodu nakon odsluženja određenog dijela kazne, oprost od izvršenja kazne. Za pravila koja su specifična za žene i maloljetnike, vidi: UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79, Pravilo 63; odnosno, UN-ova Pravila iz Pekinga, *op. cit.*, napomena 126, Pravilo 28.1.

431 MKCK, „Radikalizacija u zatvorima – MKCK perspektiva”, *op. cit.*, napomena 134, str. 2.

Sažetak oblasti 3 rizika za ljudska prava: Programi rehabilitacije i reintegracije

- Ako se provode specifični programi reintegracije i rehabilitacije povezani sa VERLT-om (uz opće programe rehabilitacije), oni ne bi smjeli biti povezani samo sa jednim oblikom VERLT-a, nego bi trebali obuhvatiti programe rehabilitacije koji se odnose na sve oblike VERLT-a, uključujući vjerske, kao i ekstremno desničarke ili etno-nacionalističke motivacije i manifestacije.
- Ciljanim intervencijama se treba nastojati promijeniti nasilno ili na drugi način nezakonito ponašanje („povlačenje“). One ne bi smjele biti fokusirane na promjenu vjere počinitelja, političkog stava, vjerovanja ni ideologije („deradikalizacija“).
- Osobama optuženim ili osuđenim za terorizam i (pretpostavljenim) zatvorenima nasilnim ekstremistima ne smije se uskraćivati pravo na učešće u programima rehabilitacije i radnog angažmana tokom boravka u zatvoru.
- Pristup programima rehabilitacije i reintegracije ne smije biti diskriminatoran. Trebaju postojati rodno osjetljivi i rodno odgovarajući programi za žene, koji nisu zasnovani na rodnim stereotipima.
- Učešće u programima povlačenja ne smije zavisiti od profila rizika koji je određen za zatvorenika.
- Učešće u programima povlačenja mora biti strogo dobrovoljno, zasnovano na informiranom pristanku i ne smije biti prisilno. Odbijanje učešća ne smije rezultirati kaznama, strožijim zatvorskim uslovima, zlostavljanjem ni mučenjem.
- Da bi se omogućila reintegracija, zatvorenici osuđeni za djela povezana sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom se trebaju progresivno premještati u manje restriktivno zatvorsko okruženje, na osnovu periodičnih procjena rizika i potreba. Potrebno ih je podržati u održavanju ili ponovnoj uspostavi kontakta sa članovima porodice, prijateljima i zajednicama koje ih podržavaju, prije nego što budu pušteni na slobodu.

Pitanja za posmatrače stanja u zatvorima: Rehabilitacija i reintegracija

Zavisno od njihovog specifičnog mandata, posmatrači stanja u zatvorima možda ne vrše procjenu kvaliteta (ili uspjeha) programa rehabilitacije koji se odnose na sve oblike VERLT-a i njihovu relevantnost za borbu protiv VERLT-a. Međutim, posmatrači imaju ulogu u ocjeni pristupa individualiziranim intervencijama i pitanja ljudskih prava koja se odnose na učešće u takvim programima i njihovu suštinu.

Tipovi ciljanih programa koji se nude:

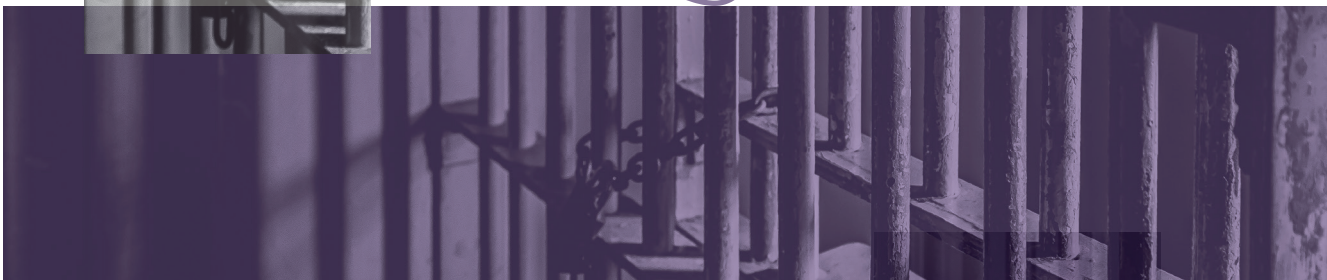
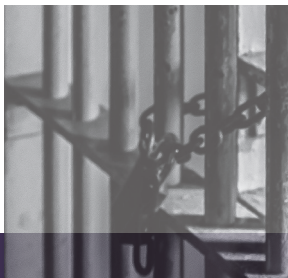
- Da li se u zatvorima provode programi deradikalizacije ili povlačenja? Ko provodi te programe i na koji način se nadzire njihova provedba? Da li se provedba takvih programa potiče i koja im se podrška pruža?
- Da li smještaj i sigurnosni režimi imaju utjecaj na pristup zatvorenika ciljanim programima? Da li je učešće u tim programima dobrovoljno i zasnovano na informiranom pristanku? Da li su se učesnici programa susreli s ograničenjima njihovih prava zbog toga što su odbili učestvovati u takvim programima?
- Da li postoje posebni propisi o povjerljivosti i da li se oni provode? Na koji način se zatvorenici upoznaju s takvim propisima?
- Koje se vrste programa predlažu? Da li oni predstavljaju povredu slobode izražavanja, mišljenja, misli, savjesti ili vjere?
- Koja se vrsta psihološkog savjetovanja nudi, između ostalog, i zatvorenicima koji su doživjeli traumu ili koji imaju teškoće mentalnog zdravlja?
- Sa kojim se osnovnim izazovima suočava zatvorsko osoblje (i potencijalni vanjski umješači) u provedbi takvih programa?
- Kako zatvorenici gledaju na ove programe – ne samo oni koji u njima učestvuju, nego i opća zatvorska populacija?

Vrste radnih i obrazovnih aktivnosti, stručne obuke i rekreativnih aktivnosti koje se nude:

- Koje aktivnosti se nude (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima? Da li se one razlikuju od aktivnosti koje se nude općoj zatvorskoj populaciji? Ako da, na koji način? Da li su programi rada dozvoljeni na jednakoj osnovi? Da li režim smještaja i sigurnosti utječe na pristup zatvorenika aktivnostima kao što su sport, obrazovanje i rad?
- Da li su aktivnosti prilagođene rodu i dobi? Kojim se aranžmanima potiče učešće stranih državljana? Da li muškarci i žene, odrasli i djeca, imaju jednak pristup tim aktivnostima? Da li se zatvorenicima osuđenim na dugu kaznu zatvora nudi ista vrsta aktivnosti? Koji su kriteriji za ostvarenje pristupa tim aktivnostima?
- Da li postoje ograničenja pristupa i učešća u takvim aktivnostima (ograničen broj zatvorenika u isto vrijeme, ograničeno trajanje...)? Da li postoje faktori koji ometaju pristup tim aktivnostima (kao, naprimjer, pitanja sigurnosti koja su od operativnog značaja)? Da li u zatvoru postoji namijenjeni prostor ili ako postoji, u kakvom je stanju?

Programi reintegracije:

- Koja je vrsta podrške u reintegraciji (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima na raspolaganju? Da li se ona razlikuje od podrške koja se pruža drugim zatvorenicima? Da li postoje jasni i transparentni propisi/politike u tom pogledu? Koje su glavne prepreke uspješnoj provedbi programa reintegracije?
- Da li su zatvorenici zadovoljni podrškom koja im se pruža?
- Da li su zaštitne mjere nakon puštanja na slobodu i u toku tranzicije uvedene u konsultacijama s onima na koje se one odnose? Da li postoje planovi za žene, djecu i druge ranjive osobe, kako bi se osigurala njihova zaštita i sigurnost nakon što budu pušteni na slobodu?

Savjeti za posmatrače 3: Sastav tima za praćenje stanja u zatvorima

VERLT je neosporno složena i izazovna tema. Zato što je takva, timovi za praćenje koji se njome bave bi trebali idealno posjedovati razne vidove stručnosti. Potkomitet UN-a je preporučio sljedeće u svojim Smjernicama za nacionalne preventivne mehanizme: „Pozivajući se na uslove iz člana 18.(1) i (2) Opcionog protokola, Nacionalni preventivni mehanizam treba osigurati da se sastoji od osoblja različitih profila stručnosti, sposobnosti i profesionalnog znanja, koje je potrebno da bi pravilno ispunilo mandat Nacionalnog preventivnog mehanizma. Ti profili trebaju obuhvatiti, između ostalog, relevantnu pravnu i zdravstvenu stručnost“.⁴³² Praćenje stanja u zatvorima u kontekstu VERLT-a može zahtijevati stručnost dodatnih profesija. Kada se razmatraju pitanja koja se odnose na VERLT, tijela za praćenje stanja u zatvorima trebaju, zbog toga, razmotriti uspostavu multidisciplinarnog, rodno izbalansiranog tima koji će se sastojati, prema potrebi, od edukatora, ljekara, ljekara specijalista za mentalno zdravlje, socijalnih radnika, predstavnika raznih zajednica i vjerskih grupa, stručnjaka za građansko obrazovanje, stručnjaka za različite oblike i manifestacije VERLT-a (uključujući za ekstremno desničarski i etno-nacionalistički nasilni ekstremizam), pravnike i stručnjake iz drugih oblasti.

Posebno u pogledu složenog pitanja kao što je VERLT, „stručnost u oblasti medicine“ u kontekstu nacionalnih preventivnih mehanizama, kao i drugih tijela koja prate stanje u zatvorima, može u praksi obuhvatiti razne zdravstvene radnike, među njima, ljekare, ljekare specijaliste sudske medicine, medicinske sestre/tehničare, ljekare specijaliste za djecu, psihijatre i psihologe. Kada je obilazak usmjeren na specifičnu situaciju „stranih terorističkih boraca“ koji su se vratili, naprimjer, u sastav tima za praćenje bi mogli biti uključeni stručnjaci sa specijalizacijom u oblasti posttraumatskog stresnog poremećaja, dječije zaštite i psihologije, a kada se radi o povratnicama, i stručnjaci u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.

Također bi bilo od imperativnog značaja u svaki tim koji je usmjeren na VERLT uključiti pravnike, posebno one koji su stručni u oblasti borbe protiv terorizma. Idealno bi bilo da postoji rodni balans među ključnim profesionalnim osobama, kao i među zdravstvenim radnicima, koji će možda trebati obaviti fizički pregled zatvorenika. Zatvorenice koje su doživjele nasilje su možda spremne o tom iskustvu razgovarati samo sa ženom. Ako su zatvorenici na koje se primjenjuju mjere koje se odnose na VERLT strani državljani ili ako govore stranim jezikom, preporučuje se da osobe koje govore strane jezike ili prevoditelji budu dio tima.

---

432 Potkomitet UN-a, Smjernice za nacionalne preventivne mehanizme, *op. cit.*, napomena 105, stav 20.

2.4 Oblast 4 rizika za ljudska prava: Institucionalna i pitanja osoblja

Konkursna procedura i odabir zatvorskog osoblja i njihova obuka i uslovi zapošljavanja (status, platni razredi, vlastita sigurnost i adekvatni resursi za obavljanje poslova i zadataka) značajni su elementi koji osiguravaju poštivanje dostojanstva i prava zatvorenika. Stav zatvorskog osoblja i način na koji ono vodi interakciju sa zatvorenicima mogu imati ogroman utjecaj na institucionalnu kulturu. Uspostava i održavanje konstruktivne, pozitivne kulture je važan način sprečavanja mučenja i drugog zlostavljanja i zaštite prava svih zatvorenika.⁴³³ Oni koji rade u zatvoru obavljaju važnu javnu službu i često rade pod teškim, stresnim i ponekad opasnim uslovima i ponekad se susreću sa nasilnim zatvorenicima koji ih napadaju i vrijeđaju, među kojima su neki u prošlosti bili velika prijetnja javnoj sigurnosti. Također, uloga i funkcije zatvorskog osoblja se ponekad pogrešno shvataju ili podliježu negativnim stereotipnim nazivima, kao što su zatvorski stražari. Ustvari, zatvorsko osoblje ima ključnu ulogu u rehabilitaciji i reintegraciji zatvorenika i njihov posao je složen i raznolik, koji zahtijeva specifične i raznolike vještine, kao i dobre vještine održavanja međuljudskih odnosa i sposobnost postupanja u velikom broju različitih i često izazovnih situacija, kao i sa raznim osobama, posebno u kontekstu VERLT-a u zatvorima.⁴³⁴

Zapošljavanje

Sastav zatvorskog osoblja koje radi na pitanjima koja se odnose na VERLT treba na svim nivoima kadrovskog popunjavanja, kao i na najvišem nivou uprave, odražavati etničku, vjersku, kulturološku i jezičku pripadnost svih zatvorenika smještenih u određenom zatvoru (koliko god je to moguće).⁴³⁵ Žene se trebaju zapošljavati za rad s odraslim i maloljetnim zatvorenicima i izuzetno je važno da budu uključene u osmišljavanje i provedbu rodno osjetljivih intervencija koje se odnose na VERLT. Različito osoblje će doprinijeti boljem razumijevanju netolerantnosti prema različitosti kultura, političkih i religijskih vjerovanja i tradicija i pomoći će da se ona spriječi; također će pomoći da se izgradi nediskriminirajući stav prema zatvorenicima i poticati će povjerenje između zatvorenika i osoblja.⁴³⁶ Praktičnije, različito osoblje može osigurati prevladavanje, ili barem ublažavanje, jezičkih barijera

---

433 PRI i APT, *Institutional Culture in Detention: A Framework for Preventive Monitoring*, (London: PRI, 2013.), str. 3.; MKCK, „Radikalizacija u zatvorima – MKCK perspektiva”, *op. cit.*, napomena 134, str. 2.

434 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 187.

435 IJ, „Preporuke za zatvorsku upravu za borbu protiv i rješavanje radikalizacije u zatvorima”, *op. cit.*, napomena 60, preporuka 4; UN-ova Pravila iz Bangkoka, *op. cit.*, napomena 79, Pravilo 29. UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 28.-29.; Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stav 174. Kada je riječ o ženama, UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 81. U pogledu maloljetnika, UN-ova Pravila iz Pekinga, *op. cit.*, napomena 126, pravila 1.6 i 22.

436 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 29. Za više detalja o zapošljavanju osoblja, sastavu zatvorskog osoblja i potrebnim vještinama, vidi ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1, stav 198-213.

i bolje razumijevanje raznih kultura, što ima pozitivno djelovanje, između ostalog, i na rehabilitaciju i reintegraciju zatvorenika.

Ovi faktori su naročito važni iz ugla sprečavanja VERLT-a, s obzirom na to da netolerantni stavovi i nedostatak kulturološke osjetljivosti doprinose osjećaju izoliranosti i stigmatizacije i potrazi za identitetom (posebno u slučaju djece) koja može odvesti na put VERLT-a ili podrivati nastojanja u pravcu njegovog napuštanja.⁴³⁷ Time se mogu pogoršati drugi faktori rizika kojima su zatvorenici izloženi, uključujući i one koji se odnose na sigurnost i bezbjednost, i može se povećati ranjivost zatvorenika na povrede njihovih prava. Neophodan kvalitet i vještine osoblja koje obavlja zadatke koji se odnose na sprečavanje i borbu protiv VERLT-a obuhvataju sposobnost osporavanja problematičnog razmišljanja na konstruktivan, a ne na konfrontacijski način, razvoja saradničkog odnosa sa zatvorenicima i pokazivanja otpornosti, empatije i osjećajnosti prema vrijednostima, vjerovanjima i porijeklu zatvorenika.⁴³⁸ Prilikom rada sa djecom, osoblje treba posjedovati kapacitet koji će im omogućiti da budu pozitivan uzor i vješti u izgradnji povjerenja.⁴³⁹

Obuka

UN-ova Nelson Mandela pravila jasno navode da minimalni zahtjevi za osposobljavanje trebaju obuhvatiti koncept dinamičke sigurnosti, kao i principe koji se odnose na primjenu sile i sredstva prinude i postupanje sa nasilnim počiniteljima, uzimajući u obzir tehnike prevencije i smirivanja, kao što su pregovaranje i posredovanje.⁴⁴⁰ Pristup dinamičke sigurnosti, prema kojem „osoblje daje prioritet stvaranju i održavanju svakodnevne komunikacije i interakcije sa zatvorenicima na osnovu profesionalne etike“⁴⁴¹ već je usvojen u više država članica OSCE-a i posebno je relevantan za suzbijanje VERLT-a. Njim se stvara atmosfera koja potiče zatvorenike da razgovaraju s osobljem i može doprinijeti njihovom preispitivanju nekih njihovih razmišljanja, što predstavlja ključni dio procesa povlačenja. Otvorena komunikacija, profesionalizam i sistem upravljanja produktivnim odnosima između osoblja i zatvorenika će doprinijeti izgradnji povjerenja i stvaranju sigurnog i bezbjednog okruženja koje olakšava rehabilitaciju.⁴⁴²

Zatvorsko osoblje bi trebalo proći kroz specifičnu obuku ako njihovi poslovi i zadaci obuhvataju postupanje sa djecom i ženama,⁴⁴³ uključujući i način postupanja u slučaju traume, relevantno nacionalno zakonodavstvo, propise i politike djelovanja, međunarodne

---

437 EU RAN, „Rješavanje pitanja radikalizacije u zatvorskom i probacionom kontekstu: radni dokument praktičara“, napomena 150, str. 3.

438 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope“, *op. cit.*, napomena 2, stav 172-173.

439 Globalni centar za kooperativnu sigurnost i Međunarodni centar za borbu protiv terorizma, „Korekcija djelovanja: Jačanje principa maloljetničke pravde za djecu osuđenu za krivična djela nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 187, stav 20-21.

440 UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 76. Za detaljnu analizu uslova zapošljavanja i obuke osoblja prema UN-ovim Nelson Mandela pravilima, vidi: ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, *op. cit.*, napomena 10, Poglavlje 1.7.

441 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma“, *op. cit.*, napomena 56, I. Terminologija.

442 „Current Challenges of Sentenced Extremists for Prison Regimes“, Ex Post dokument sa sastanka RAN Prison and Probation & EuroPris „Zatvorski režimi“, 19. decembar 2019., str. 4.-5.

443 Prema Pravilima iz Pekinga, kompletno osoblje koje radi u zatvorima za maloljetnike mora proći minimalnu obuku iz prava, sociologije, psihologije, kriminologije i bihevioralnih nauka, UN-ova Pravila iz Pekinga, *op. cit.*, napomena 126, Pravilo 22 – komentar.

i regionalne instrumente, prava i dužnosti zatvorskog osoblja, dinamičku sigurnost i prvu pomoć, uključujući i stanje mentalnog zdravlja.⁴⁴⁴ Osim osposobljavanja prije početka radnog odnosa, važno je i kontinuirano osposobljavanje uz rad, ne samo da bi se održalo i unaprijedilo postojeće znanje zatvorskog osoblja, nego i da bi se osiguralo da je ono svjesno promjena politika djelovanja i prakse, kao i novih dešavanja u domenu dobre prakse.⁴⁴⁵

Kompletno osoblje koje radi u zatvorima u kojima su smješteni (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti također treba biti adekvatno osposobljeno i za pitanja VERLT-a prije nego što stupe u radni odnos, kao i tokom njegovog trajanja.⁴⁴⁶ Obuka bi trebala obuhvatiti barem opću svijest ili, gdje je to potrebno, napredniju obuku na temu fenomena i dinamike radikalizacije koja vodi u terorizam ili nasilje, uslova koji joj doprinose u zatvorima, rizika po ljudska prava koji se javljaju tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima i općih edukacijskih mjera za promoviranje političke, kulturološke, jezičke i vjerske raznolikosti i osjetljivosti, tolerantnosti i zabrane diskriminacije.⁴⁴⁷ U svim takvim obukama je važno senzibilizirati osoblje na širok spektar nasilnih ekstremističkih ideologija (uključujući ne samo vjerske, nego i ekstremne desničarske ili etno-nacionalističke motivacije). Nivo specijalizacije takve obuke će zavisiti od potrebnih zadataka i izloženosti (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima.⁴⁴⁸

Posebno je važno da osoblje koje primjenjuje indikatore koji se odnose na VERLT ili alate za procjenu rizika, naprimjer, budu senzibilizirani na potencijalni utjecaj implicitnih predrasuda i pogrešne klasifikacije, kao i na ograničenja i rizike koji su svojstveni svakom sistemu indikatora ili alatu za procjenu.

Provedba programa reintegracije i povlačenja zahtijeva adekvatno osposobljavanje osoblja koje je direktno uključeno u njih, kao i drugih koji rade u zatvorima, kako bi se izbjeglo svako postupanje kojim se može podrivati njihov uspjeh.⁴⁴⁹ Svi kursevi na temu radikalizacije koja vodi u terorizam ili nasilje se moraju pažljivo osmisliti i biti zasnovani na dokazima kako bi se pojasnile sve zablude u pogledu procesa VERLT-a,

---

444 PRI, *Mental Health in Prison: A Short Guide for Prison Staff*, (London: PRI, 2018.); PRI i Prison Reform Trust UK, *Women in Prison: Mental Health and Well-Being A Guide for Prison Staff*, (London: PRI, 2020.).

445 ODIHR i PRI, *Smjernice o Nelson Mandela pravilima*, op. cit., napomena 10, Poglavlje 1, stav 214.

446 Misija OSCE-a u Albaniji je, naprimjer, izradila Osnovni priručnik za obuku i održala obuku zatvorskog osoblja i službenika za probaciju u vezi sa pitanjima koja se odnose na sprečavanje i borbu protiv VERLT-a. Pregled projekta „Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism in prisons and within probation services (Faza I)” 2017.

447 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, op. cit., napomena 2, stav 175-176; UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, op. cit., napomena 2, str. 30.; EU RAN, „Rješavanje pitanja radikalizacije u zatvorskom i probacionom kontekstu: radni dokument praktičara”, op. cit., napomena 150, str. 4.; GCTF, „Rimski Memorandum o dobrim praksama za rehabilitaciju i reintegraciju počinitelja nasilnih ekstremista” op. cit., napomena 174, dobra praksa 5.

448 Vidi, naprimjer: EU RAN, „Approaches to Countering Radicalization and Dealing with Violent Extremist and Terrorist Offenders in Prisons and Probation”, op. cit., napomena 80, str. 17-19.

449 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, op. cit., napomena 2, stav 177; UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, op. cit., napomena 2, str. 31. Za detaljne informacije o značaju uvrštavanja informacija o zakonima i politikama o programima rehabilitacije u operativne priručnike, interne politike i procedure u zatvorima, kao i u nastavni plan i program za obuku osoblja kazneno-popravnih zavoda, vidi: GCTF, „Initiative to Address the Life Cycle of Radicalization to Violence”.

kojima se mogu pojačati stereotipi o određenim grupama zatvorenika ili koje mogu dovesti do neopravdanog ometanja ostvarivanja ljudskih prava zatvorenika, kao što je prethodno naglašeno.⁴⁵⁰

U kontekstu VERLT-a, vanjskim akterima (psiholozima, nastavnicima, zdravstvenim radnicima, vjerskim službenicima, OCD, bivšim nasilnim ekstremistima ili žrtvama) je potrebna adekvatna podrška i obuka za rad u zatvorskoj sredini.⁴⁵¹ Zatvorsko osoblje može imati korist od obuke koju pružaju vanjski akteri na temu suprotstavljanja i rješavanja manifestacija netolerantnosti, uključujući rasnu diskriminaciju, supremacijska i etno-nacionalistička stajališta, i promoviranja međukulturalne i međureligijske medijacije, kao i obuke iz jezika i drugih relevantnih obuka. Obukom se osoblje treba osposobiti za izgradnju otpornosti na eventualni pritisak koji vodi u radikalizaciju.⁴⁵²

Uslovi rada

Rad u zatvorima sa (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima može biti intenzivan i stresan. Mjere i odluke koje donosi zatvorsko osoblje mogu biti pod posebnom prismotrom, s obzirom na rizike povezane sa VERLT-om. Teški radni uslovi, skupa sa potencijalnim izazovima za zatvorsko osoblje u pogledu njihovog ograđivanja od emocionalnog utjecaja djela nasilnog ekstremizma i terorizma mogu povećati rizike od povreda prava, zlostavljanja i mučenja. Radni uslovi, uključujući i odgovarajuću naknadu za rad i status, trebaju odražavati te i druge izazove i važnu ulogu koju ima zatvorsko osoblje.⁴⁵³

Rizici za sigurnost zatvorskog osoblja su stvarni i potrebno je uvesti odgovarajuće mjere, kao i održavati adekvatne odnose između osoblja i zatvorenika.⁴⁵⁴ Potrebno je napomenuti da postoje izazovi koji su povezani samo sa malom grupom pripadnika zatvorskog osoblja koji rade sa (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima. Nepostojanjem grupe osposobljenih pripadnika zatvorskog osoblja raznolikog sastava koji se rotiraju može se ugroziti osjećaj privatnosti zatvorenika i ono može dovesti do toga da to osoblje postane preopterećeno, dok bi se njihovom rotacijom postigao veći broj pripadnika osoblja koji bi stekli iskustvo u radu sa tim zatvorenicima.⁴⁵⁵

Zatvorske uprave bi trebale osigurati mehanizme podrške dobrobiti osoblja kako bi im se pomoglo da savladaju stres, anksioznost i eventualne frustracije sa kojima se ono

---

450 Za više detalja, vidi: oblast 1 rizika za ljudska prava. Također, vidi: Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stav 175.b. Primjeri programa obuke na temu radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju obuhvataju programe obuke koji su provedeni u Austriji, Belgiji, Danskoj, Finskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, Holandiji, Norveškoj, Rumuniji, Španiji, Slovačkoj i Ujedinjenom Kraljevstvu. Za informacije o relevantnim programima u tim i drugim državama Evropske unije, vidi: EU RAN, „Preventing Radicalization to Terrorism and Violent Extremism Prison and Probation Interventions”, 2019.

451 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 29. i 35.-37.

452 Vijeće Evrope, „Smjernice za zatvorske i probacione službe u vezi radikalizacije i nasilnog ekstremizma”, *op. cit.*, napomena 56, br. 14.

453 Za informacije o platnim razredima, statusu i uslovima službe, vidi: UN-ova Nelson Mandela pravila, *op. cit.*, napomena 13, Pravilo 74.3.

454 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 33.

455 Vijeće Evrope, „Priručnik Vijeća Evrope”, *op. cit.*, napomena 2, stav 129(xii).

suočava, između ostalog, i kroz izdvajanje vremena za razgovor, upravljanje stresom, mentorstvo; „stvaranje mreža sigurnosti (jasne procedure, rezervne opcije i uprava koja pruža podršku)”⁴⁵⁶ i, u određenim slučajevima, pružanje psihološke podrške. Adekvatno vrijeme i objekti trebaju biti ponuđeni, kako bi ovi mehanizmi bili djelotvorni. Država treba osigurati i zaštitne mjere zatvorskom osoblju i vanjskim akterima koji rade sa takvim zatvorenicima, u slučaju da njihov identitet bude otkriven u javnosti.⁴⁵⁷

Pravični i adekvatni radni uslovi također doprinose sprečavanju povreda dužnosti i korupcije zbog kojih je moguće širenje VERLT-a u zatvorima. Zatvorenici, u suprotnom, mogu pribjeći manipulaciji, uslovljavanju, zastrašivanju i iznudi u nastojanju da preuzmu kontrolu nad zatvorskim osobljem.⁴⁵⁸ Sve to povlači za sobom ozbiljna sigurnosna i bezbjedonosna pitanja i može doprinijeti poticanju VERLT-a. Usvajanje kodeksa ponašanja, istraživanje svih izvještaja o korupciji, neprofesionalnom i neetičnom postupanju i osiguranje odgovornosti od osnovnog su značaja u ovom pogledu.⁴⁵⁹

456 *Ibid.*, stav 179.

457 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 105.-106.

458 UNODC, Priručnik o upravljanju zatvorenicima nasilnim ekstremistima i sprečavanje radikalizacije ka nasilju u zatvorima, *op. cit.*, napomena 2, str. 34.-35.

459 IJ, „Preporuke za zatvorsku upravu za borbu protiv i rješavanje radikalizacije u zatvorima”, *op. cit.*, napomena 60, preporuka 10.

Sažetak oblasti 4 rizika za ljudska prava: Institucionalna i pitanja osoblja

- Rad u zatvorima sa (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima zahtijeva posebne vještine. Adekvatne strategije zapošljavanja i obuke su bitne kako bi se osiguralo da je osoblje pravilno osposobljeno za obavljanje njihovih dužnosti i da se zatvorima uvijek upravlja na osnovu principa dinamičke sigurnosti.
- Kompletno osoblje koje radi u zatvorima u kojima su smješteni (pretpostavljeni) zatvorenici nasilni ekstremisti također treba biti adekvatno osposobljeno za pitanja VERLT-a, kao i izazove u pogledu ljudskih prava u vezi s indikatorima i procjenama rizika i potreba, kao i rehabilitacije i reintegracije, prije nego što stupe u radni odnos, kao i tokom trajanja radnog odnosa.
- Radni uslovi trebaju odražavati izazovnu prirodu zadataka koje obavlja zatvorsko osoblje u kontekstu VERLT-a. Zatvorskome osoblju je potrebno pružati podršku u skladu s tim.
- Rizici za sigurnost zatvorskog osoblja su stvarni i potrebno je uvesti odgovarajuće mjere kako bi u svakom trenutku bili sigurni.

Pitanja za posmatrača stanja u zatvorima: Institucionalna i pitanja osoblja

Pregled institucionalnih i kadrovskih pitanja u kontekstu VERLT-a predstavlja važan aspekt rada posmatrača stanja u zatvorima.⁴⁶⁰ On treba obuhvatiti prikupljanje osnovnih informacija o kadrovskim pitanjima i vođenje intervjua sa zatvorskim osobljem (pojedinačno i u fokusnim grupama), upravom zatvora, predstavnicima sindikata ili akademija za obuku, kako to odgovara. Posmatrači stanja u zatvorima također trebaju procijeniti nivo zadovoljstva/nezadovoljstva zatvorskog osoblja sa politikama zapošljavanja, obukama koje su im na raspolaganju i radnim uslovima, kako bi osigurali sveobuhvatniji pregled stanja.

Zapošljavanje:

- Da li se načinom zapošljavanja zatvorskog osoblja koje radi sa (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima osigurava raznolikost i rodni balans? Kakve su procedure odabira kandidata? Da li one obuhvataju jasne kriterije? Da li zatvorska uprava privlači osoblje koje posjeduje adekvatne vještine za obavljanje takvih dužnosti?

Priroda i učestalost obuka kroz koje prolazi zatvorsko osoblje prije nego što počne raditi i u toku cjelokupnog radnog odnosa:

- Da li to obuhvata obuku na temu dinamične sigurnosti?
- Da li to obuhvata obuku na temu načina suprotstavljanja i rješavanja manifestacija netolerantnosti, uključujući rasnu diskriminaciju, ekstremno desničarske i etno-nacionalističke poglede, i načine promoviranja međukulturalnog, međuvjerskog razumijevanja i tolerantnosti, te zabranu diskriminacije?
- Da li obuka sadrži komponente vezane za uslove koji doprinose VERLT-u u zatvorima i rizike za ljudska prava koji proizilaze iz sprečavanja i borbe protiv VERLT-a u zatvorima?
- Da li to obuhvata obuku na temu dinamike i pokretača VERLT-a, sastavne teškoće i potencijalni utjecaj indikatora koji se odnose na VERLT i alata za procjenu rizika na ljudska prava (posebno za one koji redovno primjenjuju takve alate)?
- Da li obuka obuhvata druge komponente koje su fokusirane na ljudska prava, rodna pitanja, odnosno djecu? Da li je opća obuka iz ljudskih prava na raspolaganju zatvorskom osoblju, uključujući obuku o jednakosti i zabrani diskriminacije i utjecaju implicitnih predrasuda i stereotipa? Kako zatvorsko osoblje ocjenjuje obuku?
- Da li postoji specifična obuka i stalna podrška nadogradnji znanja i vještina osoblja koje radi u tim specifičnim jedinicama ili zatvorima?

460 PRI i APT, Detention Monitoring Tool – Factsheet on “Staff working conditions: Addressing Risk Factors to Prevent Torture and Ill-treatment”, 2015., str. 9.

Plaća, status i uslovi rada:

- Koji se paket naknade za rad i drugih naknada nudi osoblju koje nadzire (pretpostavljene) zatvorenike nasilne ekstremiste? Ako postoji diferencijacija, u čemu se taj paket razlikuje od paketa za drugo zatvorsko osoblje koje radi uglavnom s ostatkom zatvorske populacije? Na koji način je priznata izazovna priroda njihovog rada?
- Da li postoji visoka fluktuacija osoblja koje radi sa (pretpostavljenim) zatvorenicima nasilnim ekstremistima?
- Šta zatvorsko osoblje smatra najboljim i, alternativno, najtežim aspektima njihovog rada? Na koji način im njihova uprava pruža podršku u izvršavanju njihovih dužnosti, kao i da savladaju stres i pritisak radnog mjesta? Šta zatvorsko osoblje kaže o takvoj podršci?
- Koji je brojčani odnos između osoblja i zatvorenika? Kolika je stopa incidenata (sa i bez elemenata nasilja) u koje je uključeno osoblje? Kakva je bila reakcija na te incidente i kako su riješeni? Da li je bilo napada na zatvorsko osoblje od strane (pretpostavljenih) zatvorenika nasilnih ekstremista? Ako jeste, koliko, i kakav je brojčani odnos između njih i napada počinjenih od strane opće zatvorske populacije?
- Da li su ženama date iste mogućnosti da rade sa tim zatvorenicima, iste uloge kao i muškarcima, te ista vrsta podrške i radni uslovi (uključujući plaće i napredovanje u karijeri)?
- Da li postoje indicije korupcije među osobljem? Koje mjere poduzima zatvorska uprava kako bi riješila eventualnu korupciju i neprofesionalno ponašanje?

Savjeti za posmatrače 4:

Komuniciranje s općom javnošću i državnim organima

U više država, brzo oblikovanje javnih percepcija o ljudskim pravima i borbi protiv terorizma, posebno nakon terorističkog napada, čini dodatni nadzor posmatrača posebno važnim. Nabijeno javno mnijenje i debata također potencijalno izlažu posmatrače povećanoj kritici i napadima. Posmatrači se trebaju zapitati kako i kada da razgovaraju sa javnošću o pitanjima koja se odnose na VERLT u zatvorima i kako da to najdjelotvornije urade prilikom predstavljanja svojih zapažanja.

Posmatrači se možda moraju suočiti sa diskursom u politici i društvu koji nije naklonjen ljudskim pravima i baviti se pogrešnim predodžbama o zaštiti prava zatvorenika u kontekstu VERLT-a. Možda posebno moraju naglasiti da sprečavanje i borba protiv terorizma i VERLT-a nije opravdanje za poricanje ljudskih prava ljudi koji su u zatvoru, a pritom ilustrirati kako se podrivaju djelotvorne mjere sprečavanja i borbe protiv terorizma i VERLT-a kada se ne poštuju i ne štite ljudska prava. Pritom, posmatrači će morati posvetiti posebnu pažnju prilagođavanju svojih poruka, kao i izjava za medije, objavljenim na internet stranicama i u društvenim medijima ili putem posvećenih medijskih intervencija. S obzirom na osjetljivost teme, posmatrači stanja u zatvorima također trebaju u svojoj komunikaciji strogo poštivati pravila povjerljivosti i osigurati da njihove intervencije nisu štetne za one koji su u zatvoru, niti za zatvorsku upravu/osoblje. Iako određeni oprez i pažljive poruke mogu biti potrebni, posmatrači stanja u zatvorima ne bi smjeli kompromitirati svoj rad i zapažanja. Oni trebaju saradivati i voditi interakciju sa državnim organima u skladu sa svojim uspostavljenim praksama, misijom i mandatom, što se odnosi i na provedbu preporuka da se poveća zaštita ljudskih prava zatvorenika.

Posmatrači stanja u zatvorima trebaju iskoristiti međunarodne i regionalne mreže i platforme za objedinjavanje svog iskustva, razmjenu dobrih praksi i kolektivno ispitivanje VERLT-a kao samostalnog pitanja. Mogli bi koristiti takve forume kako bi sva svoja iskustva objedinili, razmjenjivali iskustva dobre prakse, gradili svoje znanje i kapacitete o rizicima za ljudska prava u sprečavanju i borbi protiv VERLT-a u zatvorima i zajednički odgovorili na mjere koje se mogu širiti ili replicirati u raznim zatvorskim sistemima. Naprimjer, nacionalni preventivni mehanizmi u regiji OSCE-a bi mogli iskoristiti redovne sastanke koje ODIHR i APT održavaju sa nacionalnim preventivnim mehanizmima i OCD-om, Forum i informativne brošure nacionalnih mehanizama za prevenciju Vijeća Evrope, Mrežu EU nacionalnih preventivnih mehanizama, Mrežu nacionalnih preventivnih mehanizama za JIE i Nordijsku mrežu. Posmatrači stanja u zatvorima bi mogli istražiti načine jačanja njihove saradnje sa međunarodnim tijelima za zaštitu ljudskih prava, kao što su tijela UN-a za praćenje provedbe ugovora i specijalnih procedura UN-a, uključujući Komitet UN-a, Komitet Vijeća Evrope i specijalnog izvjestitelja za borbu protiv mučenja i specijalnog izvjestitelja za borbu protiv terorizma, kao i Komitet Vijeća Evrope, koji već ima iskustvo u praćenju pitanja koja se odnose na VERLT.

Partnerstva sa drugim tijelima zaduženim za promoviranje poštivanja ljudskih prava na domaćem nivou bi mogla pomoći posmatračima stanja u zatvorima u njihovim pripremama i radu nakon obilaska zatvora. Više domaćih institucija za zaštitu ljudskih prava u cijeloj regiji OSCE-a je već podiglo nivo svijesti, pružilo savjete domaćim organima i postupalo po pojedinačnim pritužbama u vezi sa pitanjima ljudskih prava

i borbe protiv terorizma,⁴⁶¹ i njihovo iskustvo bi moglo biti korisno za nacionalne mehanizme za prevenciju, tamo gdje domaće institucije za ljudska prava same nemaju funkciju nacionalnog preventivnog mehanizma, kao i za OCD. Kroz partnerstva, ta razna tijela mogu identificirati sinergije, razmjenjivati rješenja, izbjeći dupliranje i, što je važno, uputiti zajedničku poruku o ljudskim pravima koja će imati veću težinu nego da se uputi izolirano.

461 Primjeri država u kojima su nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava djelovale u oblasti borbe protiv terorizma i pitanja ljudskih prava obuhvataju, ali se ne ograničavaju na sljedeće: Austrija, Danska, Francuska, Njemačka, Grčka, Sjeverna Irska, Srbija i Holandija. Za više detalja, vidi: Komesar za ljudska prava Vijeća Evrope, “National Human Rights Structures: Protecting Human Rights while Countering Terrorism”, Komentar o ljudskim pravima, 6. decembar 2016.

Odabrana literatura

APT, Detention Focus database, <<https://tortureprevention.ch/detention-focus/en>>.

Council of Europe, “Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalization and Violent Extremism”, 1 December 2016, <<https://rm.coe.int/16806f9aa9>>.

ODIHR & PRI, Guidance Document on the Nelson Mandela Rules, (Warsaw: ODIHR/PRI 2018), <<https://www.osce.org/odihr/389912>>.

ODIHR, Preventing and Addressing Sexual and Gender-based Violence in Places of Deprivation of Liberty, (Warsaw: ODIHR, 2019), <<https://www.osce.org/odihr/427448>>.

ODIHR, Guidelines on Addressing the Threats and Challenges of “Foreign Terrorist Fighters” within a Human Rights Framework, (Warsaw: ODIHR, 2018), <<https://www.osce.org/odihr/393503>>.

ODIHR & APT, Guidance: Monitoring Places of Detention through the COVID-19 Pandemic, (Warsaw: ODIHR/APT, 2020), <<https://www.osce.org/odihr/COVID19-guidance-monitoring-detention>>.

Omega Research Foundation & the University of Exeter, “Monitoring Weapons and Restraints in Places of Detention: A Practical Guide”, <<https://omegaresearchfoundation.org/publications/monitoring-weapons-and-restraints-places-detention-practical-guide>>.

ODIHR, Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: Community Policing and VERLT, (Warsaw: ODIHR, 2014), <<https://www.osce.org/atu/111438>>.

Penal Reform International (PRI) & APT, Tools and Resources, <<https://www.penalreform.org/issues/torture-prevention/preventive-monitoring/tools-resources/>>.

UNODC, Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons, (Vienna: UNODC, 2016), <<https://www.unodc.org>>.

Follow OSCE

**OSCE Office for Democratic
Institutions and Human Rights**

Ul. Miodowa 10
00-251 Warsaw
Poland

Office: +48 22 520 06 00

Fax: +48 22 520 06 05

office@odhr.pl

